

LEA

✓ 1156

1999

1862

ԱՌԱՋՆՈՐԳ

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ

ԱՌԱՆՁԻՆՆ

ԺՆՈՂԱՅ ՀԱՄԱՐ

ԳՐԵՑ

Հ. ՊՕՂՈՍ Կ. ՅՈՎՆԱՆԵԱՆՑ

ՄԻԻԹ. ՈՒԻՏԷՆ

ՎԵՐԵՍԵ

ՄԻԻԹԱՐԵԱՆՑ ՏՊԱՐԱՆ

1862

150

ԱՌԱՋՆՈՐԴ

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ

ԱՌԸՋՆՈՐԴ

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ

ԱՌԱՆՁԻՆՆ

ԺՆՈՂԱՅ ՀԱՄԱՐ

ԳՐԵՑ

Հ. ՊՕՂՈՍ Վ. ՅՈՎՆԱՆԵԱՆՅԱՆ

ՄԽԻԹ. ՈՒԽՏԷՆ

ՎԻԷՆԱ

ՄԽԻԹԱՐԵԱՆՑ ՏՊԱՐԱՆ

1862

28. 1158

4 1156-60

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

ՍԱՐԴԿԱՅԻՆ կենաց մէջ խիստ հաճողական տեսարաններուն մէկն է՝ ամուսնական սուրբ կապով զօգուած երկու անձանց՝ երկու ամուսնացեալ զմեզ նի մը բարի զաւկրներէ բոլորած ընկերութիւնը տեսնել։ Ի՞նչ որ գեղեցիկ պարտեղի մը մէջ հասուննալու մօտեցող պտուղներով լեցուած ծառ մը՝ տեսնողներուն սրտին մէջ կը պատճառէ, նոյնը շատ աւելի սաստկութեամբ կը պատճառէ բարի զաւկրներով երջանկացած ծնողաց ներկայութիւնը։ — Սուրբ ամուսնութեամբ զօգուած ընկերութեան միակ օրհնութիւնն՝ ուստի եւ երջանկութիւնն է՝ ընտիր զաւկրներու տէր ըլլալ, անոնցմով ուրախանալ, անոնց յառաջագիմութեամբը կենաց նեղութիւններուն մէջ սփոփութիւն գտնել ու անոնցմով ուրախալի ապագայի մը յոյսը սրտին մէջ սնուցանել։

Սակայն այս վայելմունքն, աս ուրախութիւնն ու մխիթարութիւնը իրօք ստանալու եւ վայելելու համար ի՞նչ դժուարին ու տարժանելի վայրկեաններ, ի՞նչչափ նեղութեան օրեր պիտ'որ անցնին, որչափ ջանք ու աշխատութիւն, հոգ ու խնամք, զգուշութիւն ու խոհեմութիւն ի գործ պիտ'որ գրուի։ Ան նշանաւոր վայրկեանին մէջ, երբ որ ամուսնացեալք երկնաւոր օրհնութեան պտուղն ընդունելով՝ զաւկի մը

ծնողք ու տէր ըլլալնուն վրայ կը ցնծան, ծնողական
մեծ մեծ ու ծանր պարտքերն իրենց ճիշդ կատա-
րումը պահանջելու կը սկսին. տքնութիւն, աշխա-
տութիւն, ծախք ու անձնական հանգիստը ծնողա-
կան պարտուց կատարման համար զոհ ընելը՝ նորա-
ծին զաւկին հետ մէկտեղ ծնողաց տան մէջ կը
մտնեն: Բայց ամէնն ալ քաղցր ու հաճոյական են.
վասն զի ծնողական սէրն աս ամէն՝ արտաքնոց հա-
մար ծանր ու դժուարին երեւցող՝ աշխատութիւն-
ները կը թեթեւցընէ ու կը քաղցրացընէ:

Իսկ այց աս ծնողական սէրը թէ որ մարմնոյն պի-
տոյից նկատմամբ միայն ծնողաց նպաստ կամ զօրա-
ցուցիչ ըլլար՝ իրենց պարտքերը յօժարութեամբ ու
հաւատարմութեամբ կատարելու, անկարգ կամ գոնէ
անկատար կ'ըլլար: Արդ նոյն սէրը ճշմարիտ ու կա-
տարեալ ըլլալու համար պէտք է որ ծնողաց սիրտը
բորբոքէ ու իրենց զօրութիւն տայ զաւակներուն
աղնուագոյն մասին՝ բանական ու անմահ հոգւոյն
վրայ ալ ամէն կարեւոր խնամքը ցուցընելու, անոր
ամէն պիտոյքն ալ մեծ ջանքով ու խնամքով հո-
գալու:

Աթէ գնէինք ալ՝ որ զաւակ մը իր հոգոյն
ու մարմնոյն բարելաւութեան, առողջութեան ու կա-
տարելութեան համար հառաւարտապէս ծնողացը խնա-
մոց, հոգածութեան ու տքնութեան կը կարօտի,
պէտք էինք ըսել՝ որ ասոնք զաւակներնուն (ծնած
օրէն սկսելով) մարմնոյն ամէն պիտոյքը հոգացած

ատեննին՝ ան վայրկեանն ալ երբեք մտքերնէն հա-
նելու չեն, որուն մէջ հոգին ալ (տղուն մէկ — մէկ
ու կէս տարեկան եղած ժամանակը) գործելու սկսե-
լով՝ իրենց խնամոցը կը կարօտի: Բայց որովհետեւ
“Հոգի առաւել է քան զմարմին”, հոգին աւելի
ազնիւ ու պատուական է ու բարձրագոյն կենաց կո-
չուած կամ սահմանուած է, անոր համար թէ որ
ծնողք իրենց զաւակացը՝ մարմնով խեղ, կարկամ,
վատառողջ ու պակասաւոր չըլլալուն համար հոգ կը
տանին, եւ զանոնք պսպիսի պակասութեանց վտանգ-
ներէն ազատ պահելու կը ջանան, որչափ եւս աւելի
ջանքով պարտական են հոգ տանելու, հսկելու եւ
աշխատելու, որ այն ազնիւ ու անմահ հոգին ու անոր
կարողութիւններն անխնամ մնալով կամ իրենց կա-
րելոր ըլլող կրթութենէն զրկուելով՝ սխալ կամ
անկարգ ընթացքով չսկսին գործել, խեղ ըլլալ,
պատշաճ ատենին գործունեաց ըլլալու չգանգաղին,
կարկամ չըլլան, եւ ծուռ գաղափարներով, յօժա-
րութիւններով ու զգացմունքով չտոգորուին, պա-
կասաւոր (հիւանդոտ) չըլլան:

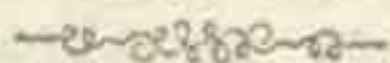
Արեմն ծնողք պարտական են հաստատու-
թեամբ գիտնալ՝ որ իրենց զաւակաց համար երկու
տեսակ խնամք, երկոռ կերպ կրթութիւն կամ դաս-
տիարակոռթիռն հարկաւոր է. Ա. ֆիզիքական՝ մար-
մնոյն համար ու Բ. հոգեկան կամ խարոյսկան՝ հո-
գւոյն համար: Ֆիզիքականը՝ որ է մարմնականը կամ
արտաքինը, անոնց ծննդեան օրէն կը սկսի. իսկ հո-

գեկանը, եթէ չենք կրնար ըսել որ նոյն ատեն կը
սկսի, գոնէ պէտք ենք ըսել՝ որ նոյն ատեն անոր
պատրաստութիւնները կամ սկզբնական մտադրու-
թիւնը ծնողաց կողմանէ պէտք է որ սկսին: — Մեր
առաջիկայ փոքր աշխատասիրութիւնը ծնողաց ձեռքն
ուղեցոյց ու առաջնորդ մը պիտ'որ ըլլայ՝ աս Հոգեկան
կամ քարոյշական Դաստիարակութեան՝ չէ թէ միայն
կարեւորութիւնը, հապա նաեւ ամէն գլխաւոր հան-
գամանքն ու գործադրութեան հարկաւոր ըլլող մի-
ջոցները ճանչնալու, ճանչնալէն ետքն ալ միշտ յի-
շելու որ իրենք ըստ ամենայն իրաւանց պարտական
են, եթէ կարելի է՝ անձամբ, իսկ եթէ ասիկայ կա-
րելի չէ՝ յաջող ու ընտիր անձանց ձեռքով, իրենց
զաւակներուն աս դաստիարակութեան պտուղները
վայելել տալու, պատշաճ ատենին զանիկայ սկսելու
եւ անոր յաջողելուն փոյթ տանելու:

ԱՌԱՋՆՈՐԴ

ԳԼՍՏԻ ԱՐԱԿ ՈՒԹԵԱՆ

ԱՌԱՆՁԻՆՆ ԾՆՈՂԱՅ ՀԱՄԱՐ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

Միկ միևեկ վեց տարեկան տղոց կրթութիւնը :

1. Հոգեկան կրթութեան վախճանը :

ՀՈԳԵԿԱՆ կարողութեանց կրթութիւնը՝ մարդուն հոգւոյն հետ կը զբաղի, անոր միտքն ու կամքը եւ անոնցմով բարքը կը կրթէ. ուստի եւ երկու բանի միտ կը դնէ, այսինքն՝ կրթութեւն անձը կամ տղան մէյ մը յատկապէս մարդ կամ մարդկութեան արժանի, մէյ մ'ալ՝ ճշմարիտ քաղաքացի (քաղաքացին ընկերութեան արժանաւոր անդամ) ընելու : Իր բոլոր զբաղմունքը մասնաւորապէս տղուն կամ ուսանողին հոգեկան կարողութիւններուն կամ ընդունակութիւններուն հետ է, իր գործքն է՝ մտքին, կամքին, երեւակայութեան, յիշողութեան ու ազնիւ կամ բարձրագոյն զգացմանց զօրութիւնները բանալ, լուսաւորել, ուղղել, կրթել եւ զօրացընել, ամէն բանի մէջ ու ամէն ժամանակ քրիստոնէական սուրբ կրօնին սկզբանց եւ ուսմանց համաձայն մտածելով ու գործելով :

Աս հոգեկան կրթութեան վախճանը կամ նպատակն ալ երեք է : Առաջին՝ զգայութիւնը ճշմարտութեան վրայ արթնցընել, որն որ բոլոր հոգեկան կենաց՝ մտածելու, զգալու եւ գիտնալու կամ գիտութեան հիմն

է: Երկրորդ՝ զգայութիւնը իրաւանց ու պարտոց վրայ արթնցընել, որուն մէջ ամէն աստուածային օրէնքներն ու մարդկային ուղիղ կարգերն ու կանոնները երկրիս վրայ ապրող մարդու մը համար կարելի եղած երջանկութեան հետ մէկտեղ կը բովանդակին: Երրորդ՝ զգայութիւնը բնութեան, արուեստի, գիտութեան ու կենաց մէջ գտնուած գեղեցիկ ու ազնիւ կամ խարճրագոյն խանրոն վրայ արթնցընել. ինչու որ բուն բարոյականին զգացմունքն եւ ստորին կեանքէն բարձրագոյն կենաց անցնելու միջոցը՝ աս բանիս մէջն է:

2. Մարդուն վախճանը:

Մարդս, ինչպէս որ յայտնի ծանուցուած է, երկու աշխարհքի քաղաքացի բլալուն՝ երկու վախճան ունի. մէկը ժամանակաստոր ու մէկալը յստիտենական: Աս երկու վախճանին կրնայ հասնիլ՝ բնութեան համաձայն ու բանաւոր դաստիարակութեամբ, եւ կարգաւորեալ ու զգուշաւոր կրօնական հրահանգով: Մարդ բնական կամ ֆիզիքական նկատմամբ, բայց եւս առաւել հոգեկան նկատմամբ կամ հոգւոյն կողմանէ, արտաքոյ կարգի մեծ կրթութեան ու կատարելութեան ընդունակ է. բայց քիչերը կը հասնին այն չափին՝ որուն կրնային ու պէտք էին հասնիլ, եթէ իրենց զօրութեանց ու կարողութեանց համեմատ՝ զգուշաւոր, հաստատուն ու կարգաւորեալ դաստիարակութիւն ունենային: — Աւստի ինչպէս որ ծնողաց անտնօրինելի պարտքն է՝ իրենց զաւկրներուն մարմնաւոր աղէկութեան ու կատարելութեան համար ձեռքերնէն եկածին չափ հոգ տանիլ, ասանկ ու ասկից շատ աւելի մեծ պարտականութիւն ունին, մանաւանդ թէ բնական ու միանգամայն դրական օրէնքներով կը պարտաւորին, անոնց հոգեկան ու բարոյական կարողութեանց կատարելագործութեան կամ կրթութեան համար իրենց բոլոր ուժովը փոխ տանիլ:

3. Հոգեկան կրթութեան սկսելու ժամանակը:

Չենք կրնար ուրանալ՝ որ տղայութեան առջի տարիներուն մէջ մեր վարմանց կամ բարուց ու մտմտալու կերպը կը սկսի: Բայց որովհետեւ ճիշդ, այսինքն՝ օրովն ու ամսովը, չենք կրնար որոշել թէ երբ յատկապէս արտաքին ազդեցութիւնները մատաղ մանկան մը զգայաբանաց ու մտաց վրայ իրենց ուժը բանեցընելու, եւ երբ այն մատաղ հոգւոյն վրայ աղէկ կամ գէշ բողբոջներն իրենց ծաղիկները բանալու եւ պտուղները տալու կը սկսին, անոր համար շատ աղէկ ու օգտակար բան կ'ըլլայ՝ թէ որ ծնողք իրենց զաւկրներուն բնական (ֆիզիքական) պիտոյիցը հոգ տանելու սկսած ատեննին՝ նաեւ անոնց հոգեկան կրթութեանն ալ միտ դնեն, եւ նային որ անոնք իրենց կենաց սկիզբը՝ չէ թէ միայն մարմնով առողջ, հապա նաեւ վարքով բարի ու խելացի մարդիկներու հետ ապրին: Աս բանս ամենէն առաջ նոյն իսկ ծնողաց համար կ'իմացուի, որովհետեւ իրենք ի բնութեանէ ու իրենց սրտին զգացմունքէն առ պարտքն ունին՝ որ իրենց զաւկրներուն ամենէն առջի հոգաբարձուները, ուստի եւ ամենէն առջի ուսուցիչները, կրթիչներն ու դաստիարակներն ըլլան:

Ասոր մը պէտք է որ ստոյգ դիտնայ, թէ իր զաւկին բնական կարօտութիւնները հոգալու սկսած առջի վայրկեաններէն՝ սկսելու է անոր բարոյական կրթութիւնն ալ, եւ թէ տղուն մտքին կամ սրտին սկզբնական կազմութիւնը կամ հանգամանքը շատ մեծ ազդեցութիւն ունի անոր բոլոր ապագայ հոգեկան կենացը վրայ: Տղաքինչ որ կը տեսնեն՝ որ իրենց ծնողքը կամ առ հասարակ իրենց քովը միշտ կեցող անձինք կ'ընեն, ան բանն աղէկ ու շիտակ կը կարծեն: Ասոր համար ամէն բանէն առաջ աս կտորին միտ դնելու է որ տղաք առջի սկիզբէն՝ երբ որ միտ դնելու, բմբռնելու եւ նմանելու կարող կ'ըլլան, միայն անանկ բաներ տեսնեն ու լսեն, որ իրօք աղէկ, իրաւացի, պարկեշտ ու վայելուչ են, ինչու որ ամենէն առջի տպաւորութիւնները (գաղափարները) ամենէն աւելի խորունկ կ'ըլլան, մտքին ու յիշողութեան

մէջ աւելի երկայն ատեն կը մնան, ու գրեթէ մարդուն հետ մինչեւ ցմահ կը մնան, որովհետեւ մարդս պզտիկուց ինչ սովորութիւն որ կը ստանայ՝ անիկայ հասարակօրէն հաստատ կը պահէ:

4. Ծնողաց տան մէջ ու ծնողքէն պիտ'որ սկսի կրթութիւնը:

Խրաւանց, պատուոյ, առաքինութեան, օրինաւոր ազատութեան, Աստուծոյ ապաւինելու եւ անոր զօրութեամբը (շնորհօքը) իր անձին վրայ ապահով բլլալու, բարեբարութեան փափագելու, ընտանեաց բարւոյն ու տան բարեկարգութեան համար աշխատելու զգացմանց ամէն բողբոջները կամ սկիզբները մարդուս սիրտը կը ծնանին իր հայրենի տան մէջ. եւ ասանկով տղան կամաց կամաց ազնուաբարոյ մարդ մը ու բանաւորապէս մտածող ու բարի զգացմունքով գործող քաղաքացի մը բլլալու ընթացքին մէջ կը մտնէ: Գաստիարակութեան ուսումնն ու կանոնները աւանդող մատենագիրներուն ամէնն ալ աս ըսածնիս միաբանութեամբ կը հաստատեն, նաեւ աս ալ կ'ըսեն որ ծնողաց սորվեցուցած ու բանեցուցած ճշմարիտ մարդավարութիւնը՝ չէ թէ միայն իրենց զաւկրներուն մտաց ու սրտին մէջ աւելի դիւրութեամբ կը մտնեն, քան թէ ուրիշներուն խրատներն ու օրինակները, հապա նաեւ ան մեծարանքն ու սէրը՝ զորն որ իրենց աս կտորիս մէջ քաշած աշխատանքին ու անհանգստութիւններուն համար իրենց զաւկրներէն իբրեւ արժանաւոր վարձ կ'ընդունին, բաւական գրգիռներ են՝ տղոց աղէկ կատարել տալու իրենց ապագայ կեանքին մէջ ունենալու պարտքերնին:

Հասարակօրէն որդիական սիրոյ պակասութեան պատճառը՝ ծնողք են, ինչու որ շատ հեղ անոնց անտարբեր կամ պաղ վարմունքովը, կասկածաւորութեամբը, անիրաւութեամբն ու խստութեամբը կամ անզգայ տկարութեամբը՝ տղոց սրտին մէջ աս որդիական սէրը բոլորովին կը մարի. շատ հեղ ալ չիկրնար անանկ աղէկ բորբոքիլ ու իր բարեբար կրակը տղուն սրտին մէջ վառել:

ինչու որ քիչ մը հարուստ ծնողք իրենց զաւկրներն ուրիշի հոգաբարձութեան յանձնելով՝ զանոնք հազիւ օրրեւ երբեմն նաեւ շարածը հեղ մը քովերնին բերել կուտան ու կը տեսնեն: Աս կտորիս վրայ շատ աղէկ կը խօսի Նիւմայէր. «Ինչպէս որ ընդհանրապէս տղուն չորս դին ըլլող ամէն բաները, նաեւ նոյն իսկ բնութեան մէջ գտնուող անոգայ բաները՝ անոր վրայ շատ մեծ ազդեցութիւն կ'ընեն, կ'ըսէ, ինչու որ իր բոլորաիքն եղած բաները իր հոգւոյն վրայ իբր հայլի մը վրայ կը նկարուին, այսպէս առանձինն քովը գտնուող մարդիկն իր ներքին յառաջագիմութեան կամ կատարելութեան կերպին ու աստիճանին շատ դիպց մասնակից կ'ըլլան»:

Նանաւոր պատճառներով ցուցնելն ու որոշելը դիւրին բան մըն է, որ բնութեան ազդեցութեան ու օրինաց նայելով, ծնողք իրենց զաւակացը յատուկ կրթութիւնները կամ դաստիարակներն են, ուստի եւ պէտք է որ աս գործքն ու պաշտօնը մեծ սիրով, շրջահայեցութեամբ, ճշդութեամբ (խղճմտանքով) ու համբերութեամբ յանձն առնուն: Բայց գործածութեան կամ գործադրութեան մէջ ու իրօք՝ ասիկայ բոլորովին ուրիշ կերպի կը դառնայ. ինչու որ հայրը տան մէջ կամ տնէն դուրս իր օրրստօրական զբաղմանց ու վաստակին ետեւէն պիտ'որ իյնայ, իսկ մայրը՝ չէ թէ միայն իր տան հարկաւոր գործքերը պիտ'որ կատարէ, հապա շատ անգամ նաեւ ընտանեաց ապրուստը ճարելու կամ վաստակելու համար գործակից պիտ'որ ըլլայ. կամ թէ ըսենք՝ շատ զաւակներ ունի, ուստի եւ պզտիկ զաւկրներուն խիստ հարկաւոր հոգերը հոգալու զբաղելով, մեծերուն վրայ այնչափ փոյթ տանելու ժամանակ չ'ունենար: Ասոնցմէ զատ՝ ուրիշ արտաքոյ կարգի պատահարներ կը հանդիպին, որ ծնողաց անկարելի կ'ընեն իրենց զաւկրներուն կրթութիւնն անձամբ տալու, ուստի եւ հարկաւորապէս օտար անձի կամ դաստիարակի կարօտ կ'ըլլան: Աս օտար անձը՝ մեծամեծներն ու հարուստները ուրիշ պատճառի համար կը փնտռեն ու կ'առնուն, ստորին կարգի եւ աղքատ մարդիկ՝ ուրիշ պատճառի համար: Բայց քննելու բանն ան է՝ որ թէ առջիններուն ու թէ ետ-

քիններուն զաւակացը օգտին ու յաջող դաստիարակութեան համար ինչ պէտք է ընել եւ ինչ ճամբայ պէտք է բռնել: Աս բանիս մէջ որոշում մը տալը շատ մեծ դժուարութիւններ ունի. որովհետեւ չէ թէ միայն ամէն մէկ ազգ, հապա նաեւ ամէն մէկ ընտանիք, կրնամ ըսել՝ ամէն մէկ անձ դաստիարակութեան վրայ ընդհանրապէս եւ մասնաւորապէս զատ ու առանձին կարծիք ու մտածութիւն ունի: Թէպէտ աս ասանկ է, բայց կրնանք հաստատ յուսով ու քաջալերութեամբ աս կտորիս մէջ հասարակարար հաստատուն կարգեր ու կանոններ դնել, որոնցմով վերը դրուած խնդիրն ըստ կարի բաւականաբար կը լուծուի ու դորժածութեան համար որոշում կ'ընդունի:

5. Ո՛վ ու ինչպիսի մարդ պիտ'որ ըլլայ տղոց կրթիչը:

Մարդ մը՝ կ'ուզէ տղու մը մօտաւոր կամ հեռաւոր ազդական ըլլայ, կ'ուզէ անոր ի սկզբան բոլորովին անձանօթ ու օտար ըլլայ, կրնայ անոր շատ ընտիր ու սքանչելի դաստիարակ մը ըլլալ, նախ՝ թէ որ ինք աղէկ կրթուած է. երկրորդ՝ թէ որ աղէկ կը ճանչնայ մարդուն յարգն որոշակի, եւ իր ժամանակաւոր ու յաւիտենական նպատակին նկատմամբ, ու մարդկային բարձր արժանապատուութիւնը՝ տղու մը վրայ ալ կը պատուէ ու կը սիրէ. երրորդ՝ թէ որ առանց հարկի եւ բռնութեան՝ միայն սրտին յօժարութեամբն ու իբր ներքին բերմամբ դաստիարակութեան պաշտօնը յանձն կ'առնու, ան ալ՝ կրթելու տղան բարոյապէս բարի ու իր զօրութեան համաձայն օգտակար քաղաքացի մը ընելու դիտաւորութեամբ:

Ասանկ՝ մարդը ճշմարտապէս մարդ ընող՝ դաստիարակ մը ո՛չ կրնայ ու ո՛չ ալ պէտք է ինք իրեն բան մը ընել կամ նոր բան մը հնարել, ինչպէս բրուար բիրտ հողին զանդուածէն աման մը կը շինէ, կամ վարպետ ճախարակագործը խորտուբորտ կոճղէ վայելուչ ու արուեստաշէն կաղմուածք մը կը յօրինէ. հապա պէտք է որ անմիջական օգնիչներ ունենայ, թէ որ կ'ուզէ որ աղէկ

գաստիարակութիւն ընելու համար ունեցած յօժարութիւնն ու աղէկ հմտութիւններն անպտուղ ու անօգուտ չըլլան: Մարդը պէտք է որ ընկերական կապի կամ միաբանութեան մէջ հրահանգի ու կրթուի, ինչու որ իրեն համար յայտնապէս սահմանուած է՝ որ իր ատենին մարդկային ազգին մեծատարած շղթային օգտակար մէկ անդամն ըլլայ, ու իր ապրած տէրութեան կամ երկրին կանոնաւոր կառավարութեան՝ իր կոչման ու վիճակին համաձայն՝ յառաջացուցիչ ու ձեռնտու ըլլայ: Աւստի պէտք չէ որ կրթուելու տղան իր գաստիարակին հետ՝ մինակուկ ուրիշ մարդիկներէն զատուած իբր կղզւոյ մը վրայ՝ կեանքն անցընէ, հապա անոր ձեռքին ու առաջնորդութեան տակ մեծի ու պղտիկի հետ ապրի, եւ իր չորս դին նայելով՝ աշխարհքը տեսնէ, բայց միշտ բարի վիճակի մէջ: Աս ալ ասանկ եղած ատենը՝ պէտք է զգոյշ կենալ որ տղոց առջեւ, որչափ ալ պղտիկ ըլլան, ներկայ չըլլող անձանց վրայ արհամարհական ու ծաղրական խօսքեր, անոնց սխալներուն ու պակասութիւններուն վրայ չարաչար բամբասանքներ, կրիւք ըսուած յիշոցներ ու անարգական զրոյցներ չխօսուին, եւս առաւել ընտանեաց մէջ կռիւներ, ատելութեան, կատաղութեան ու բռնութեան գործքեր չըլլան, կամ թէ օտարասեռից մէջ իրարու հետ աչքով, խօսքով ու շարժումով նշաններ չարուին:

Բնութեան ու մարդկային կենաց ամէն հանգամանքներն ու յարաբերութիւնները կը պահանջեն որ մայրն իր զաւկին վրայ՝ դոնէ անոր առաջին տարիներուն մէջ՝ վերին կառավարութիւնը կամ վերակացութիւնն ունենայ: Տղուն քովը պիտ'որ դանուին գլխաւորաբար իր եղբայրներն ու քոյրերը, իսկ եթէ գեռ առջինէկ է եւ եղբայր ու քոյր չունի, ուրիշ իրեն հասակակից տղաք՝ իբր անոր հետ մէկտեղ կրթուելէք կրնան իր քովը գրտնուիլ: Ծնողքէն, եղբայրներէն, քոյրերէն ու աղգականներէն ետքը ստնտուն ու դայեակը եւ տան ծառաները՝ տղուն չորս դին դանուող անձինքներն են: Աս բանիս մէջ պէտք է միշտ յիշել որ չափահաս անձինք թէ՛ պէտ շատ ուղեւոր եւ ջանալու ըլլան որ տղուն վրայ աղէկ

ազդեցութիւն ընեն, կամ թէ բռնե՞ք՝ խօսքով ու օրինակով անոր բարեկիրթ բլլալուն համար աշխատին, սակայն հասարակօրէն անոր սրտին, մտքին ու կամքին, խօսքին կամ լեզուին ու բարուցը վրայ այնպէս անմիջական ազդեցութիւն չեն կրնար ընել, ինչպէս չափահաս շրջող կամ փոքրահասակ տղաք, որոնք՝ ինչպէս յայտնի է՝ ամենեւին խորհուրդ մը չեն կրնար ունենալ ազդեցութիւն ընելու ան տղուն հոգեւոր կենացը, այսինքն՝ բարուցը վրայ, որուն հետ կը կենակցին, կը խաղան ու կը նստին կ'ելլեն: Աւստի շատ հարկաւոր բան է նկատել նայիլը՝ թէ տղուն անմիջապէս քովն ըլլող անձինք ինչպիսի ֆիզիքական, բարոյական ու հոգեկան հանգամանք ունին, այսինքն թէ արդեօք մարմնով, մտքով ու հոգեւով առողջ են՝ թէ չէ:

6. Ի՞նչ կերպով ու ճամբով տղուն սիրտը շարժելու պէտք է սկսիլ:

Հայտնի բան մըն է՝ որ սէրն ու խաղը առջի միջոցները կամ ճամբաներն են, որոնցմով մարդ մատաղ տղու մը հաճոյ կրնայ բլլալ, կամ թէ բռնե՞ք՝ սիրտը շահիլ, թէ որ զգայականէն կամաց կամաց հոգեկան հայեցուածքներու (մտմտալու), երեւակայելու եւ բմբռնելու անցնիլ սկսած է, եւ ժպտելովն ու լալովը՝ իր հոգեկան գործունէութեան (հոգւոյն գործելու սկսելուն) յայտնի ապացոյցը անով կը ցուցնէ, որ իր բմբռնմունքներն ու մտմտութիւնները դրսանց կը յայտնէ՝ սորված բառերն առանց կապակցութեան թոթովելով:

Տղան առաջին զգայական պատկերն արտաքին զգայարանքներով կը ստանայ, բայց զգայարանքները յատկապէս գործածելու կարողութիւնն ու իբր թէ ինք զինքը ճանչնալու զօրութիւնը ան ատեն յայտնի կ'ընէ, երբ որ ազատ գործելու կարողութիւնը կը ստանայ, ու զգացած բանը կամ իր զգացմունքը յօդաւոր ձայներով ծանուցանելու գրգիռը կամ կարօտութիւնը կը զգայ:

Տարակոյս չկայ՝ որ տղուն լեզուով կամ կարգաւորեալ խօսքով իր միտքը յայտնելու սկսիլը՝ իր աշ-

խարհքիս վրայ բնելու ամենէն մեծ ու երեւելի քայլն է: Արդ՝ որովհետեւ ամէն մէկ նոր բացուելու կամ աշխատելու սկսող զօրութեան շուտ մը ի սկզբան անդ կարգ ու կանոն մը դնել պէտք է, անոր համար աս զգուշութիւնն բնելու է գործելու նոր սկսող լեզուին վրայ ալ. ինչու որ անիկայ մարդուն կենացը մէջ իր մտածութիւններն ու զգացմունքները յայտնի բնելու գործիքը պիտ'որ բլլայ: Աւստի մարդ տղու մը շիտակ խօսիլ սորվեցրնելու համար, երբ որ գործարանական պակասութիւն մը չունի, գլխաւորաբար պէտք է նայի որ անոր թոթովելու սկսած ատենը՝ քովն բլլող անձանց ամէն խօսքը բացայայտ, մաքուր ու հասկանալի բլլայ, ու աշխատի որ տղան ալ անոնց նման մաքուր արտաբերէ ու խօսի *:

Լեզուին գործածութեան կամ խօսելու մէջ որչափ որ առաջ կ'երթայ տղան, այնչափ ալ յաջողակ կ'ըլլայ իր զգայարանքը գործածելու մէջ, եւ որչափ որ զգայարանքներուն գործողութիւնը կամ յաջողակութիւնը կ'աւելնայ, այնչափ ալ միտքը կը կրթուի, յիշողութիւնը կը մշակուի ու բարոյական զգացմունքը կ'արթննայ: Շատ մեծ, տղուոր ու կրթական պատկերազարդ գիրքը միշտ նոյն ինքն բնութիւնն էր եւ է. բայց ինչպէս Աիկերոն ալ կ'ըսէ, աշուրնիս միշտ սորված բլլալով ու մենք անմտադիր գտնուելով, բնութեան հրաշալիքը բոլորովին մէկ գի կը ձգենք, ամենեւին չենք դիտեր: Հասարակօրէն սովորութիւն մը եղած է որ բնութեան մէջ գտնուող այլ եւ այլ առարկաները փայտաշէն ու նկարուած պատկերներով պզտիկ տղոց առջեւը կը

* Հասարակօրէն տներու մէջ աս բանիս ներհակը կը տեսնենք. պզտիկ տղու մը հետ խօսուած ատեն՝ միշտ շողորթութեան ի, — մամիկներով ու կիսկատար խօսքերով անոր ըսելու բաներնին կը հասկըցընեն, եւ ամէն մէկ բառն անոր շիտակ արտաբերել տալու տեղ՝ իրենց արտաբերութիւնն անոր ծուռ խօսքերուն կը յարմարցընեն. անանկ որ երբ որ տղան քիչ մը մեծնալէն ետքը խելքը հասնելու սկսելով՝ մաքուր խօսիլ կ'ուզէ, պէտք է որ իր մայրենի լեզուն նորէն սորվի: Թող օտար լեզուաց բառերով խառն խօսիլը, որուն անպատշաճութեան ու միատակարարութեան վրայ ուրիշ տեղ խօսած ենք:

դրուին՝ որ անոնց ինչ ըլլալն ու անունը սորվին. ասով տղաք թէպէտ զանոնք կանուխկեկ կը ճանչնան, բայց շատ անկատար կերպով. ուր ընդ հակառակն նոյն առարկաները բուն բնութեան մէջ տեսնելով ու դիտելով՝ շատ աւելի կատարեալ կը ճանչնան, ինչու որ մարդու ծննդեանէն մինչեւ գերեզմանը բնութիւնն իր ամենէն աղէկ դպրոցն է: Ուստի պէտք է տղան կանուխկեկ բնութեան տաճարը տանիլ, ու անոր մէջ գտնուող անբաւ անհամար սքանչելի առարկաներն անոր հետզհետէ ցուցնելով, մտքին մէջ ամենակարող Արարչին գաղափարն արթնցնել. ինչու որ ամէն բարոյական զգացմունքներն առ գաղափարին մէջ՝ իբրեւ իրենց կենդրոնին մէջ՝ կը ժողովին ու կը միանան. եւ նոյն գաղափարը կամաց կամաց կը զարթուցանէ Արարչին մեծարանքը, սէրը, պաշտօնը, երկիւղն ու որդիական հպատակութիւնը:

Միեւնոյն ատեն պէտք է ջանալ որ ներքին զգայարանքներն ալ բացուելու եւ կատարելագործուելու սկսին, այսինքն՝ պէտք է փոյթ տանիլ որ տղան իր ներքին հանգամանքներն ու զօրութիւնները ճանչնալու սկսի. եւ առ կ'ըլլայ՝ երբ որ ծնողք կամ գաւառիարաւիր պատշաճ առիթներու մէջ տղան ան բաներուն վրայ մտադիր կ'ընեն՝ զօրոնք զգացած է, որոնց պատճառաւ յոյս կամ երկիւղ մը ունեցած է: Աս բրած ատեննին՝ նայելու են նաեւ որ տղուն խղճմտանքն արթննալու սկսի, այսինքն՝ աղէկ գործք մը բրած ատենը՝ բարի համարում եւ ուրախութիւն զգայ, իսկ գէշ գործողութիւն մը բրած ատենը՝ ամօթ, զղջում ու ցաւ զգայ, որով տղան կը սորվի աղէկ ու պատշաճ բանին վրայ հաճութիւն իմանալ, գէշ եւ անպատշաճ բանին վրայ տհաճութիւն ունենալ:

Մասնաւորապէս մտադրութիւն պէտք է ընել տղուն զգացած ուրախակցութեան ու ցաւակցութեան եւ առ զգացմունքներուն աստիճանին վրայ, ինչու որ ասոնք սրտին կարեկցութեան ու բարութեան տրամադրութեան ապացոյցներն են, որոնք նաեւ ընկերական սիրոյ կամ եղբայրսիրութեան առաջին աղբիւրներն են: Բայց որովհետեւ մատաղ տղայ մը կրնայ շատ դիւրամանկական բաներու վրայ չափե աւելի զգացում ունե-

նալ, խաղալիկի մը կոտորելուն վրայ աւելի ցաւիլ ու լալ՝ քան թէ հօրը ծանր հիւանդութեան վրայ, անոր համար պէտք է ջանալ՝ որ կարեկցութեան զգացումն ու սրտին բնական աղէկութիւնը՝ միշտ անշափ դիւրաթեքութենէ կամ զգայունութենէ հեռու ըլլայ եւ որչափ որ կարելի է՝ կանուխկեկ մտայ դատման ազդեցութեան տակը դրուի:

Արտաքին կամ մարմնաւոր զգացմանց չափէ աւելի ազդեցութիւն ընելուն դէմ՝ զօրաւոր դեղ ու միջոց է՝ արթնցընել ու զօրացընել ան բարոյական զգացմունքը, որն որ տղայ մը ի բնութենէ՝ աւելի կամ քիչ ունի, եւ շատ հեղ կանուխկեկ իր վրայ կը տեսնուի:

Ինչպէս որ ամէն տղոց մարմնական ու հոգեկան զօրութիւնները միօրինակ չեն, ասանկ ալ աղէկի կամ դէշի հակում ունենալն ամենուն վրայ ի բնութենէ հաւասար ու միօրինակ չէ: Տարակոյս չկայ որ ինչպէս ամէն կենդանիները նոյնպէս մարդն ալ ի բնութենէ քանի մը տրամադրութիւններ կամ յարմարութիւններ ունի, որոնք անոր ներսը զօրաւոր յօժարութիւններ ու գրգիռներ կը պատճառեն, եւ իրենց աղէկութեան ու դէշութեան աստիճանին ու գործածուելուն համաձայն՝ մարդու մը ապագայ անձնական հանգամանաց ու նկարագրին կամ բարուցը վրայ մեծ ազդեցութիւն կ'ունենան: Արդ՝ հանդարտ ու իմաստուն դատաւարակի մը բոլոր ջանքն աս պիտ'որ ըլլայ՝ որ աղէկ տրամադրութիւնները կամ յարմարութիւնները յառաջ տանի, հաստատէ ու բանեցընել տայ, իսկ դէշերը՝ որչափ որ կարելի է՝ արգելէ, բթացընէ ու որոմը ցորենին մէջէն արմատախիլ ընէ, ջնջէ:

Շատ բարոյական դէշութեան պատճառն ալ հիւանդութեանց տրամադրութիւն ունենալէն յառաջ կու գայ. ինչպէս կը տեսնենք՝ որ հիւանդատ տղաք առողջներէն շատ աւելի անկարգութիւններու ետեւէ կ'ըլլան: Գէշութեան տանելու պատճառները որչափ որ աղէկութեան տանողներէն աւելի են, դատաւարակութեան պաշտօնն ու գործքն ալ այնչափ աւելի դժուար կ'ըլլայ. ինչու որ ասանկ պարագաներու մէջ հարկաւոր կ'ըլլայ

շատ առեւի ազդող կամ ներգործող զօրութիւնները զսպել, ու բանաւոր զօրութեան կամ մտքին կառավարութեան հնազանդեցընել:

Տղերուն բովանդակին բնական հանգամանքն ու տրամադրութիւնը եւ գործարանաց կազմութեան որպիսութիւնը շատ մեծ ազդեցութիւն ունի տղուն ներքին հանգամանաց կամ սրտին որպիսութեան վրայ, ուստի եւ ի բնութենէ վախկտա ու անվախ տղաք կը գտնուին, թէպէտ եւ ամէն տղոց վրայ առ հասարակ մարդկային վախի մը կիրքը կամ զգացմունքը կը տեսնուի, եւ շատերը՝ մանաւանդ աղջիկները՝ աս պատճառաւ մինչեւ ապշութեան մէջ ալ կ'իյնան: Այսպիսի մանկական վախն ապահովապէս մէկդի բնելու եւ վերցընելու ճամբան է սիրալիր խրատներով տղան յորդորել ու ժամանակին՝ յարմար օրինակներ իր առջին գնել: Մարդկային վախը կամ աս ան մարդէն վախնալը փարատելու աղէկ միջոցն է՝ տղան վարժեցընել կանուխկէկ բարեօրոտ ու ազնուաբարոյ մարդկան հետ կենակցելու: Ավախկտութիւնը միշտ ի բնութենէ չ'ըլլար, շատ հեզ կամաց կամաց ու առանց իմանալու տղոց սրտին մէջ կրնայ մտնել ու զօրանալ, անանկ որ ասկից իրենց շատ մեծ ֆիզիքական ու բարոյական վնասներ կրնան յառաջ գալ*:

7. Ազտիկ տղոց հետ վարուելու կերպն ու հանգամանքը:

Տղան ինք իրեն շատ բանի կարօտութիւն չիզգար ու չ'ունենար. աս վիճակին մէջ պէտք է թողուլ զինքը, ինչու որ ասով շատ աղէկ կրնայ կրթուիլ: Տղայ մը իր մատաղ հասակէն՝ չափաւոր, բարեխառն ու քիչով ապրելու սորվեցընելը շատ օգտակար է ու բարի բարի

* Հարկ չէ հաստեղս մասնաւորապէս յիշել թէ որչափ վնասակար բան է եւ որչափ վնասներ բրած է տղաքը հանդարտեցընելու համար անոնց զանազան շինծու վախնալու բաներ ցուցընել. շատ հեզ փորձով տեսած ենք՝ որ տղայ մը սեւ մարդ մը տեսնելով (որն որ իր մեծերն իրեն աւաղի-ճի-լը կու գայ իւր բսելով՝ զարհուրելի բանի մը պէս նկարած են) հիւանդութեան մէջ ինկած է, ու վրան յանկարծական դող մը (հեշտ) եկած է:

Հետեւանքներ ունի, եւ ոչ երբեք մնասակար կրնայ ըլլալ: Եւ որպէս զի տղաք բարի սովորութեամբ իրենք իրենց մէ բարեկարգութեամբ ապրելու եւ գործելու վարժին, պէտք է զիրենք կանուխկեկ չափաւորութեան, կարգասիրութեան, ամօթխածութեան, պարկեշտութեան, հեղութեան ու համբերութեան վարժեցընել. եւ աս բանիս մէջ պէտք է նայիլ որ անոնց ներսի դին գէշ յօժարութիւններ կամ գրգիռներ զարթուցընելու պատճառները խափանուին. մինչեւ որ կամաց կամաց անանկ տկարանան կամ թմրին, ինչպէս որ մարմնոյ զօրութիւնները չբանեցուելով կը թմրին:

Ի՞նչ որ մեծերն ու դաստիարակները տղոց հետ խոհեմութեամբ ու սիրով վարուելու ըլլան, տղաք ալ աւելի յօժար ու պատրաստ կ'ըլլան հնազանդելու, եւ չէ թէ միայն իրենց կամքին չկատարուիլը կամ ուղածնուն չըլլալը հարկաւոր ու անանօրինելի բան մը կը սեպեն, հապա նաեւ իրենց զգայական բերմունքները, որոնք միշտ աւելի զօրաւոր են՝ քան թէ իրենց անկիրթ կամ գեռակիրթ մտքին գործողութիւնները, իրենց ամէն կերպ յօժարութիւններովն ու կիրքերովը այն սիրոյն պահանջմանցը իբր թէ կը զոհեն. եւ միշտ իրենց հնազանդութեան պարտքին տակը կը ձգեն, որն որ պզտիկ տղու մը վրայ աւելի ազդեցութիւն ունի՝ քան թէ իր անկատար դատումը կամ դատելու զօրութիւնը:

Ննական կամ ֆիզիքական գործքերու մէջ արեգակն ինչ զօրութիւն ու ազդեցութիւն որ ունի, տղոց դաստիարակութեան մէջն ալ բանաւոր սէրը նոյն զօրութիւնն ունի: Աս սէրը սիրտը կը վառէ ու կը տաքցընէ, միտքը կը լուսաւորէ, կամքը կ'ազնուացընէ, բնական կոպտութեան կամ բրտութեան կարծր կեղեւանքը կը հալեցընէ, եւ կրնամ ըսել որ յատկապէս մարդուս նոր բաներ հնարելու սքանչելի զօրութիւնն է:

Աս բանաւոր սէրը, որն որ դաստիարակութեան պաշտօնն ու գործքը՝ հաստատուն ու տղուն մասնաւոր յարմարութիւններուն համեմատ կարգով մը կը կատարէ, նոյն կարգին ու օրէնքին հաստատուն սկզբանցը հետեւելով՝ վարձքն ու պատիժը մէկդի չիձգեր, հապա թէ մէ-

կը եւ թէ մէկալը աղէկ մտածուած չափով ու աստի-
ճանով կը բանեցընէ։ Այսպիսի սէրն աղէկ գիտէ ու կը
ճանչնայ որ բարոյական հաստատուն բարքը կամ վար-
մունքը՝ միայն ազատ կամ չբռնադատուած գործողու-
թեամբ կրնայ ստացուիլ, ուստի եւ տղուն կամքին դո-
րութեան ու գործելու կերպին պէտք եղած ազատու-
թիւնը կու տայ։ Աս սէրը գիտէ որ կոյր մեղկութիւնն ու
տկարամիտ ներողամտութիւնը՝ կրթութեւն տղաքը փափ-
կասէր ու տկարամիտ կ'ընէ, ուստի եւ չէ թէ միայն
հաստատամիտ արիութեամբ աս կերպ մեծ սխալմուն-
քէն կը զգուշանայ, հապա նաեւ թող չիտար որ աս
կտորիս մէջ տղուն վրայ ուրիշ գիաց գէշ ազդեցութիւն
մը ըլլայ, մանաւանդ երբ որ կը տեսնէ որ տղան յամա-
ռութեամբ ու շարութեամբ մը իր դաստիարակը կարե-
կցութեան ու գթութեան կամ շնորհքի ստիպելու
կ'աշխատի։ Աւերջապէս աս սէրը գիտէ որ անչափ խստու-
թիւնը, բռնաւորական ստիպումը, խստասրտութեամբ
ծեծելն ու անօթի պահելը՝ տղաքը շարամիտ ու կեղ-
ծաւոր կ'ընէ։

Ինչ բան որ տղու մը թոյլ տալը կամ շնորհելը
անբնական ու անպատշաճ կ'երեւայ՝ ան բանը պէտք է
միշտ հաստատութեամբ ու խոհական ծանրութեամբ ի-
րեն զլանալ. մէկ անգամ արգելուած բանն ուրիշ ան-
գամ չշնորհել. յանդիմանութիւնը յանցանքին համե-
մատ կամ յանցանքին չափին համաձայն ընել. եւ պա-
տիժը ոչ երբեք չափէն աւելի տալ *։ Թէպէտ եւ մար-
դուս կեանքին մէջ՝ ինչ բանի մէջ ըլլայ նէ ըլլայ՝ եր-
կու ծայրը բռնելը կամ կենալը միշտ անշահ ու շատ միա-
սակար է, բայց դաստիարակութեան մէջ իր անհնարին
մեծ մնասնէրը կը ցուցընէ. որովհետեւ աս բանս հա-
տարակօրէն ամէն տկարութիւններուն, բարոյական պա-

* Անգամ մը Պղատոն փիլիսոփան իր անհնազանդ գերիին գէմ
շատ բարկացած էր, ուստի եւ գաւազանը ձեռքն առաւ ծե-
ծելու համար։ Նոյն վայրկենին իմաստուն փիլիսոփան մտա-
ծեց որ ամենէն աւելի դատաւորի մը գլխաւոր պարտքն է
ամէն կիրքերէ ազատ ըլլալ, ուստի գաւազանը մէկդի թող
տալով՝ յանցաւորին ըսաւ. «Թէ որ բարկացած չըլլայի,
հիմայ գքեզ կը պատժէի», ։

կատութիւններուն կամ մարութիւններուն ու անկարգութիւններուն սերմը սրտին մէջ կը անկէ, որուն հետեւանքն ու պտուղները շատ տարիներէ ետքը դուրս կ'ելլեն:

Յաւալի փորձով կը տեսնենք՝ որ շատ հեղ մեծ մայրերը կամ մօրաքոյրները տղոց վրայ վերակացութիւն ընելով, անոնց ամէն ուղածն ու բաղձացածը կատարել կու տան: որով եւ տղաք ամբարտաւան, ինքնահաւան ու անձնասէր կ'ըլլան, եւ կ'ուզեն որ ամէն մարդ իրենց կամքին կամակատար ըլլայ, ուրիշին ուղածը կ'արհամարհեն, ուրիշներուն իրաւունքն ու բաղձանքները կ'ապտուծեամբ ոտքի տակ կ'առնեն: Եւ որովհետեւ երբ որ տղայ մը պղտիկուց հակառակասէր ու իր կամքը կատարող ըլլալու կը սորվի, հասարակօրէն իբրեւ հաստատամիտ ու տաղանդաւոր կը սեպուի, անոր համար յայտնի բան մըն է որ ասանկ անկարգ աշակերտները՝ ետքէն ինքնահաճ որդի, խստասիրտ ամուսին, ամբարտաւան կառավարիչ, գէշ կամ անկիրթ մայր կ'ըլլան: Աւելի զգուշութիւն պէտք է ընել երբ որ տղաք հիւանդոտ ու տկար կ'ըլլան: ինչու որ այսպիսիներուն վրայ մարդ բնականապէս կարեկցութիւն զգալով, իրենց հետ խնայելով կը վարուի, եւ մէյ մը որ տղու մը երես տալու ըլլաւ, անկից ետեւ ալ միշտ աս կերպ վարմունքը կը սիրէ ու կ'ուզէ, եւ շատ դժուարութեամբ ու ակամայ առջի բռնուած կանոնաւոր կարգին կը հետեւի:

Պղտիկ տղան փոքր պարգեւ մը առնելու ըլլայ նէ՝ շատ կ'ուրախանայ, եւ կը կարծէ որ ասիկայ վարձք մըն է, զորն որ ինք հնազանդութեամբ, առջեւը դրուած կարգին հետեւելովն ու բարեբարութեամբն արդիւնաւորած է: Ասիկց՝ ուրիշ հետեւանք կամ կանոն մը կ'ելլէ մեծերուն ու դաստիարակներուն համար, այսինքն տղոց երբեք շատ շատ պարգեւներ չտալ, կամ թէ զանոնք փոքր հնազանդութեան մը համար անմիջապէս շվարձատրել, ինչու որ ասանկ եղածին պէս՝ տղուն սրտին մէջ ինքնահաւանութիւնը կը մեծնայ ու կ'աւելնայ, եւ ասանկով անձնասիրութիւնը, հպարտութիւնը, ինք զինքը մեծ սեպելն ու միշտ բան մը ձեռք ձգելու բաղձանքը՝ իբրեւ գէշ սերմ սրտին մէջ կը ցանուի:

Ասոր համար շատ հարկաւոր բան է վարձք ու պատիժ տալու մէջ աղէկ ու կանոնաւոր շափ մը պահել, եւ ամէն մէկ քաղաքավարական վարմունքի համար, կամ ամէն անգամ դասն աղէկ սորված ըլլալուն համար՝ անոր թանկագին խաղալիկ մը, նոր հագուստ մը չտալ, կամ պտրտելու եւ զբօսանքի չտանիլ: Ասոր հակառակն ալ պէտք չէ տղան բերնէն անզգուշութեամբ անկարգ խօսք մը հանածին, եւ փոքր ծուլութիւն կամ զանցառութիւն մը, անզգուշութիւն մը, կամ իր հասակակիցներուն հետ ընդդիմաբանութիւն կամ կռիւ մը բրածին պէս, անմիջապէս մեծ խստութեամբ պատժել: Բայց երբ որ տղան հեղ մը սուտ կը զրուցէ, դաստիարակը քիչ մը ատեն անոր խօսքերուն շուտ մը չհաւտայ. երբ որ իր հասակակիցներուն հետ խաղաղութեամբ չի վարուիր, սիրած ընկերին հետ կենակցիլ կամ խօսիլ չտայ. չափէ տելի ուտել կամ հանգչիլ ուզողը՝ խաղալիկէ կամ կերակրէ մը, ծուլութիւն ընողը՝ հանգստի ժամէ մը զրկէ. եւ եթէ տղայ մը աս տեսակ պակասութիւնները կամ անկարգութիւնները շատ հեղ ընելու ըլլայ, մարմնաւոր պատիժ մ'ալ տայ: Իսկ արժանաւոր պատժոյն ատենն անյնեւէն ետքը՝ նորէն տղուն հետ քաղցրութեամբ վարուի, եւ երբ որ տղան կը խոստանայ որ ինք զինքը կը շտկէ ու մէյ մ'ալ այն յանցանքը չ'ընէր, ինքն ալ յայտնի հասկըցրնէ որ ալ իրեն հետ հաշտուած է: Բայց մեծ սխալմունք կ'ընէ, եթէ տկարամիտ թուլութեամբ մը շողոքորթելու կամ երես տալու ըլլայ, կամ թող տայ որ իր առջեւ տղան պատժուելուն վրայ վիճէ:

Վաստիարակութեան մէջ անխոհական ու անզգութ խստութիւն բանեցընելը՝ չէ թէ միայն հոգին, հապա նաեւ մարմինն ալ տկար ու խեղ կ'ընէ. եւ փորձով տեսնուած բան է որ տղայ մը շատ հեղ ու սատիկ պատժուելուն համար՝ իր սրտին մէջ ունեցած տխրութեան ու ցաւերուն գէշ հետեւանքն ու տխուր նշանները դէմքին վրայ անջնջելի պահած է, ուստի եւ աս կերպ վարմունքն անոր դէմքին ազեղութեան պատճառ ըլլալէն զատ, միանգամայն սիրտը դառնացած ու

վշտացած ըլլալով, պատժոյն վախէն կեղծաւորութիւն
ընելու եւ սուտորուց ըլլալու վարժելով, հոգւոյն վրայ
ալ թունաւոր սերմեր ցանաւած մնացեր են: Հաս բութ
մտքով տղաք՝ որոնք եթէ բանաւոր ու խելացի ճամբով
մը կրթուած ըլլային, հասարակ մարդիկներէն աւելի
խելացի կրնային ըլլալ, կուպիտ ու խիստ մարդկան ձեռքն
կոնալով ու անոնցմէ կրթուելով, բոլորովին ապուշ ու
ախմար կը մնան: Ծնողք միշտ յիշելու եւ մտածելու են
որ այն դառն արտասուքը՝ զորոնք իրենց տղոց աչքէն
խիստ վարժունքով կամ չափէ գուրս պատիժներով կը
թափեն կամ ուրիշներուն թափել կու տան, ետքէն ի-
բրեւ չարչարիչ պատուհաններ իրենց վրայ կու գան, եւ
իրենց սրտին մէջ սոսկալի ցաւ ու զղջում կը պատճառեն,
յիշեցընելով որ անիրաւ գտնուեր են այն անմեղներուն
դէմ՝ զորոնք հաստատուն համբերութեամբ, սիրով ու
իրենք զիրենք զոհելով, կրթութեան դժուարին ճամբուն
վրայ առաջ տանելու էին: Գոչէն Գաղղիացին աղուոր
խօսք մը կը զրուցէ, որն որ ծնողաց համար շատ ազդող
ըլլալուն՝ հոս կը յիշեմ. «Տղաք, կ'ըսէ, ծնողաց ամենէն
մեծ բարիքն ու դանձերն են, բայց հաղարապատիկ աւե-
լի աղէկ է՝ ամենեւին տղաք չունենալ, քան թէ ունե-
նալէն ու մեծցընելէն ետքը՝ անոնց մեռնիլը տեսնել ու
անոնցմէ ետքը աշխարհքիս վրայ ապրիլ»: Աս խօսքն
ան տղոց համար ալ կրնանք զրուցել, որոնք խիստ պա-
տիժներ ընդունած կամ չափազանց խտուրթեամբ մեծ-
ցած ըլլալով, դէշ կ'ելլեն, խեղ ու դժբախտ կ'ըլլան:

8. Պզտիկ տղաքը դատտիարակելու համար դիտուելու
դիտաւոր հանգամանքները:

Հասարակօրէն սովորութիւն եղած է՝ որ մարդ իր
ղաւկին համար դատտիարակ ընտրած ատենը՝ անոր ար-
տաքին ձիրքերուն կամ որպիսութեան նայելով, դատում
կ'ընէ, անոր աղէկ քաղաքավար ու կրթուած ըլլալը՝ ա-
մենէն մեծ արդիւնքն ու կատարելութիւնը կը սեպէ, եւ
անոր դրսանց երեւցող վայելչութեան միտ դնելով՝ ինչ-
պիսի մոլի ու ապականած բարք ունեցող մարդ ըլլալը

չիղիաւեր, ուստի եւ իր զաւակը բոլորովին անոր ձեռքն
ու խնամքին կը յանձնէ: Ասոր վրայ ետքը երկայն
պիտ'որ խօսինք:

Վաստիարակութեան մէջ գիտելու արժանի դէպք
մըն ալ կայ. երբեմն տղու մը ծնողքը մեռած ըլլալով,
իրեն խնամակալու ըլլող անձ մը կամ աղգական մը ա-
նոր բարիք ընել կարծելով, աւելի կը նայի որ ծնողացմէ
մնացած ստակը կամ ժառանգութիւնը խնայողութեամբ
գործածէ՝ քան թէ այն որք տղուն աղէկ դաստիարա-
կութիւն ընդունել տայ: Այսպիսի տղաք իրաւցընէ կրկին
որբացած պէտք է սեպել, որոնք ասանկ կիսկատար
խնամածութեամբ ու առանց հարկաւոր կրթութեան
մեծնալով, իրենց ապագան շատ աղէտալի ու դժբախտ
կրնայ ըլլալ:

Աւրիշ ասոր ներհակ կտոր մըն ալ կայ գիտելու
արժանի, որն որ զարմանալու բան մը կ'երեւայ. այսինքն՝
թէպէտ եւ տղաք ամէն դիաց մարմնաւոր կամ ֆիզիքա-
կան ու բարոյական վտանգներու մէջ կը գտնուին ու շատ
դիաց իրենց վրայ գէշ աղգեցութիւններ կ'ըլլան, սա-
կայն շատերուն ետքը աղէկ կ'ըլլայ, եւ աղէկ կը մեծ-
նան, բարի կ'ըլլան: Իրաւցընէ ասիկայ աստուածային
նախախնամութեան մէկ սքանչելիքն է, որուն բարերա-
րութեամբը, ի բնէ ալ աղէկ ձիրքեր կամ բնաւորու-
թիւն մը ունենալով, անփորձ ու տկար տղան անհամար
ալէկոծութիւններով խռոված աշխարհքիս ծովուն մէջ
առանց ժայռերու զարնուելու՝ առաջ կ'երթայ ու վերջա-
պէս ապահով նաւահանգիստ մը կը հասնի:

Տղայ մը երբ որ բարեբախտ կը գտնուի, այսինքն
(չեմ ըսեր որ հարուստ ու ազնուական ծնողացմէ ծնած
կ'ըլլայ, հապա) բանաւոր ճամբով ու կրթութեամբ իր
առջի տարիները կ'անցընէ, ասկից զատ՝ առողջ բնու-
թիւն ու աղէկ հոգեկան կամ մտաւոր ձիրքեր ու ընդ-
ունակութիւն կ'ունենայ, չէ թէ միայն իր անձին հա-
մար երջանկութեան ճամբան գտած կը սեպուի, հապա
նաեւ իր մերձաւորներուն, մանաւանդ թէ բոլոր իր աղ-
գին ալ բարեբախտութեան կամ երջանկութեան միջ-
նորդ ու առաջնորդ ըլլալու յոյս կու տայ: Բայց ինչչափ

որ ի բնութենէ զանազան ձիրքերով զարդարած ըլլայ, անոնց աղէկ յաջողելուն կամ յաջողակութեամբ ի գործ դրուելուն ու իրենց ազդեցութիւնը ցուցնելուն համար պէտք է որ իր ծնողաց տանը մէջ հարկաւոր եղած առաջին կրթութեան սկզբունքը (զիսաւորաբար բարի օրինակներով ու անմիառ առաջնորդութեամբ) ընդունելէն ու սորվելէն ետքը, աւելի եւս դժուարին ու զանազան պատերազմներ առթող գործնական կրթութեան մէջ մտնէ, այսինքն՝ աշխարհքիս ալէկոծութիւններուն մէջ խնամող ձեռքի մը փաթթուելով, անվտանգ ճամբու մը վրայէն քալէ, ուր նոյն իսկ իր ներքին զգացմունքներուն յաղթելով՝ անթերի կատարէ այն ամէն պարտքերը՝ զորոնք աստուածային ու մարդկային օրէնքները, իր վիճակին հանգամանքն ու իր մեծերուն կամ տէրերուն կամքն իր վրայ կը դնեն:

Բարեբախտ տղայութիւնը, ինչպէս որ վերը ստորագրեցինք, նաեւ Հայրենասիրութեան մաքուր աղբիւր մը կ'ըլլայ: Տղայութեան ատեն սիրտը կակուղ ըլլալուն, եւ հոգին իր մաքրութեամբն ամէն զուարճալի եւ ուրախարար ազդեցութիւնները յօժարութեամբ ընդունելուն, բարեբախտ վիճակի մը բարեբար ազդեցութիւններուն տպաւորութիւնները մարդուն իբր անկորուստ ժառանգութիւն ու ստացուած մը կ'ըլլան: Ասոր համար փորձով կը տեսնենք որ մարդ ուր տեղ որ իր կենաց առաջին անխառն ու մաքուր զուարճութիւնները ստացած է՝ նէ՛ ան տեղւոյն քաղցր ու անուշ յիշատակներն իր սրտին մէջ անջնջելի կը պահէ: Աւստի եւ մարդուն բուն ներքին ու ամենէն սիրական զգացմունքները միշտ ան մարդիկներուն ու ան տեղերուն կամ երկրին վրայ հաստատ կը կենան՝ ուր եւ որոնց մէջ իր կենաց սկիզբը դանուած է *:

* Շատ մարդիկներ, մանաւանդ լեռնային մաքուր օդով տեղերուն բնակիչները, երբ որ իրենց հայրենիքէն դուրս ելլելու ըլլան, մասնաւոր տկարութեան կամ ներքին հիւանդութեան մէջ կ'իյնան, որն որ հայրենեաց կսկիծ կամ ցաւ կ'ըսուի, եւ եթէ ասիկայ արմատ կապելու եւ հիմնալու ըլլայ՝ մինչեւ հաշտման կը տանի ու կը մեղքնէ: Ասոր համար կը տեսնենք որ նոյն իսկ զինուորաց մէջ առ հիւանդութիւնը

Ինչպէս որ հմուտ բժիշկ մը իր ձեռքն եղած հիւանդին վրայ մինչեւ ետքի շունչը կ'աշխատի եւ ոչ երբեք բժշկելու յոյսը կը կորսունցընէ, ուստի եւ իր արուեստին ամէն միջոցները մինչեւ վերջին վայրկեանն ի գործ կը դնէ, ասանկ ալ իմաստուն դատախարակ մը պէտք չէ ամենեւին իր ձեռքն ունեցած աշակերտին կամ տղուն կրթութեան յաջողելուն ու բարի վախճան ունենալուն վրայ յուսահատիլ, թէպէտ եւ շատ տարիներ աշխատելէն ու կերպ կերպ նեղութիւններ քաշելէն ետքը մեծ օգուտ մը տեսած չըլլայ։ Մենք չենք կրնար ամենեւին իրաւունք տալ ան խօսքին՝ զորն որ ոմանք կ'ըսեն թէ աս կամ ան տղան անանկ արհամարհող, ինքնահաւան, պինդգլուխ, չար, դիւրագրգիռ, գոռոզ, միտքը դրածէն կամ սորվածէն ետ չկեցող, ապուշ, խորամանկ է, որ մարդ չիկրնար անոր մտքին մէջ աղէկ բան մը խոթել, զինքն աղէկի դարձընել եւ կորստեան ճամբէն դուրս հանել։ Իմաստուն ու խորագէտ դատախարակն ինչ կ'ընէ չ'ընէր՝ մէկ դիպց ճամբայ մը միջոց մը կը դռնէ՝ իր աշակերտին սրտին մէջ մտնելու եւ յայանապէս տեսնելու որ, ինչպէս իմաստուն բժիշկ մը աղէկ բուս, տղու մը ոչ սիրտը մարած ու աճիւնացած ածուխ է, ոչ ալ իր հոգին՝ Գանայիդեանց անյատակ տակառն է, հապա ինչչափ պակասութիւններ ալ ունենայ, կրնայ ուղղուիլ ու ճամբու դալ։ Արնամ բսել որ ասանկ ի բնութենէ խտաբարոյ ըլլող կամ ետքէն անկրթութեամբ աւրուած ու ճամբէ ելած տղու կամ պատանւոյ մը վիճակը մեծ կամ պզտիկ մեղաւորի մը դարձի գալուն ու շիտկուելուն կը նմանի։ Փորձը կը վկայէ որ ամենէն մեծ չարագործներն ալ աղէկի դարձած են։ Այսպէս ալ ի սկզբան գէշ ըլլող կամ աւրուած տղաք շատ անգամ խիստ աղէկ ու բնտիր մարդիկ ու քաղաքացիք եղած են, ուր որ խոհեմ մարդ կամ դատախարակ մը

կամ բարոյական տկարութիւնը մտնելու ըլլայ նէ՝ իրենց մեծերը զիրենք զինուորութենէ կը հանեն ու հայրենիքնին կը խաւրեն, վասն զի հաստատ կը տեսնեն որ եթէ ատնք աւելի երկայն տան իրենց հայրենիքէն հեռու մնալու ըլլան, ասուգիւ անպիտան պիտ'որ ըլլան ու ետքը պիտ'որ մեռնին։

պատշաճ ատենին ու յարմար ճամբով մը անոնց ձեռքէն
բռնած ու առաջնորդութիւն բրած է * :

9. Տղոց ներքին կամաց ու զգացմանց կրթութիւնը :

Իրաւի ամէն ազդեցութիւններու բնգունակ ու
յարմար բլլող տղաք կանուխկեկ կը սորվին ճշմարիտը,
բարին ու վայելուչը . բայց նաեւ աղէկ ձիրքեր կամ
բնաւորութիւն ունեցողներուն վրայ ալ շատ հեղ յամա-
ռութիւն ու ինքնահաւանութիւն կը գտնուի : Աս բանիս
հասարակօրէն մեծերը պատճառ տուած կ'ըլլան՝ տղան
չափէ աւելի գովելով, անոր մէկ աղէկ գործքը կամ վար-
մունքը չափէ աւելի վեր վերցընելով, որով եւ տղան ալ
իր անձին ու բրածին վրայ մեծ համարում կը ստանայ,
կը սնտափառի ու ինք զինքը բանի տեղ կը դնէ : Ասկից կը
տեսնուի՝ որ սխալ մը կամ պակասութիւն մը շատ ան-
գամ զանազան ճիւղերու կը բաժնուի, որոնք իրարու իբր
պատճառ ու գործք կ'ըլլան ու միշտ իրարու հետ աւելի
եւս կը կապակցին : Աւստի պէտք է ամէն մէկ շարիքին
կամ գէշ սովորութեան բուն արմատը քննել գտնել,
ու հոն տեղը խոհեմ գաստիարակութեան կանոններն ու
միջոցները բանեցընելով՝ այն արմատը փրցընել ու չարը
բարւոյ դարձընել : Չոր օրինակ ինքնահաւան եւ ուղածը
կատարելու ջանացող տղու մը կամքը կտարելու համար՝
պէտք չէ շատ շատ խօսքերով ժամովաճառ բլլալ, եւ
ոչ անմիջապէս դաւազանն անոր վրայ երկընցընել, հա-
պա իսկզբան անգ անոր ուղածը հաստատութեամբ ու
ծանրութեամբ զլանալու է եւ թող տալու չէ որ կամքը

Աշխարհքիս պատմութիւնը կամ երեւելի մարդկան վարքը
կարդալու ըլլանք՝ կը տեսնենք որ քանի քանի անուանի
մարդիկ իրենց պզտիկութեան ու երիտասարդութեան ատենը
անանկ գէշ վարմունք ու կեանք ունեցեր են, որ ոչինչ կամ
շատ քիչ յոյս կու տային աղէկ ու օգտակար մարդ ըլլալու,
կամ թէ յայտնի ըսեմ՝ ետքէն եղածներնուն եւ ոչ մէկ
շուքն իրենց վրայ կը տեսնուէր . սակայն յաջողակ առթով
մը իմաստուն առաջնորդի կամ գաստիարակի մը ձեռք իյ-
նալով, փոխուեցան ու իրենց անձին, աղջին ու աշխարհքի
օգտակար անձինք եղան, նաեւ իրենցմէ ետքիններուն մեծ
անուն թողուցին :

կատարուի. իսկ ետքը հնազանդութեան ու խոնարհութեան առաքինութիւններն անանկ ազդու խօսքերով՝ իբր ամէն շար կիրքերու եւ յօժարութիւններու բժշկիչ դեղ՝ անոր առջեւը դնելու է, որ տղան համոզուի ու սիրտն ալ շարժի եւ իբր թէ իր պակասութիւնն ու ան խօսքերուն ճշմարտութիւնը իր աչքովը տեսնէ: Աս ինքնահաւանութիւնը բժշկելու համար աղէկ կ'ըլլայ նաեւ տղուն յայտնի ցուցրնել՝ թէ ինք իրաւընէ պէտք է ամէնալ, որովհետեւ իր գիտնալու բաներուն մէջ դեռ շատ պակասութիւն ունի. եւ միանգամայն զուրկ կը գտնուի այն առաքինութիւններէն՝ որոնք երջանիկ կեանքի մը ճշմարիտ ու հաստատուն հիմերն են: Արժ քսեմ, անանկ ծամբայ մը պէտք է բռնել՝ որ յանցաւոր տղան իր դատաւարակին հանդարտ վարմունքէն ու պատկառելի խօսքերէն յայտնի ճանչնայ ու զգայ իր նուաստութիւնն ու ոչնչութիւնը:

Արշափ կարելի է կանուխկեկ պէտք է սկսիլ տղուն սորվեցրնելու՝ թէ ինչ բան հարկաւոր ու վայելուչ է, եւ անոր սրտին մէջ պատուոյ ու ամօթոյ զգացմունքը զարթուցանել, եւ ասանկով անոր բոլոր մտադրութիւնն ու գործելու փոյթը մէկ դիպց հաւատքի վրայ ու մէկ դիպց օրէ օր ստանալու համոզման վրայ շիտկել ու հիմնել:

Տղուն կամքին զօրութեան վրայ ամենէն աւելի ազդող բանը՝ բարի հաւատքն է. ասոր վրայ կը հաստատուին ան ամէն առաքինութիւնները՝ որոնք հաստատուն երջանիկ գոյութեան կամ կենաց հիմերը կ'ըլլան, եթէ դատաւարակը ջանայ որ կրթութեան ատենը միայն տղուն յիշողութիւնն առաքինութեանց վրայ զըցուած առակաւոր խօսքերով չծանրաբեռնէ, հապա անոր միտքն ալ աս կտորիս մէջ գործել տայ, եւ անոր հասկըցրնէ ու իմանալի բնէ այն առաքինութիւնները՝ որոնք ճշմարիտ հաւատոյ պտուղներն են: Երբ որ աս հաւատքը տղուն զգայութիւնն իրաւանց ու պարտուց վրայ կը զարթուցանէ, անկից ետքը պէտք է կամաց կամաց զանազան օրինակներով մեկնել ու ցուցրնել որ առանց իրաւանց ու պարտուց, ուստի եւ առանց որոշ օրէնքի, ամենեւին բնդ հանուր ուղիղ կարգ կանոն, եւ բնդ հանուր ու մաս-

նաւոր երջանկութիւն չիկրնար յաջողիլ ու հաստատ
մնալ: Ասով տղան՝ բարի հաւատքին ուժովը կամ ազ-
դուութեամբը ճանչցած ու գործադրած բանը՝ իր բա-
նաւորութիւնն աւելի յառաջ երթալով ու կրթուելով,
հաստատուն կը տեսնէ ու կամաց կամաց իր կենաց
անփոփոխելի կանոն կ'ընէ: Ասանկով զգացումը համազ-
ման կը դառնայ, որով եւ կրկին աղբիւր կ'ըլլայ Աստու-
ծոյ սիրոյն ու երկիւղին, ինքնաճանաչութեան, ընկերա-
կան սիրոյ, արդարասիրութեան, մեծանձնութեան, եւ
այլն, միանգամայն բարկութեան, նախանձու, ազաճու-
թեան ու վրէժխնդրութեան կիրքերուն դէմ անխոր-
տակելի ամբարտակ մը:

Երաւունքը հաստատութեամբ ու աղէկ գիտնալը՝
որն որ տղու մը իմ ու քոն խօսքերուն բուն միտքը ծա-
նօթ կ'ընէ ու յարգել կու տայ, զանիկայ գողութիւն
ընելու փափագ կամ հակում ունենալէն ազաճովապէս
կը պաճապանէ: Ար տեսնենք որ աս հակումը երբեմն
պղտիկ տղոց վրայ շատ սաստիկ ու զօրաւոր է, որն որ մեր
ազականեալ բնութեան յատուկ պակասութիւնն ու
տկարացեալ կամքին սխալմունքը սեպելով, կանուխկեկ
պէտք է ամէն հնարք բանեցրնել ու իբրեւ թիւնաւոր
որում մը տղուն սրտին մէջէն արմատախիլ ընել:

Երաւանց զգացումն ու ծանօթութիւնը՝ թէ բա-
րի հաւատքին ուժովը եւ թէ օրէ օր աւելցող մտաց կրթ-
ութեամբը՝ տղուն սրտին մէջ հաստատութեամբ հիմ-
նուելէն, եւ որչափ կարելի է գործադրուելու սկսելէն
ետքը, ալ տղուն վրայ շատ խստութիւն բանեցրնել
հարկ չկայ՝ որ հետզհետէ փութով ու հաստատու-
թեամբ ան ամէն բաները սորվի, զորոնք պարտական է
գիտնալ՝ իր հասակին, վիճակին, ընդունակութեան ու
պարտուցը համաձայն. ինչու որ ինքն ալ անկից ետքը
անփոյթ չ'ըլլար իր ընդունած ու վայելած բարերարու-
թիւններուն դիմացը պարտուպատշաճ ու իրաւացի շնոր-
հակալութիւնը ցուցրնելու եւ հատուցանելու:

Երախտագիտութեան սքանչելի զգացումը, որն որ
շատ մարդկան սրտին մէջ չիգտնուիր, տղոց փափուկ ու
դիւրագգաց սրտին մէջ շատ դիւրաւ կրնայ զարթուցուիլ,

երբ որ իր մեծերը՝ իրեն ամէն կերպ սիրով հարկաւոր
օգնութիւնը, գութն ու բարերարութիւնները ցուցնե-
լով, իր բոլորովին անկարող ու օգնութեան կարօտ բլ-
լալը կը հասկըցընեն, եւ միանգամայն մտքին մէջ կը խո-
թեն որ պղտիկ տղայ մը՝ անբան կենդանիներէն շատ
աւելի ու շատ երկայն ատեն՝ անկարող եւ ուրիշներուն
օգնութեան կարօտ է, նաեւ իր մարմնոյն ու հոգւոյն
կողմանէ անթիւ անհամար կարօտութիւններ ու հար-
կաւորութիւններ ունի: Աւտի եւ բոլոր իր կենաց մէջ
անկեղծ ու ջերմագին երախտագիտութիւն ու շնորհա-
կալութիւն ցուցընելու պարտական է անոնց՝ որոնք իր
ժամանակաւոր ու յաւիտենական երջանկութիւնը վաս-
տըկելու հարկաւոր բլլող միջոցներն ու ճամբաներն ի-
րեն կը ցուցընեն * : Երախտագէտ սիրտ մը չէ թէ միայն
խոնարհ համեստ ու բարերարելու փափագող կ'ըլլայ,
հապա նաեւ մեծ ուրախութիւն ու զուարճութիւն կը
զգայ երբ որ առիթ ու միջոց գտնելու ըլլայ՝ իր բարե-
րարաց ու բարեկամաց փոխանակաւ ծառայութիւն ու
օգնութիւն ընելու, զանոնք շատ հեղ իր մասնաւոր
երախտագիտութեան ու անմոռաց յիշատակին նշաննե-
րովն ուրախացընելու, եւ գրեթէ իրեն մասնաւոր սովո-
րութիւն կամ բնաւորութիւն մը կ'ընէ առ հասարակ ամէն
մարդուն սիրտը շահելու եւ իրեն բարեկամ ընելու:

Տղոց համար շատ օգտակար բան կ'ըլլայ, եթէ
մեծերը կամ ծնողք ու գաւառիարակները անոնց սրտին
մէջ փոյթ ու ջանք մը զարթուցանեն՝ պարապութեան
կամ հանգստի ժամանակը փոքր փոքր արուեստական
ղրադմունքով մը անցընելու, ինչպէս, խաւաքարտէ
զանազան ձեւեր կտրել, թղթի վրայ այլ եւ այլ բաներ
նկարել, փայտէ բան փորել, եւ այլն, ասանկ բաներով

* Հին Պարսիկները երբ որ կը տեսնէին որ տղայ մը իր ծնո-
ղացը, գաւառիարակներուն ու վարպետներուն ապերախտու-
թիւն կ'ընէ, առանց ներողութեան՝ մահուամբ կը պատ-
ժէին. ինչու որ կ'ըսէին թէ ապերախտ մարդ մը ոչ առ-
տուածներէն կը վախնայ, եւ ոչ մարդիկն ու իր հայրենիքը
կը սիրէ: — Մեծն Աղեքսանդր Մակեդոնացին իր վարպե-
տին՝ Արիստատել փիլիսոփային՝ գաւառիարակութեան կամ
կրթութեան ատենը ըմբռնալէն ետքը՝ հազար տաղանդ
(10.000.000 դահեկան) պարգեւեց:

քիչ մը ստակ վաստրկելու փոյթ ունենալ, եւ ան վաստրկած փոքր շահուն յարգը ճանչնալ: Բայց աս բաներուն մէջ աղէկ առիթ մը դտնելով՝ իրենց հասկըցընել պէտք է որ ստակն ու ստացուածը որչափ յարգ ունի, եւ երբ կրնայ օգտակար ըլլալ, եւ թէ ասոնք մինակ իրենք իրենցմէ մարդը երջանիկ չեն կրնար ընել: Աս առիթով կրնայ դաստիարակն իր աշակերտին՝ ազահաւթեան մտլութեան վրայ, ինչպէս նաեւ մխողութեան վրայ օգտակար խրատներ տալ, եւ մասնաւոր յարմար օրինակներով ասոնց երկուքին ալ մնաստակար ըլլալն աղէկ մը հասկըցընել*:

Եւ որ աղաք իրենց պարգեւուած կամ իրենց աշխատութեամբ վաստրկած ստակը քովերնին պահելու ըլլան, շատ դիւրաւ կրնայ պատահիլ որ բնականապէս խաղի, զբօսանքի եւ սա նա ուտելու հակում ունենալնուն՝ ադ ստակը կամաց կամաց մսխեն ու լմըցընեն: Ասոր մէջ ստակի կորուստէն շատ աւելի մնաստակար ու ցաւալի բան սեպելու է իրենց բարոյական միասը, այսինքն՝ չար սովորութիւններ ստանալնին: Եթէ աղաք խնայողութեան օգուտները, ինչպէս նաեւ բարերարութիւն ընելուն օգուտները հեղ մը սորվին, պզտիկուց կը վարժին՝ ստակն աղէկ ու պէտք եղած տեղը գործածել, որն որ ետքէն դժուարաւ կրնային սորվիլ: Իսկ եթէ ասոր մէջ իրենց հետ թուլութեամբ ու անզգուշութեամբ ճամբայ բռնուելու ըլլայ, իրենք ալ բանի մը յարգը ճանչնալ չեն սորվիր, եւ ձեռուրնին եկածն անհոգութեամբ ու թեթեւամտութեամբ կը փճացընեն, ինչպէս զգեստները, կարասիքը, գիրքերը, խաղալիկները, ամանները, եւ այլն: Եւ աս բանս կամաց կամաց իրենց վրայ չար սովորութիւն մը ըլլալով, իրենց ծնողաց տունը ձեռուրնին անցած բաներն ապականելէն զատ, կը սկսին օտարաց տներուն մէջ եւ ուրիշներուն ստացուածքին վրայ ձեռք երկընցընել եւ զանոնք անդթութեամբ, չարութեամբ ու մասնաւոր ուրախութեամբ մը ապականել ու աւրշարկել:

* Աս բանիս վրայ սուրբ աւետարանին մէջ պատմուած անառակ որդւոյն առակը շատ ազգու եւ ընտիր է:

Թէ որ տղաք պղտիկուց մէյ մը կը սորվին ու կը հասկընան՝ որ ամենէն պղտիկ անասնիկն ալ ցաւ կը դգայ եւ իր կենաց կամ գոյութեան վրայ կ'ուրախանայ, ան ատեն ալ շատ դիւրին է կենդանիները շարշարելը խափանել, որուն տղաք մեր կարծածէն աւելի մեծ յօժարութիւն ունին, ինչպէս հազար ու մէկ օրինակներ տեսած ենք ու կը տեսնենք: Ան շատ տղաք ալ՝ որ քանի մը տեսակ կենդանիներու վրայ մասնաւոր սէր ու համակրութիւն կը ցուցնեն, որն որ շատ դիւրութեամբ կրնայ կանայի դիւրագգացութեան կամ չափազանց ցաւակցութեան դառնալ: Աս կենդանիներն են հասարակօրէն՝ շուն, կատու, ծագար, գառն ու թռչուններ, զորոնք էթէ մէկը շարշարելու կամ ծեծելու բլլայ, կը տեսնենք որ զանոնք սիրող տղան անոնց վրայ աւելի ցաւ կը ցուցնէ ու կու լայ, քան թէ մարդու մը շարշարուիլը տեսած ատենը: Երկու ծայրերէն կամ աս երկու իրարու հակառակ մտլութիւններէն ալ պէտք է տղաք խոհեմութեամբ զգուշացնել ու պահել. եւ աս բանս առաւելապէս անոր համար պէտք է ընել, որ երկուքն ալ բարեկրթութեան ու բարուց վրայ շատ մեծ փաստակար ազդեցութիւն կ'ընեն:

Թէպէտ երբեմն տղոց պատմելու է թէ չարագործներն ինչպիսի մեծ պատիժներ կ'ընդունին, մարդասպաններն ինչպէս կը սպաննուին, բայց երբեք պէտք չէ կախուած կամ գլուխը կտրուած մարդ մը ցուցնել անոնց, կամ աս գործողութիւնն եղած ատենը՝ զիրենք հոն տեղը տանիլ. ինչու որ ասոնց տեսութիւնը զիրենք սուկացնելով՝ փաստակար հետեւութիւններու պատճառ կրնայ տալ: Ասոր տեղը պէտք է անոնց երբեմն երբեմն յիշեցնել՝ թէ մարդ մը ան աստիճանի շարութեան հասնելու համար՝ որ իրեն նման մարդը զարնէ մեռցնէ, յառաջագոյն ամէն առաքինութիւնները սրտին մէջէն կամաց կամաց կը հեռացնէ. անոր համար մարդ երբ որ հնազանդ, աշխատասէր, բարեբարոյ, ստակը գործածելու մէջ չափաւոր, բարեսիրտ ու խոնարհ չ'ըլլար. ունեցած մէկ մտլութիւնը սաստկանալով եւ հետզհետէ ուրիշ մտլութիւններու ճամբայ բանալով, զինքը ժամանա-

կաւոր ու յաւիտենական դժբախտութեան ու կորստեան մէջ կը գլորէ:

Արբ որ տղայ մը՝ սուտ զրուցելուն, գողութիւն ընելուն, ուրիշներուն ձեռք վերցընելուն եւ ուրիշ ասոնց նման անկարգ գործքեր ընելուն համար պատժոյ արժանի գտնուելու ըլլայ, զանիկայ յանցանքին մեծութեան եւ իր հասակին համեմատ կերպով պատժելու է, այնպիսի կերպով մը որ թէ յանցաւոր տղուն եւ թէ իր ընկերներուն ու աշակերտակիցներուն վրայ ազդեցութիւն ընէ: Բայց զգոյշ կենալու է՝ որ չըլլայ թէ հոգւոյն ընդունելու պատիժը մարմնոյն տրուի, հապա նայելու է որ հոգին ազդողական խօսքերու կրակովը մաքրուի, եւ ասանկով տղան կորստեան անդնդին բերնէն շիտակ ճամբու վրայ հանուի: Շատ անգամ խոհեմ ու ծանր ազդարարութեան խօսքերով ու խրատներով աւելի ապահովապէս կ'ուղղուի տղան, քան թէ ծեծով եւ ուրիշ պատիժներով: Բայց աս կերպ յանդիմանողական խրատը կամ յանդիմանութիւնը՝ միայն շատ ստիպող դիպուածներու մէջ ուրիշներու առջին պէտք է տալ. ինչու որ եթէ տղան միշտ ուրիշներուն առջին յանդիմանուելու ըլլայ, իր պատուոյն կամ անուան արհամարհուիլը՝ սրտին վրայ գէշ ազդեցութիւններ կ'ընէ: Ար հանդիպին անանկ դիպուածներ ալ, որ վարպետ ու խոհեմ դաստիարակին սրատեսութեան կարօտ են որոշելու համար թէ արդեօք մոլութիւն մը, ինչպէս՝ ծուլութիւնը, աւելի մարմնաւոր պակասութիւն է՝ թէ հոգեւոր, եւ անոր արմատը փրնտուելով ու գտնելով՝ պատշաճ դեղը կամ խրատը եւ ուղղութիւնը տալու:

Պզտիկ տղոց սրտին մէջ բարեբարութեան ու կրօնական սուրբ զգացմանց առաջին սկզբունքը զարթուցանելն ու արծարծելը անոր մօրը մայրական գթոյն ու խնամքին յանձնուած պիտ'որ ըլլայ: Թէ որ մայր մը աղէկ կրթուած ու հաստատուն կրօնական սկզբունքներով սիրտն ամրացուցած է, իր ջանքովը կրնայ իր զաւկին սրտին մէջ սիրոյ, երախտագիտութեան, Աստուծոյ վախին ու հնազանդութեան զգացմունքն արթնցընել: Մայրենի սէրը երբ որ մտաց ուղիղ ու բանաւոր մտածու-

Թիւններովն ու կամքին հաստատութեամբն ամրացած չ'ըլլար, միայն հասարակ գրգիռ կամ բնական բերում մը կը սեպուի. ասանկ սէրը կամ բերումը պատճառ կ'ըլլայ՝ որ շատ հեղ տղան իր մօրն անկարգ կամ անխոհական սիրոյն պատճառաւ առանց կրթութեան կը մեծնայ ու անկիրթ կը մնայ. մանաւանդ եթէ հայրը՝ կամ իր զբաղմանց շատութեան համար եւ կամ հոգեկան հեղգութեան պատճառաւ՝ իր զաւկին կրթութեան ամենեւին միտ չ'դնելու ըլլայ:

10. Տղոց մտաց կարողութիւններուն կրթութիւնը:

Վաստիարակութեան արուեստին ամենէն մեծ ու երեւելի ճարտարութիւնը՝ ստուգիւ ան է որ ճամբայ մը կը գտնէ, որով կրթուելու տղան՝ իր հոգեկան գործունէութեան ու մտաց բացուելուն սկիզբէն՝ օրուան ամէն ատենն ու ժամերը յարմար զբաղմունքներով անցընէ, այսինքն մէկ դիպց կը նայի որ ամէն բանէն օգուտ հանէ, ամէն բանն ու ժամանակը օգտիւ գործածէ, եւ մէկալ դիպց կը ջանայ որ ամէն փաստակար բաները, որոնց մէջն են նաեւ պարապ կենալն ու ժամանակն աղէկ գործածել չ'գիտնալը, հեռացընէ ու շիտկէ: Աս բանս նոյն իսկ շատ պզտիկ տղոց վրայ ալ կրնայ իմացուիլ. ինչու որ ասանկ տղոց մէջ զուարթ խառնուածք կամ բնաւորութիւն ունեցողներ կը գտնուին, որոնց առջեւն անուշ ձայն հանող ու շողացող բաներ բռնուելու, կամ զանազան զուարճացուցիչ խօսքեր զրուցուելու, նաեւ հասարակ փայտէ շինուած փոքր խաղալիկներ տրուելու, զիրենք յակուրջիի (սալընճախի) վրայ շարժելու կամ առջեւնին բան մը երգուելու ըլլայ, շատ աղէկ կը զբաղին ու շէն ձանձրանար: Երբ որ տղաք քալելու կը սկսին, պէտք է նայիլ որ գնդակ մը, սոյլիկ մը կամ ուրիշ խաղալիկ մը ունենան խաղալու: Տղաք կը սկսին աս բաները շօշափել, հոտուրտալ, ձեռքերնէն վար ձգել ու ծռիլ առնել, կարճ բռնմ' ասոնցմով կը ստիպին իրենց զգայարանքը, անդամներն ու միտքը կրթել ու միշտ նոր նոր բաներ սորվիլ: Ասանկ բանե-

րով քիչ մը ատեն անցնելէն ետքը, յակուրջի մէջ շար-
ժելով, փայտէ ձիու վրայ հեծնելով, քանի մը քար կամ
ուրիշ բան իրարու վրայ դնելով, եւ ուրիշ մարմնոյ կրթ-
թութեան կամ շարժման համար սահմանած անմիասն ու
դիւրին խաղեր խաղալով, մարմիննին ու հոգինին կամ
մտքերնին ըստ բաւականին կը զբաղեցընեն: Բայց միշտ
զգուշանալ պէտք է որ շատ խաղալիկներ ու խաղալու
առիթներ ունենալով, զուարճութենէ ձանձրութիւն
չզգան, ինչպէս շատ հեղ փորձով տեսնուած է: Տղան
մինչեւ որ երեք տարին լմնցուցած չ'ըլլար, ձեռքը պատ-
կերազարդ տետրակներ տալու չէ, ինչու որ աչուրնին
կատարեալ նայեցուածքով չեն կրնար կրթել. եւ միշտ
աւելի աղէկ է՝ բնական եղանակաւ ու ճամբով իրենց դի-
տողական զօրութիւնը զբաղեցընել, քան թէ կիսկատար
արուեստական նկարներով կամ շինուածքներով երեւա-
կայութիւննին պատաղեցընել:

Մարդ կրնայ տղուն խաղալու կամ խաղալիկնե-
րով զբօսնելու ատենը՝ ամէն մէկ տեսած կամ ձեռքն
առած բանին վրայ անոր բան մը սորվեցընելու ճամբայ
գտնել. եւ ասիկայ շատ օգտակար կրնայ ըլլալ՝ եթէ
ծնողք կամ դաստիարակներն աս բանս ըրած ատեննին՝
առանձին միտ դնելու ըլլան բնական իրաց, մարդուն
պատմութեան, մարդկային բարուց ու բարոյական կրթ-
թութեան. միայն թէ պէտք է նայիլ՝ որ միտքը գործ-
նականապէս կրթելու համար աշխատած ատեննին՝ բռնի
ու ծառայաբար կամ ստիպողական կերպով գործք չտես-
նուի: Սորվեցընելով կամ կրթելով զուարճացընելու
մէջ մասնաւոր եղանակ մը կայ, որն որ Սոկրատեան կերպ
կ'ըսուի, այսինքն՝ զանազան հարցումներ ընելով, որն որ
շատ աղէկ բան է, որովհետեւ չէ թէ միայն տղուն ինք
իրեն մտածելը կամ միտքը գործածելը չ'արգելեր, հա-
պա նաեւ անոր կ'օգնէ, որով եւ զուարճութեամբ ու
խաղալով՝ աւելի բան կը սորվի, իր ազնուական ու բա-
րոյական զգացմունքը, ինչպէս նաեւ իր ծանօթութիւն-
ները կամ հմտութիւնը կ'աւելնայ:

Աս միջոցով նաեւ դիւրաւ կը յաջողի տղուն զա-
նազան բաներ չափել, համրել, բաղդատել, զանազանել

կամ որոշել, տեսածը կամ լսածը պատմել ու դատա-
զութիւն ընել տալ, եւ ասանկով անոր միտքը բանալու
աշխատուած ատենը՝ քիչ մ'ալ յիշողութիւնը կրթե-
լու դիւրութիւն կ'ըլլայ, որովհետեւ միշտ ջանալ պէտք
է՝ որ ամէն հոգեկան զօրութիւնները երբեմն զատ զատ,
երբեմն ալ մէկ քանին մէկտեղ փոփոխակի արթնցունեն,
բացունեն ու բանելով կրթունեն:

Տղուն մտադրութիւնն արթնցընելէն ու հաստա-
տելու կերպը գտնելէն ետքը՝ գլխաւորաբար երեք բանի
աւելի միտ դնել պէտք է. մէյ մը տղուն աս կամ ան
բանին վրայ ըստ կարի շիտակ ըմբռնողով ընել տալ. եր-
կրորդ՝ աս բանին վրայ այնչափ ատեն անիկայ պատաղե-
ցընել, մինչեւ որ ան ըմբռնումը մտայ մէջ աղէկ մը
մտնէ ու հաստատուի ու անկից ալ յիշողութեան մեջն
նրժայ պահուի. եւ երրորդ՝ ադ ըմբռնուած ու աղէկ
հասկըցուած կամ ճանչցուած բանը՝ աղէկ ու շիտակ
կարգով տղուն մեկնուի ու առջեւը դրուի, որով մտայ
ցրուիլը կամ ըմբռնածը մոռնալը շատ աղէկ կ'արգելուի:
Ինչու որ աս ցրուիլը կամ մոռնալը՝ տղոց վրայ շատ դիւ-
րաւ կը պատահի. որովհետեւ ամէն բան իրենց նոր է,
շատ բան ալ զուարճալի ու հաճոյական է, բայց այն ամե-
նայն այլ եւ այլ ու իրարմէ տարբեր ըլլալուն՝ յիշողա-
կան զօրութեան մէջ միշտ շիտակ կարգով պահելը կա-
րելի չէ: Ասկից կրնայ յայտնի տեսնուիլ, որ տղու մը
կանուխկեկ քանի մը լեզու մէկտեղ սորվիլը՝ բառերն ու
խօսքերը դիւրաւ իրարու հետ խառնակելու պատճառ
կրնայ ըլլալ:

Այրբ որ տղաք քանի մը բաներու կամ առարկա-
ներու ձեւին, համբանքին, համեմատութեան, տեսակին
ու յատկութեան վրայ ըստ պատշաճի մտադիր կ'ըլլան,
եւ միանգամայն կը սորվին թէ՛ որ զգայարանքով աս
կամ ան ծանօթութիւնն ու տեղեկութիւնը ոտացան,
եւ անով որ կարօտութիւննին անցուցին ու կատարեցին,
ան բաներն ինչպէս ճանչցան ու ինչպէս ըստ պատշաճ
կարգի պիտ'որ գործածեն, անկից ետքը ալ շուտով հետ-
զհետէ կը սորվին միտ դնել, ճանչնալ, բաղդատել, զա-
նաղանել, զատել, բաժանել, կարգի դնել ու կերպով

մը նաեւ դատողութիւն ու որոշում ընել: Ձոր օրինակ
ասանկ պղտիկ տղաք, սիսեռի հատերով, ընկուղով,
խերեւէշով, եւ այլն խաղալու ատեննին, անոնց վրայ մէկ
երկու հատ մը տւելցընելով, կամ քանի մը հատ մէկ դի
տռնելով՝ կրթիչը դիւրաւ կրնայ ղերենք թուարանու-
թեան սկզբանց կամ տարրներուն, առանձինն գումարի
ու հանումի տեղեակ ընել:

Այսոյժ ու հետաքրքիր տղայ մը գրեթէ միշտ հա-
ղար ու մէկ հարցմունքներ կը գտնէ. խոհական ծնողք
ու դատախարակները պէտք է որ շատ բանին պատասխան
չտան, շատերուն ալ դարձուածքով ու խոհեմ եւ յար-
մար կերպով մը պատասխանեն, իսկ անանկ հարցումնե-
րուն՝ որոնք մտադրութեան արժանի են, անանկ դիմաւ-
որեն՝ որ իրենց պատասխանովը չէ թէ տղուն հետա-
քրքրութիւնը հաճութիւն գտնէ, հապա ինք օգտակար
տեղեկութիւն մը ստանայ, փրկաւէտ խրատ մ'ընդունի,
միտքն ուղիղ կերպով լուսաւորուի, եւ իբր թէ ապագայ
օգտի պատու ու սերմ մը առնէ:

Տղոց կեանքին աս միջոցին մէջ նախ զանազան բա-
ներ պատմելն ու ետքը կարգալ սորվեցընելը՝ ստուգիւ
կրնայ շատ մեծ օգուտներու պատճառ ըլլալ: Պղտիկ բա-
րոյական պատմութիւններ, որոնց կարգը կը դրուին ա-
ռակներն ալ, նաեւ աղէկ ընտրութիւն ընելով՝ քանի մը
բարոյական առասպելներ ալ, շատ անգամ իբրեւ կրթու-
թեան միջոցներ շատ աղէկ ազդեցութիւն կ'ընեն, անոնց
մտքին, սրտին ու երեւակայութեան վրայ, իրենց բարոյ-
ական զգացմունքը կ'ազնուացընեն, բնականմունքնին ու
ծանօթութիւննին կ'ընդարձակեն, ճաշակնին ու լեզու-
նին կը բարակցընեն: Հարկ չկայ հոս տեղս մասնաւորա-
պէս ծանուցանել՝ որ ասանկ տղոց կարգալ տալու մէջ
կարգ մը պէտք է պահել ու ժամանակին միտ դնել. եւ
ոչ երբեք երեւակայութիւնը շփոթելու կամ վախ-
ցընելու պատմութիւններ պատմել ու կարգալ տալ:
Ասոր հակառակը պղտիկ հանելուկներ կամ երկապրի
խօսքեր զրուցելը՝ օգտակար է, որովհետեւ ասոնք տղոց
դատողական զօրութիւնը սրելու շատ կ'օգնեն: Նաեւ
յիշողութիւնը կրթելու համար կարճ առակաւոր խօս-

քեր, բարոյական վճիռներ, եւ մանաւանդ անուան կամ
նոր տարւան օրը՝ ոտանաւորներ կամ քանի մը տող ա-
ղուոր խօսքեր սորվեցընել ու զրուցել տալը՝ որդիական
սէրը զարթուցանելու, ծնողաց ունեցած մեծարանքն ու
երախտագիտութիւնը յայտնի ընելու շատ աղէկ կը ծա-
ռայեն : Ամէն ատեն դատողութեան զօրութիւնը հաս-
տատելու համար ամէն կերպ ու անդադար կրթութիւն
հարկաւոր է, որ տղաք ատենին խոհական անձ ըլլան ու
իրենց ժամանակին մարդիկներուն մէջ իմաստութեան
անուն ստանան : Բայց հիմակուան ատենը յիշողութիւնը
կանուխկեկ բանեցընել տալու եւ կրթելու սկսիլը՝ ամէն
ժամանակէն աւելի հարկաւոր կ'երեւայ, որովհետեւ հի-
մակուան ատենիս կարօտութիւնները կամ թէ ըսենք
աշխարհքիս կարգն ու սովորութիւնները աւելի յիշո-
ղութիւնը աշխատեցընելու բաներ են :

Մ Ա Ս Ն Ե Ր Կ Ր Ո Ր Դ

վեց միևնույն տասնութից տարեկան տղոց կրթութիւնը:

ԱՆՏԱՐԱԿՈՒՍԵԼԻ ու անհատական լինելու բան մըն է, որ ամէն մէկ տղու ունեցած տրամագրութիւններովը, յօժարութիւններովը, խառնուածքովն ու առողջութեան վիճակովը բնութիւնն ըստ բաւականին յայտնապէս կ'ազդէ ու կը ցուցնէ թէ ամէն մէկ անձն ինչպէս պէտք է կառավարել, կարգաւորել ու կրթել: Աւ աս առանկ մտածելով՝ բարոյական կրթութեան կամ դաստիարակութեան դորձքը գրեթէ այնպէս պարզ ու դիւրին կըրնայ ըլլալ, ինչպէս արտի մը բանուիլն ու ծառի մը խնամուիլը, որոնք եթէ աղէկ աղբով դոցուելու, ջրուելու, որովմներէն, ճճիներէն ու մնասակար խոտերէն մաքրուելու ըլլան, գրեթէ իրենք իրենցմէ յաջողութեամբ պրտադարձ կ'ըլլան:

Իսկ եթէ մէկալ կողմանէ մտածելու ըլլանք՝ որ մարդուս գերագոյն ճարտարութեամբ յօրինած, եւ շատ հանդարտութեամբ ու կամայ կամայ արթնցող ու բացուող կազմուածքը՝ բոլոր աշխարհքիս նկատմամբ կերպ կերպ մարմնական ու հոգեկան կարօտութիւններ ունի, անթիւ փոփոխութիւններու եւ վտանգներու տակ ինչպէս է երբեմն իր կամօքը եւ երբեմն ակամայ, եւ շատ բարձր վախճանի համար սահմանած է, աս ամէն բան մտածելով, կ'ըսեմ, կրթութիւնը կամ դաստիարակութիւնը ոչ անանկ պարզ կրնայ ըլլայ, ինչպէս է տնկի մը խնամուիլը, եւ ոչ այնպէս միակողմանի, ինչպէս է կենդանուոյ մը արուեստական դորձք կամ շարժում մը սորվեցընելը: Աս կտորիս մէջ բուն իսկ ճշմարտութիւնը կամ հաստատուն դորձքը՝ երկու ծայրին մէջտեղն է, այսինքն՝ չափէ քիչ ու չափէ աւելի կրթելուն, որուն վրայ ծանրագլուխ ծնողք ու խոհեմ դաստիարակները միշտ ամէն պարագաները կշռելով՝ որոշում պիտ'որ բնեն:

11. Աս 7—15 տարեկան տղոց դաստիարակութեան
հանգամանքն ու պայմանները :

Տղաք կամ պատանիք բարոյականին եւ գիտնալու
հարկաւոր ու արժանի բաներուն միտ դնելէն ի դատ, աս
ժամանակին մէջ, այսինքն՝ եօթը տարիքէն մինչեւ տասն-
ութինգ տարին, իրենց մեծերուն կամ կրթիչներուն ա-
ռաջնորդութեան ներքեւը նաեւ այն ամէն տեղեկու-
թիւնները ստանալու պիտ'որ աշխատին, որոնք ստորին
ղգայականութեան կարգէն վեր կամ ազնուական զգաց-
մանց յարմար ու պատշաճական կ'երեւան : Աս պատշա-
ճականութիւնը կամ վայելչութիւնը պատանւոյն բոլոր
վարմանց, գործողութեանց ու կենաց վրայ կը տարածի,
եւ պէտք է որ միշտ ի գործ դրուելով՝ գիւրութեամբ
կատարուի, մանաւանդ թէ իրենց վրայ վայելչութիւն մը
տայ : Աս կտորիս մէջ քաղաքավարութեան նկատմամբ
զանազան ազգային կարգերն ու սովորութիւնները խիստ
պզտիկ քաղաքացի կամ պատանի մը իր վրայ վայելչա-
պէս գործադրելու միջոց ու առիթ կը գտնէ :

Նոողաց, այսինքն՝ երկան ու կնոջ մէջ բլլող
խաղաղական ու սիրալիր վարմունքը կամ միաբանու-
թիւնը, զաւկներուն մէջ մտերիմ, բարերար ու օրհնու-
թիւն բերող եղբայրական սէր մը կը հաստատէ. ասոր
հակառակը տան մէջ բլլող տարածայնութիւնն ու հա-
կառակութիւնը, մէկը մէկալը կտորելը կամ վար զար-
նելը, ամբչցրնելն ու դառնացրնելը տղոց սրտին մէջ
գէշ սերմեր ցանելով՝ անոնց ապագան վտանգի մէջ
կը ձգէ :

Յատկապէս խօսելով բարոյականի կամ բարերա-
րութեան, իրաւանց, առաքինութեան, ճշմարտութեան
ու գեղեցկութեան զգացումը, այսինքն՝ ասոնց համար
սրտին մէջ զգացում ունենալը, մարդ չիկրնար ուս-
մունքով ստանալ, արտաքին երեւութով մը անոնց պա-
կասութիւնը լեցրնել, ճարտարութեամբ ձեւացրնել : Աս
զգացումը պէտք է որ, ինչպէս լոյսը, ջերմութեան նիւ-
թը, ելեքտրական ու մագնիսական նիւթերը, բնութեան
մէջ իրրեւ ինքնագոյ ու ամէն բանի մէջ իրենցմէ մտնող

տարերք են, այնպէս բոլոր մարդուն սրտին ու անձին մէջ
մտնէ, անիկա վառէ, կենդանացնէ, բոլոր իր մտածելու
գործողութիւնը, իր զգածմանց ու գործելուն եղանակն
որոշէ ու իրրեւ թէ հոգւոյն հոգին ըլլայ:

Արպէս զի պատանի մը անանկ անձ մ'ըլլայ, ինչ-
պէս որ իր ժամանակաւոր ու յաւիտենական վախճանին
հասնելու համար պէտք է որ ըլլայ, հարկ է որ իր
բոլորաիքն աղէկ ու անվնաս ըլլայ, այս ինքն՝ միշտ ա-
նանկ անձիքներու հետ ապրի, որոնք իր հոգեկան կե-
նացը ամէն ժամանակ օգտակար սնունդ կարենան տալ:
Ծնողաց, մանաւանդ անանկ ծնողաց՝ որոնք իրենց ա-
պրուստը ձարելու համար անդադար ու ծանր աշխատու-
թիւններով օրերնին անցընելու հարկադրած չեն, սրբա-
զան պարտքն է՝ իրենց պարապութեան ժամերը զաւկը-
ներնուն բարւոյն ու օգտին նուիրել: Ասոնք իրենց ազա-
տութեան ժամանակը չեն կրնար աւելի աղէկ ու մեծա-
դոյն օգտիւ անցընել, բայց եթէ իրենց ամուսնական
սիրոյն պառւղները, որ են իրենց զաւկները, կատարեալ
մարդիկ (ըստ բուն ազնուական նշանակութիւն բառին
խօսելով,) եւ բարեկիրթ քաղաքացի ընելու աշխատե-
լով: Յաւով կը յիշենք որ կան շատ ծնողք՝ որոնք կը
կարծեն թէ խիստ մեծ զոհ կ'ընեն, եթէ իրենց զաւա-
կացը սիրոյն համար քանի մը զուարճութիւններէն ու
արտաքին զբօսանքներէն իրենք զիրենք զրկելու ըլլան:

12. Աս տոննուան դաստիարակութեան այլ եւ այլ
նիւթերը:

Մ. աջին ժամանակուան (սկզբնական դաստիարա-
կութեան) մէջ սկսուած կրօնական կրթութիւնը կամ
կրօնի ու հաւատքի ըմբռնմանց սկզբունքն ու բացա-
տրութիւնը ասկից ետքը պէտք է մասնաւոր օրինաւոր
կարգով յառաջ տանիլ ու հաստատուն կանոնի մը
տակ դնելով ընդարձակել: Արթութեան աս մասն աւել-
ի յաջողութեամբ առաջ տանելու համար՝ պէտք է որ
ծնողք ու դաստիարակները չէ թէ միայն խօսքով
բանը լմնցընելու նային, հապա բաժնին իրենց շար-

Ժիշ օրինակովը հաստատեն ու յաջողցնեն: Աս բանիս համար Աստուած իր նախախնամութեամբն անոնց երկու կերպ մասնաւոր օգնութիւններ պատրաստած է, որոնցմով նոյն իսկ աշխարհքիս մէջ ապրելու սկսող անփորձ մարդուն համար հմուտ առաջնորդաց կամ կրթութիւններու ձեռքին տակ միտքն ու սիրտը կրթելու եւ ազնուացընելու միջոցները կը գտնուին: Ինչու որ նոյն իսկ աստուածային Առաքելոյն վկայութեան նայելով, բնութիւնն ու արարածոց սքանչելի յօրինուածք՝ ամէն մէկ մարդը Արարչին Աստուծոյ եւ անոր մեծութեան ու կատարելութեանց ծանօթ կ'ընէ, ուստի եւ ապացոյցներով հաստատել հարկ չկայ թէ բնութեան ու անոր երեւոյթներուն ու սքանչելեաց դիտողութիւնը եւ ուսումը ինչ մեծ օգուտ կ'ընէ աստուածդիտութեան, հաւատոյ, յուսոյ եւ սիրոյ առ Աստուած: Աս է առաջին օգնութիւնը, այսինքն՝ բնութեան օգնութիւնը, որն որ Աստուած ծնողաց ու դաստիարակներու համար պատրաստած է, որով իրենց ձեռքին տակ բլլող տղոց կրթութութիւնը դիւրաւ կրնան յաջողցնել: Ինչպէս, թէ որ ծնողք կամ դաստիարակները իրենց տղաքը զբօսանքի կամ պտրտելու հանած ատեննին՝ բնութեան մէջ բլլող երեւոյթներուն մտադիր ընելու ըլլան, զոր օրինակ, մեղուներու եւ մրջիւններու ժրութեան ու աշխատասիրութեան, թռչնոց մը բոյնին շինուածքին, ծաղկի մը աղուոր դոյնին ու հաճոյական հոտին, օգոց խառնակութեան կամ մրրկի մը ատենն՝ տարերաց ուժին ու բռնութեան, աստեղադարդ երկինքին ընդարձակութեան ու աղուորութեան, եւ այլն: Կը տեսնեն թէ անոնց միտքն ինչպէս կը դիտէ ու կը զբաղի, անոնց սիրտը որչափ կը շարժի, եւ ինչպիսի ուժգնութեամբ բոլոր հոգինին զարմացմամբ լեցուելով՝ կը յորդորի ամենակարող, ամենիմաստ ու ամենաբարի Արարիչը պաշտելու, սիրելու եւ անոր երկրպագութիւն ընելու: Անկից ետքը ալ յայտնի կը տեսնուի թէ տղաք պատշաճական կերպով մը ասանկ դիտողութիւններու առաջնորդուելով ու վարժելով, այսպիսի բնական զուարճութիւնները կամ բնութեան երեւոյթներով զբօսնուլը, որ միշտ ու ամէն տեղ կրնայ

ի գործ դրուիլ, ուրիշ ամէն զբօսանքներէն վեր կը սե-
պեն, ու անոնց վրայ հանդարտ սրտով ու խաղաղական
հոգւով գոհ ըլլալով, ուրիշ ամէն բաներու վրայ բնա-
կան շիտկութեամբ ուղիղ դատաստան ընել կը սորվին:

Ուրիշ տեսակ զգացմունք մըն ալ, բայց միշտ աշ-
խարհքիս ու մարդուն վրայ եկող ամէն կերպ պատա-
հարները կարգի դնող կամ կառավարող արարիչը յի-
շելով կամ ամէն բանն անոր վերաբերելով, կրնայ տղուն
սրտին մէջ զարթուցուիլ, երբ որ տան մէջ կամ տնէն
դուրս գծբախտութիւն մը, ինչպէս հրդեհ մը, ջուր կո-
խել մը, հիւանդութիւն կամ մահ մը պատահելու ըլ-
լայ: Տղան առ կերպ շարեաց կամ գծբախտութեան ազ-
դեցութիւնը բաւականապէս չիմանալու կամ չհասկը-
նալու ալ ըլլայ, իր սրտին մէջ միայն անկեղծ ցաւա-
կցութեան զգացում մը զարթուցանելն ալ հերիք է,
որն որ անշուշտ անոր սրտին մէջ կը զարթնու, թէ որ
ուրիշ անկարգ զգացումներէն ազատ մնացած է ու չէ
աւրուած: Երբեմն սրտի զգացումը յայտնի կ'ընէ որ այն
զգացումն ունեցող տղան աղէկ մտադրութիւն կամ
սուր իմացում ու յիշողութիւն ունի, որոնք իրենց ներ-
գործութիւնը երբեմն տղուն տարիքին կրցածէն աւե-
լի կը ցուցնեն: Ինչու որ կը տեսնենք թէ այսպիսի ի-
մացում ու յիշողութիւն ունեցող տղան առ կամ ան
բանն անանկ սրամտութեամբ կ'ընդունի կամ կը մերժէ,
որ չենք կրնար որոշակի սահմանել ու ըսել՝ թէ ար-
դեօք ադ ներգործութիւնը բնական գրգիռ կամ ազդե-
ցութիւն է, թէ դատողական զօրութեան գործք *:

* Ար պատմուի թէ պատերազմի մը ատեն Դիբուլցոց քաջ դի-
ցազներ Յովս. Շրէքպախէր՝ որ լերան վրայ կեցած՝ առջևի
ձորին մէջ ըլլող թշնամիներուն դէմ անհնարին վարպետու-
թեամբ նշան առնելով կը պատերազմէր, իրեններուն
ըսաւ՝ որ թէպէտ եւ դեռ բաւական վառօդ ունի, բայց կա-
պարէ գնդակները լմնցած են, ուստի եւ սկսաւ հրացանն
ուրիշ մետաղի կտորներով ու քարի մանրութով լեցընել:
Մէյ մ'ալ իր տասը տարեկան որդին իր ետեւէն վազեց ե-
կաւ, երբ որ թշնամիները ձորերու մէջէն անոր վրայ անդա-
դար հրացան կը պարպէին, եւ ամենեւին վտանգէ մը չվախ-
նալով՝ թշնամեաց հրացաններէն ինկող գնդակները՝ որոնք
լերան ժայռերէն ետ ցատքելով կու գային կ'իյնային, կը
ժողվէր, եւ երբ որ մեծ կ'ըլլային՝ կը կոտորուէր, եւ կը բե-
րէր հօրը կու տար, որ հրացանին մէջ դնէ նետէ:

Հաւատոյ ուսմունքներէն ու սկզբունքներէն, որն որ թէ յիշողութեան ու թէ սրտին մէջ պէտք է որ մտնեն, մասնաւոր գործողութեան կամ ապրելու կանոններ ու կարգեր պէտք է յարմարցընել: Աս բանիս մէջ հարկաւորապէս յիշողութիւնը քիչ մը կը ծանրաբեռնի, եւ աս բանս տղուն միտքը դեռ չիկրնար տանիլ, նա եւ սիրտն ալ իբր օգտակար դորութիւն մը չիկրնար ընդունիլ, ուստի եւ կրթութեան ու վարմունքին աս կտորին մէջ քիչ մը բռնութիւն կամ աւելի պնդութիւն ընել հարկ կ'ըլլայ: Բայց աս բռնութիւնն ամենեւին վնաս մը չ'ընէր, թէ որ նոյն ատեն տղուն պատշաճական ազատութիւն մ'ալ տրուելու ըլլայ: Ինչու որ իր միտքն օրէ օր հասուննալով՝ ինքն ալ կը սկսի կամաց կամաց ան ամէն բաներուն նշանակութիւնը, ուժը կամ միտքը հասկընալ, որոնք յառաջունէ իր յիշողութեան գանձին մէջ առանց հասկընալու ժողված էր, եւ ան ճամբան՝ որուն վրայ յառաջ իբր ակամայ ու բռնութեամբ կը քալէր, իբրեւ շիտակ ճամբայ կը ճանչնայ, ու սովորութիւն ըրած կերպով՝ բայց միշտ իր ազատ կամօքը հանդարտաբար գէպ իր նպատակը առաջ կ'երթայ:

Արօնական ու բարոյական կրթութեան հետ մտաւոր կամ մտաց կրթութիւնն ալ հաւասարապէս ու մէկ քայլով պէտք է յառաջ երթալ, մանաւանդ աս երկուքը պէտք է որ իրարու փոփոխակի օգնեն, ուստի եւ շատ կերպով իրարու խառնուին, երկուքն ալ մէկ փութով հոգացուին: Աւր որ բանը կամ միտքը սուրբ կրօնքի հետ փոփոխակի ու միաբանութեամբ կը գործէ, հոն կը հաստատուի հարադատ բարեպաշտութիւն, ճշմարիտ գիտութիւն, աղնուական բարք, եւ միանգամայն բարոյական դորութիւն՝ որ մարդուս ուժ կու տայ ամէն մարդկային դժբախտութիւններն ու շարաշար պատահարները հաստատուն մտօք ու ամուր հաւատքով ու Աստուծոյ կամաց անձնատուր ըլլալով քաշելու: Ան մարդիկ, որոնք պզտիկուց ի վեր սորված ու վարժած են՝ սուրբ հաւատոյ գլխաւոր հիմանց եւ ուղիղ բանաւորութեան ազդեցութեանց վրայ ամրանալով կամ յենլով, իրենց գործելու կերպը՝ իրենց բարուց ու սրտին զգածմանց մէջ

Հաստատուն հիմնելու, կրնան՝ իմաստնոյ մը ըսածին պէս՝ աշխարհքին իրենց աշքին առջեւը տակն ու վրայ ըլլալը տեսնել, եւ ամենեւին չեն սոսկար, չեն սասանիր, չեն լքանիր: Աշխարհքիս տակն ու վրայ ըլլալն ըսելով, կ'իմացուի այն գէշ ազդեցութիւնները՝ որոնք ուշ կամ կանուխ աշխարհքիս մէջ զանազան մարդիկներու հետ ապրելով, գէշ օրինակներ տեսնելով, վտանգաւոր գրքեր կարդալով ու մոլորեցուցիչ խօսքեր լսելով՝ պատանւոյ կամ օրիորդի մը երեւակայութեան ու սրտին վրայ կրնան ներգործել: Աւտի եւ ան իմաստնոյն խօսքէն աս հետեւութիւնը կ'ելլէ, որ եթէ պատանի մը կամ օրիորդ մը իր ծնողաց ու դաստիարակներուն իմաստուն ու զգուշաւոր խնամքովը սուրբ հաւատոյ ուսմանց եւ ուղիղ բանաւորութեան կանոններուն համաձայն հաստատապէս կրթուած կ'ըլլայ, այն ամենայն արտաքին վտանգները կամ թէ ըսենք փորձութիւնները իր մտքին ու սրտին, որով եւ իր վարմանց ու կենցաղավարութեան, մնաս չեն կրնար ընել:

13. Արթութիւնն աղէկ գլուխ հանելու համար ծնողք ու դաստիարակք իրենց վարմանց մէջ ինչ ընթացք պիտի բռնեն:

Աս բանս աւելի աղէկ յաջողցընելու համար ծնողք ամէն փոյթն ու խնամքը բանեցընելու պարտական են՝ որ բարեպաշտութեան ու բարի վարուց կողմանէ իրենց զաւկըններուն բարի օրինակով առաջնորդ եւ ուղեցոյց ըլլան: Եւ եթէ աս կտորիս մէջ քիչ մը աղէկ մտադիր ըլլան, յայտնապէս կը տեսնեն որ աս բանիս մէջ (բարի օրինակ տալու մէջ) փոքր պակասութիւն մը ընելու ըլլան, իրենց ամէն խրատները, ազդեցութիւնները, յորդորանքն ու սպառնալիքն անպտուղ միջոցներ ու անօգուտ խօսքեր կ'ըլլան: Սոյնպէս եւ դաստիարակները՝ առաւելապէս կրօնական կրթութիւն տուած կամ սուրբ հաւատոյ ուսմանց ու կարգերուն վրայ խօսած ու համար տուած ատեննին, մասնաւոր հեղութեան ու սիրոյ հոգի մը կամ եռանդ մը զգալով՝ ամէն մէկ խօսքերնին ու մեկնու-

Թիւննին չէ թէ իբրեւ վարժութեամբ ստացած հմտութիւն կամ գիտութիւն մը խօսքերով ու բառերով բացատրելու պիտ'որ նային, հապա ըսածներնուն ամէն մէկ մասն ու անոնց իմաստը իբր հաստատութեամբ զգալով ու սրտերնուն խորունկ զգացմամբ համոզուած, չէ թէ վեր ի վերոյ՝ այլ այրական ծանրութեամբ մը աշակերտներնուն առջին դնելու պիտ'որ աշխատին, եւ անով անոնց միտքը կրթելէն աւելի՝ սրտերնին շարժելու, յափրշտակելու եւ ան մեկնած ու սորվեցուցած ուսմանց սիրովը բորբոքելու ետեւէ պիտ'որ ըլլան: Ասով տղաք կը սկսին աս սրբազան բաներուն յարգն անանկ ճանչնալ, ու անոնց ճշմարտութեան վրայ հաստատուն հաւատքով անանկ համոզուիլ, որ ալ անկից ետքը իրենց բոլոր կենաց մէջ ադ համոզումն իբր անկորուստ ժառանգութիւն մը կ'ըլլայ, որով եւ ետքէն ամէն արտաքին մնասակար ազդեցութիւններէն ու մոլորեցուցիչ ուսմունքներու եւ խօսքերու պատերազմներէն ազատ ալ չմնան նէ, մնաս չեն կրեր:

Աս ատենները դաստիարակութեան մէջ նկատելու երկու բան ալ կայ. մէյ մը ծնողք ու դաստիարակները մասնաւոր ջանք մը պիտ'որ ունենան իրենց զաւկրներուն ու աշակերտաց միտքն անանկ կարգաւորելու եւ սրտերնուն զգացումներն անանկ ազնուացընելու, որ պզտիկուց սկսած՝ ամէն մարդու յարգը ճանչնալը սորվին, ամէն մարդու՝ ինչ ազդէ ու աստիճանէ ըլլայ նէ ըլլայ՝ սէր ու քաղաքավար վարմունք մը ցուցընելու, ազնուականութիւնը, հարստութիւնը, պատիւը, աղուորութիւնն ու ասոնց նման առաւելութիւնները իբր պատահական ու արտաքին բարիք սեպելու, եւ անոնք միայն իբր աս կամ ան մարդու մասնաւոր արդիւնքն ու ստացուածքը յարգելու վարժին: Երկրորդ՝ պէտք է ջանալ որ տղաք պզտիկ հասակէն սկսին ծերերը մասնաւոր կերպով մը պատուել, անոնց պատկառելի ծերութեան վրայ մեծ համարում ունենալ. մտածելով որ անոնք մինչեւ ան հասակը հասած ատեննին՝ շատ վտանգներու յաղթած են, շատ բարիք ըրած են, շատ բաներու վրայ հմտութիւն ստացեր, եւ շատ մարդու եւ առանձինն իրենց

ազգին օգուտները բրած են: Երբորդ՝ կրթութեան ա-
տենը աշխատելու է տղոց սրտին մէջ մասնաւոր կարե-
կցութիւն ու անկեղծ գութ մը տնկել աղքատաց ու
դժբախտ մարդկանց վրայ. եւ երբեմն երբեմն իրենց
ձեռքովն անոնց ողորմութիւն տալ տալու է: Մասնաւոր
ղգուշութեամբ կրնան զանոնք նաեւ աղքատաց ու վշտա-
ցելոց բնակարանները տանիլ կամ խաւրել: Բայց շատ
աղէկ նայելու եւ զգուշանալու է՝ որ տղաք մարդկանց
վրայ առ հասարակ անվստահութիւն մը չստանան,
վտանգաւոր մարդիկներէն զգուշանալ սորվելով՝ բոլորո-
վին մարդատեաց ու խրտչող չըլլան. ու մարդկային
թշուառութիւնը եւ մարդկան վրայ եկող չարիքը տխուր
ու անկարգ սրտցաւութեամբ նկատելով ու մտածելով՝
սեւամաղձոտ ըլլալու վտանգի մէջ չիյնան: Աս ամէն
ղգացմունքները խեղճ պատանեկաց ապագայ կեանքին
համար փաստակար սկզբնաւորութիւններ ըլլալ կրնալուն,
խոհական դաստիարակներն ասոնց հեռաւոր վտանգնե-
րէն ալ զիրենք ազատ պահելու փոյթ պիտ'որ ունենան:
Դաստիարակին գլխաւոր վարպետութիւնն ու ճարպկու-
թիւնը աս կտորիս մէջ ան է՝ որ տղաք առանց նախա-
պաշարման եւ առանց խիստ դատաւոր ըլլալու՝ մարդիկ-
ներն աղէկ ճանչնալու ճամբան ու կերպը սորվին, եւ աս
կ'ըլլայ, երբ որ հմուտ դաստիարակն իր աշակերտին անանկ
վարպետութեամբ մը մարդկային սրտին ամէն խորշերը,
այսինքն՝ պէսպէս զգածմունքները կը բանայ ու կը մե-
կնէ, որ տղան ամենեւին անոր բարութիւններէն անծա-
նօթ չիմնար, ու բարեսիրտ մարդկան հաւատարմութիւն,
ընկերական սէր ու շափաւոր բարի համարում մը ցուցը-
նելուն հարկաւորութիւնը կը ճանչնայ: Աս վախճանիս
համար հարկաւոր է որ դաստիարակը ջանայ՝ մարդկան
ընկերութեան մէջ գովելի վարմունք ունենալու համար
ու բոլոր աշխարհքիս մէջ օգտակար եւ անպարտաւելի
կեանք անցընելու համար հարկաւոր ըլլող առաքինու-
թիւններուն հաստատուն սերմերը կամաց կամաց ու
յարմար առիթ գտած ատենը՝ իր աշակերտին փափուկ
սրտին մէջ ցանել:

Տան մէջ հարկաւոր ըլլող կրթութեան պակա-

սութիւնը, մանաւանդ ստորին կարգի ընտանեաց մէջ, որոնց գլխաւորները, այսինքն տանուտէրները կամ ծնողքը, իրենց շահուն համար հասարակօրէն բոլոր օրը տնէն դուրս անցընելու պարտաւորած են, տղոց խել մը չար ու անկարգ սովորութիւններ վաստակելու առիթ ու պատճառ կ'ըլլայ, որով թէ իրենց եւ թէ ուրիշներուն շատ վնասներ կրնան հասցընել: Մարդուն սիրտը կը ցաւի երբ որ կը մտածէ ու աչօք ալ կը տեսնէ՝ որ շատ անգամ տղաք իրենք իրենց մինակ կը թողուին, կամ անանկ անձանց պահպանութեան ու խնամոց կը յանձնուին, որոնք կամ անհոգութեամբ ու անկիրթ մեծցած են, եւ կամ դեռ պղտիկ են ու իրենց յանձնուած տղոց վերակացութիւն ընելու յարմարութիւն չունին: Աս վիճակին մէջ ըլլող ծնողք ամէն հոգէն ազատ ըլլալու համար՝ պղտիկ տղաքնին կանուխկեկ դպրատուն խաւրելէն ուրիշ բան չեն գիտեր ու չեն կրնար գտնել, ուր տղաք բոլոր օրը կամ օրուան մեծ մասը կը նստին, իսկ մնացած ատենը ծամբաներու վրայ ու փողոցները կ'անցընեն, կամ անկիրթ ծառաներու եւ տղախիններու ընկերութեան մէջ կ'ապրին: Ասանկ կեանք անցընող տղոց ծնողքն ամենեւին չեն հոգար ու խմանալու փոյթ չեն ըներ՝ թէ ան կերպ դպրատուն երթալով ու ասանկ հասակակից տղոց ու ծառաներու հետ ատեն անցընելով՝ իրենց զաւկրներն ինչ օգուտ կրնան ունենալ ու ինչ պտուղ կրնան բերել:

Յիշաւի խիստ քիչ ծնողք իրենց այսչափ անհոգութիւնը բարեքելու կամ արդարացընելու համար բաւական պատճառ կրնան յառաջ բերել. ինչու որ եւ թէ աղէկ մտածելու եւ քննելու ըլլանք, զբաղմունքներուն շատութիւնն ու տունը եւ ընտանիքը խնամելու հոգը չէ, հապա շիտակն ըսելով՝ հանգիստ ապրելու յօժարութիւնը, զգայական զուարճութեանց սէրը, մարմնական ու հոգեկան ծուլութիւնը, բարոյական անզգայութիւնը, դատարկաշրջութիւնն ու պարսաւելի կամ կամաւոր անճրկածութիւնը (տկարամտութիւնն) է, որ զաւկրներուն ճշմարիտ բարիքն ու օգուտը ամենայն կերպիւ հոգալու սրբազան պարտքին կատարման արգելք

կ'ըլլայ. եւ աս ասանկ ըլլալով, խեղճ տղոց ուրիշ հոգ տանող ու խնամող չիմնար՝ բայց միայն իրենց ամենախնամ Արարիչն ու անոր սուրբ հրեշտակները:

Ան անանկ ծնողք ալ, որ իրենց զաւկրներուն կրթութիւնը չափազանց ներողամտութեամբ կը հոգան, եւ ասոնց սխալմունքն ալ առջիններուն սխալմունքէն ու յանցանքէն շատ վար չիմնար: Ասոնք իրենց զաւկրներուն պակասութիւններն ու անկարգութիւնները չէ թէ միայն կ'արդարացընեն կամ անմեղադիր կ'ընեն, հապա նաեւ անոնց կերպով մը դովեաս ալ տալու կը համարձակին: Ինչպէս, կոպտութիւնը՝ բնական անվնաս վարմունք կ'անուանեն, շարութիւնը՝ ուժգնութիւն մտաց ու սրտի, անխելք ու անխոհեմ յանդգնութիւնը՝ արիական համարձակութիւն, ծուլութիւնն ու անհոգութիւնը՝ հիւանդոտութիւն կամ մարմնաւոր տկարութիւն: Աս ասանկ ըրած ատեննին՝ չեն մտածեր որ տղան տեսնելով որ իր պակասութիւնը չէ թէ միայն կը ջատագովուի, հապա նաեւ կերպիւ իւիք կը գովուի, ինքն ալ նոյն պակասութիւնը կը շարունակէ ու կը կրկնէ: Եւ շատ անգամ կը տեսնենք որ աս կտորիս մէջ ինչ որ հայրը կամ աւելի եւս անխոհեմ սիրով կոյրցած մայրը իր ազգակիցներուն (իր զաւակացը համար) կ'ըսէ ու կը ծանուցանէ, հասարակօրէն տան դաստիարակն ալ նոյնն իր խօսքերովը կը հաստատէ. եւ աս կերպով ու ճամբով պաշտօնին մէջ հաստատ կը մնայ (հացը չիկորսընցընելը), ըսել է թէ աւելի մեծ խոհեմութեամբ քան թէ իր պաշտօնին ու պարտքին վայլած հաւատարմութեամբ կը շարժի, որով չէ թէ միայն օտարականները, հապա նաեւ իր աշակերտներուն ծնողքն ալ այնպիսի վնասակար քաղաքավարութեամբ կը խաբէ: Ասանկով մարդահաճոյ կամ կեղծաւոր դաստիարակ մը իր խնամոցը յանձնուած տղուն ծնողաց ծուռ կարծիքին համաձայնելով, երկու կողման ալ, այսինքն՝ զաւակաց ու ծնողաց ալ, բարեկամութիւն ու բարերարութիւն ըրած չ'ըլլար, հապա թշնամութիւն ըրած կ'ըլլայ. եւ դաստիարակութիւնն ալ անօգուտ ու անպտուղ կը մնայ:

Ի՞նչ որ ծնողք ու դաստիարակները կ'ուզեն որ ի-

բենց անսիրտ զաւկըներուն ու աշակերտներուն միտքն ու սիրտը օգտիւ ու պաղով կրթեն, պէտք է որ անոնց հետ մասնաւոր ու զգուշաւոր լեզու մը բանեցընեն: Սիրալիր քաղցրաբանութիւնն ու անուշ եւ հեղ վարմունքը միայն ապահով ճամբաներ են՝ որոնցմով մարդ տղոց սրտին խորունկ կողմերը կրնայ հասնիլ: Արթուրութիւնը պէտք է որ այրական ծանրութիւնը՝ յափշտակիչ կամ զովացուցիչ զուարթութեան հետ մէկտեղ միաւորէ. ասկից ի դատ՝ խնայութիւնն ու ներողութիւնն ալ անանկ բանեցընել տայ, որ անով մանկական տգիտութեան պատճառաւ սխալողին սիրտը շարժելէն զատ՝ նաեւ անոր սփոփանք տայ. եւ իր դաստիարակն ու վարպետը իբրեւ իր ճշմարիտ ու հաւատարիմ բարեկամը յարգելու ստիպէ:

14. Աս (7—15 տարեկան) տղոց հետ խնչպէս պէտք է վարուիլ:

Բայց պէտք է աղէկ նայիլ որ երբ որ տղուն վրայ մեծամտութիւն կամ ինքնահաւանութիւն ու ինք զինք բանի տեղ դնելու սկիզբները կ'երեւան, քաղցրութեան ու ներողութեան շուտով չափ դրուի: Հիմակուան ատենիս փորձուած դիպուածներուն նայելով՝ կրնանք ըսել որ աս կտորիս վրայ կրթիչներն այնչափ աղէկ մտադրութիւն չեն ըներ, ինչու որ կը տեսնենք թէ հիմակուան նորահաս երիտասարդներն իրենք զիրենք շատ բան դիտցողի ու խոհական մարդու տեղ կը դնեն: Ար տեսնենք որ յիրաւի իրենց երեւակայութիւնն այլ եւ այլ դադափարներով զարդարուած կ'երեւայ, բայց դատողական զօրութիւննին ըստ կարգի կանոնաւորեալ չէ, նաեւ փոյթերնին պակաս ըլլալուն՝ յիշողութիւններնուն մէջ ըստ բաւականին դիտնական հմտութիւն ու կարեւոր ծանօթութիւններ չեն գտնուիր: Աւստի կրնայ ըլլալ որ ատնց մէջ խել մը սրամիտ ու երբեմն նա եւ հանճարեղ կտրիճներ գտնուին, բայց իրենց մէջէն քիչերը կրնան ուղիղ կարգով դատողութիւն ընել ու հաստատուն խորհրդով որոշում մը հանել: Այլ թէ առջեւնին գիտնա-

կան խնդիր կամ մասնաւոր նիւթ մը դրուելու ըլլայ, չեն կրնար տրամաբանօրէն ապացոյցներով անոր վրայ խօսիլ, կարծիք մը կամ դրութիւն մը համազօչ օրինակներով ու պատճառներով հաստատել, եւ մէկ նիւթի վրայ անշփոթ մնալ:

Աս ըսածներնէս ծնողք, դաստիարակներն ու վարպետները յայտնապէս կը հասկընան, որ իրենց զաւկրներուն ու աշակերտներուն մոլութեանց ու անկարգ բարուց բուն պատճառն ու հիմք՝ իրենց վրայ պէտք է որ փնտռեն, եւ թէ դաստիարակութեան սխալներէն իրենք զիրենք ազատ պահելն ու անոր դէմ ըլլող արգելքները մէկդի վերցընելը՝ այնչափ արտաքին պատճառներէն կախում չունի, որչափ իրենց կամքէն:

Մինչեւ հիմայ տեսնուած ու եղած փորձերը կը փկայեն որ բուն ժամանակէն առաջ կամ կանուխ միտքը բանեցընելը, կրթելն ու գործունեաց ընելը, հասարակօրէն օգտակար եղած չէ, մանաւանդ թէ աս կտորիս մէջ բնութեան դրած օրինաւոր կարգին ու ժամանակին դէմ եղած յանդգնութիւնը՝ պատիժը գտած է. որովհետեւ որչափ որ տղու մը միտքը բուն ժամանակէն առաջ կըրթելու եւ գործել տալու ետեւէ կ'ըլլուի, կամ թէ բռնք՝ որչափ աւելի ջղերը կը գործածուին ու կը դրդուուին, այնչափ ալ մարմինը կը տկարանայ ու խեղ կ'ըլլայ: Եւ շատ հեղ տեսնուած է որ այսպիսի անկարգութեան վերջն ուրիշ բան եղած չէ՝ բայց եթէ տղուն մարմինը բոլորովին տկարանալով եւ ուժէ իյնալով, կանուխ մահուամբ աշխարհքէ ելլել: Հոս նաեւ աս ալ ծանուցանելը պատշաճ կը համարիմ, որ շատ պարսաւելի բան է՝ տղաքը զբօսանքի գործիք կամ նիւթ մը ընելով՝ բոլոր օրն անոնցմով զբաղիլն ու ատեն անցընելը: Տղոց վրայ այնչափ բան դնելու է, որչափ որ կրնան տանիլ, այսինքն որչափ որ իրենց մտաւոր զօրութիւնը՝ առանց փնաս մը կրելու՝ կրնայ ընդունիլ: Աւտի թէ պատանեաց ու թէ օրիորդաց՝ ութը կամ ինը տարեկան չեղած՝ պէտք չէ ծանրակշիռ նիւթեր ու գիտնական ուսմունքներ սորվեցընել, գծուար բաներ միտք առնել ու շարագրել տալու ետեւէ ըլլալ. ինչու որ ասանկ ուսմունք-

ներն ու մտաւոր աշխատութիւնները կանուխեկ սկսելը՝ ի հարկէ կը պահանջէ որ տղաք երկայն ատեն հանդարտ նստին, որն որ կենաց աս ժամանակին (մինչեւ ութերորդ տարւոյն) համար փաստակար է :

15. Ի՞նչ կերպով եւ որ հասակի մէջ բարձրագոյն կրթութիւնը պէտք է հոգալ :

Թէպէտ բարեկարգ դպրոցներու մէջ ըստ բաւա-
կանին կարգաւորուած է՝ թէ տղան մինչեւ ինը տարե-
կան եղած ժամանակ՝ ինչ բաներ պիտ'որ սորվի, բայց
աս միայն կրնայ ըսուիլ որ յիշողութիւնը քիչ մը աւելի
ցամաք նիւթերով կը ծանրաբեռնուի, եւ մտաց դատո-
ղութեան զօրութիւնը՝ Սոկրատեան ոճին կամ կարգին
համաձայն ուղիղ կամ տրամաբանական կարգով բա-
ցուելու եւ աւելի բնական կարգով ու գործնական կեր-
պով կրթուելու եւ կատարելագործուելու չինայուիր :
Արժեմ որ Սոկրատեան կրթութեան կերպը յայտնա-
պէս կը ցուցնէ՝ որ մեր սորվիչն ու դիտնալն ուրիշ բան
չէ, բայց եթէ՝ յիշել, որպէս թէ մտքերնուս մէջ ի բնէ
գտնուած գաղափարները նորոգել ու արթնցընել : Ին-
չու որ կը տեսնենք թէ երբեմն հանձարեղ տղաք անանկ
հարցումներ կ'ընեն ու անանկ պատասխաններ կու տան
ու դիտողութիւններ կ'ընեն, որ նոյն իսկ հմուտ մարդիկ-
ները կը զարմացընեն, շատ հեղ ալ կ'ամրացընեն * :

* Ար պատմութի՝ որ օր մը եօթը տարեկան աղջիկ մը իր դրա-
ցոյն եկաւ, որն որ սպիտակահէր կարգացող կամ իմաս-
տուն մըն էր, եւ աղաչեց որ հրաման տայ իր կրակարանէն
կտոր մը կրակ առնելու, որով երթայ տունը կրակ վառէ :
Խիստ բարի, աղջիկս, ըսաւ կարգացողը. բայց քիչ մը կեցիր,
երթամ կտոր մը կղմնաօր բերեմ, կրակը վրան դնեմ, որ
ձեռքդ չայրի : Ես ըսելէն ետքը չորս դին նայեցաւ փնտռեց,
բայց չկրցաւ յարմար բան մը գտնել : — Մէյ մ'ալ աշ-
քը դարձուց նայեցաւ որ աղջիկը ձեռքին վրայ քիչ մը պաղ
մոխիր առեր ու անոր վրայ ալ կրակը դրեր, եւ շնորհակալ
ըլլալով՝ կ'երթայ : Իմաստունն աղջկան ճարտարմտութեան
վրայ զարմանալով ու իր անձրկածութեան վրայ սաստիկ
նեղանալով, դրասեղանին վրայի քանի մը դրքերը գետինը
զարկաւ ըսելով. Ա թո՛ւն տարի է՝ որ դրքերու եւ թղթերու
մէջ օրերս կ'անցընեմ, ինչպէս խլուրդը գետնի տակ հողերը
վեր վար ընելով կ'ապրի, եւ գործնականապէս հասարակ
կենաց հարկաւոր ըլլող բաներու համար այնչափ կոյր եմ,
որ պզտիկ աղջիկ մը զիս ասանկ կ'ամրացընէ :

Ինչպէս որ կրթութեան համար առ հասարակ, նոյնպէս սորվելու բաներու համար ալ առանձինն պէտք է որ ծնողք ու դաստիարակները տարւէ տարի՝ տղոց հոգեկան ընդունակութեան աւելնալուն ու բացուելուն համեմատ՝ աղէկ պատշաճողութեամբ կարգ մը հաստատեն, եւ ամէն դիպց աղէկ զգուշութիւն ընելէն ետքը՝ ան կարգը բռնեն ու ամէն բանի մէջ անշիտի՛թ գործածեն: Աս բանիս մէջ ծնողք ու մերձաւոր ազգականները միշտ աղէկ յիշեն ու մտադիր ըլլան՝ որ շատ անգամ իրենց սիրելի զաւկներուն ու տղոց վրայ անանկ ընդունակութիւն մը ու տրամադրութիւններ կը կարծեն տեսնել, որոնք անոնց վրայ ամենեւին չեն գտնուիր, ուստի եւ իրենց կուրութեամբը, ինքնահաւանութեամբն ու սնապարծութեամբը նոյն կարծիքին վրայ հաստատ յամառեալ կենալով՝ խեղճ տղոց հետ անանկ ճամբայ մը կը բռնեն, որով ոչ երբեք յուսացուած նպատակին կրնայ հասնուիլ:

Շատ մեծ փնտս կ'ըլլայ տղոց, երբ որ բարձրագոյն հոգեկան կրթութեան համար ամենեւին յարմարութիւն կամ՝ ինչպէս հասարակօրէն կ'ըսուի՝ կոչում, տաղանդ ու ընդունակութիւն չունենալով, ուսում սորվելու կը ստիպուին ու կը հարկադրուին: Անտարակոյս կը գտնուին անանկ գլուխներ, որոնց մէջ գիտութեան ու արուեստի աղնիւ ծաղկին համար ամենեւին յարմար տեղ ու գետին չ'ի գտնուիր. եւ սակայն աս անընդունակութիւնն ու անյարմարութիւնը միշտ ի սկզբան կամ կենաց առջի տարիները յայտնի չ'իկրնար ճանչցուիլ: Ինչու որ, ինչպէս բնագնիներն ու բժիշկները կը վկայեն, գլխուն վրայ յատուկ ու մասնաւոր ձեւ կամ կազմակերպութիւն մը չ'ի գտնուիր, ուսկից կարենայ իմացուիլ թէ բոլորովին ապուշ եւ ուսմանց անընդունակ է. մանաւանդ թէ շատ հեղ գլուխն ամէն կերպ վայելչութիւնն ու կանոնաւոր կազմութիւնն ունենալով, կրնայ ապուշ ու դժուարընդել ըլլալ: Պատահուոյ մը սորվելու կամ ուսմամբ կրթուելու յարմարութեան վրայ դատողութիւն ընելու ատեն՝ ազգատոհմը, աստիճանն ու հարստութիւնը երկրորդական, կամ աւելի աղէկ բռն՝ պատա-

Հական պարագաներ սեպելու է. եւ եթէ տղու մը վրայ ճիշդ ու անաչառ կամ անկողմնակալ քննութիւն ընելէն ետքը՝ կը տեսնուի որ միջակ կամ չափաւոր ընդունակութիւն ունի, ան ատեն պէտք է զինքը բարձրագոյն ուսմունքներ սորվելէն ազատ ընել, զինքն անանկ բաներու մէջ կրթելու եւ յառաջ տանելու է, որոնց յարմարութիւն ու կոչում ունի, չէ թէ՝ որոնց ինք կը բաղձայ կամ կը յօժարի. ինչու որ յայտնի բան մըն է որ տղաք շատ անգամ անանկ վիճակի մը բաղձանք կը ձգեն, որ իրենց ընդունակութեան ու առողջութեան վիճակին յարմար չէ:

Արդ տեսնուին շատ ծնողք՝ որոնք պատուաւոր ու իրենց պարտքը ճանչցող դաստիարակներէն ու հաւատարիմ բարեկամներէն իրենց զաւկրներուն յարմարութեան, ընդունակութեան ու յաջողակութեան վրայ անհաճոյ բայց անաչառ կարծիք մը լսած ատեննին, կը վշտանան ու կը խռովին, եւ անոնց ճշմարիտ ու շիտակ դատաստանք թող տալով, շողոքորթներու եւ կեղծաւորներու բարի համարման ու ծուռ կարծիքին կը հետեւին, որով իրենց զաւկրներուն շատ մեծ վնաս կու տան: Բայց շատ տարիներ պարապ տեղ անցրնելէն ու շատ ստակ կորսրնցրնելէն ետքը, զաւկրներուն վրայ ամենեւին յառաջագիմութիւն մը չտեսնելով, կը սկսին զղջալ, ցաւիլ ու հոգալ անանկ ծուռ ճամբայ բռնելնուն համար, եւ անկից ետքն ալ տարակուսեալ կը մնան՝ խեղճ զաւկրներնուն օգտակար միջոց մը չկրնալով գտնել: Ասանկ տղաք, ինչպէս հին առակը կ'ըսէ, ամէն տեսակ բանէն՝ կտոր մը, իսկ բոլորէն ոչինչ սորված ու օգուտ գտած ըլլալով, իրենց անանկ կիսկատար կրթութեամբը՝ իրենց անձանց, տան, աղգին ու բոլոր աշխարհքին օգուտ մը չընող մարդկան կարգը կը սեպուին:

Տղոց առ հասակին մէջ (վեց տարիէն մինչեւ տասնութհինգ տարին) ուրիշ դժուարին բան մ'ալ մեծ մտադրութեան արժանի է, այսինքն՝ արդեօք զանոնք տան մէջ պէտք է կրթել, թէ հասարակաց կամ հրապարակական գործոցի մը մէջ: Հարուստները հասարակօրէն տան մէջ

առանձին վարպետներու եւ դաստիարակներու ձեռքին տակ իրենց զաւկրները կրթել տալն աւելի աղէկ ու օգտակար կը սեպեն. ինչու որ կը վախնան թէ անոնք բազմութեան ու այլ եւ այլ բնաւորութիւն ունեցող տղոց մէջ ֆիզիքապէս ու բարոյապէս կը մնասուին, եւ միանգամայն կը բաղձան որ զաւկրնին՝ դպրոցը սորվելու ուսման ժէն զամ՝ ուրիշ բաներու մէջ ալ կրթուին: Աս կարծիքն ու բաղձանքը միայն ան ատեն շիտակ ու գովելի կրնայ ըլլալ, երբ որ տղաք իրենց հասակակիցներուն ու հաւասարներուն ընկերակցութենէն բոլորովին չեն զատուիր, եւ միանգամայն անանկ դաստիարակներու ձեռքն ու խնամոցը կը յանձնուին, որոնք ամէն հարկաւոր պահանջմունքները կատարելու կարողութիւն ունին: — Իսկ եթէ ծնողք իրենց զաւկրները հրապարակական դպրոցներու մէջ կրթելու կու տան, պէտք է որ առաջաւրէն աղէկ մտածեն ու անանկ դպրոց տան, որուն կարգաց, կրթութեան եւ ուսմանց վրայ ապահովութիւն ունին, եւ անկից ետքը ալ պէտք չէ որ տղոց ան դպրոցին մէջ սորվելու եւ սորված բաներուն վրայ քննիչ ու դատաւոր ըլլան. որովհետեւ աս բանս շատ չար հետեւանքներ ունի, որոնց մէկն ալ աս է՝ որ տղաքն ալ առջեւնին դրուած ուսման վրայ քննիչ ըլլալու կը համարձակին, որով իրենց յառաջագիմութեան շատ մեծ արգելք կ'ըլլայ:

16. Դաստիարակն ինչ հանդամանքներ պիտ'որ ունենայ, ինչ ընթացք պիտ'որ քոնէ իր ամէն մէկ աշակերտին հանդամանոց համեմատ:

Հիմակուան մարդիկներուն մէջ տեսնուած ընթացքն ու պտուղները բաւականապէս կը ցուցնեն որ դաստիարակութիւնն ու կրթութիւնը հասարակօրէն այնպէս ի գործ չի դրուիր, ինչպէս որ հարկաւոր ու բաղձալի է: Թէ որ աղէկ ու խորունկ քննութիւն ընելու ըլլանք, աս բանիս մէջ գլխաւոր պակասութիւնը կամ յանցանքը վարպետներու եւ դաստիարակներու վրայ կը գտնենք. ինչու որ ասոնք հասարակօրէն առանձնական շահու համար աս պաշտօնին մէջ կը մտնեն, ուստի միայն անուամբ՝ դաստիարակ ու կրթիչ մանկանց կ'ըլլան: Ար տեսնենք

որ աս պաշտօնին մէջ մանողները հասարակօրէն անանկ-
ներ են, որոնք դեռ կրթչի կարօտ են, ու միայն հան-
գիստ ապրելու եւ ուսմունքնին առաջ տանելու համար՝
վարպետ ու դաստիարակ ըլլալու կը յօժարին: Ասոր մաս-
նաւոր պատճառ մ'ալ կայ, որ շատ ծնողք կ'աշխատին՝
որ որչափ կարելի է՝ քիչ ստակով բանը լմնցընեն. եւ
զաւկըներնուն վարպետ ու դաստիարակ ընտրած անձին՝
միայն դրսի ձեւին, զգեստին ու քաղաքավարական վար-
մունքին կը նային, միայն կը պահանջեն որ իրենց զաւ-
կըներուն վրայ իրենց ամբաստանութիւն չընեն ու տեղ-
հալութիւն չցուցընեն: Բայց աղէկ դիտնալու է որ ծնողք
միայն ան ատեն իրենց զաւակաց կրթութեան շիտակ ու
յաջողակ ըլլալուն վրայ կրնան հաստատ յոյս ունենալ,
երբ որ վարպետներն ու դաստիարակները իրենց պաշտօնը
բարի խղճմտանքով, այսինքն ամէն ճշդութեամբ իբրեւ
իրենց յատուկ պաշտօնը կամ կոչման դործքը, կատարե-
լու յանձնառու կ'ըլլան ու կ'աշխատին, եւ աս բանս ա-
ղէկ կատարելու Ֆիդէքական, բարոյական ու մտաւոր
յարմարութիւն ու կարողութիւն կ'ունենան, մտած գեր-
դաստաններնուն բուն մէկ անդամին կամ բարեկամին
պէս՝ խոհեմ ծնողաց հետ դաստիարակութեան մէջ բռնե-
լու կարգերնուն վրայ աղէկ ու կանոնաւոր ճամբով հաս-
տատ որոշում կ'ընեն, եւ կրթելու տղաքն իբրեւ իրենց
յատուկ զաւկները կամ եղբարքը կը սեպեն:

Վաստիարակին կամ վարպետին առջի ու գլխաւոր
մտադրութիւնն աս պիտ'որ ըլլայ՝ որ իր խնամոց ու վե-
րակացութեան յանձնուած տղան ինչ բանի մէջ որ պի-
տի կրթէ ու մարդէ, ան բանին վրայ անոր սրտին մէջ
փափաղ ու յօժարութիւն զարթուցանելու աշխատի. եւ
անկից ետքն ալ ամէն կերպով ջանայ՝ որ այն փափաղն
ու յօժարութիւնը ամենեւին չպաղի ու չմարի: Աս բանս
կրնայ դաստիարակ մը շատ աղէկ յաջողցընել, եթէ իր
խնամոցը յանձնուած տղան կարող կ'ըլլայ համոզել՝ որ
ուսում սորվիլն ինչչափ հարկաւոր ու պատուական բան
է, անկից զատ ան բանին իրեն մեծ պատիւ բերելիքն ու
միանդամայն դիտութենէն առաջ եկած օգտին ինչչափ
մեծ ու պատուական ըլլալը միտքը կը խոթէ: Երբեմն

երբեմն զանազան պարագաներէն առիթ առնելով, ազի-
տութեան փնտններն ու մարդն արհամարհելի ընելը տղուն
հասկըցընելու որ ըլլայ, անոր սրտին մէջ ուսման փա-
փագն ու սորվելու մէջ յարատեւելը աւելի կը հաստատէ:

Արովհետեւ գիտութեան մէջ կտոր կտոր կամ ա-
ռանց կապակցութեան ու հետեւութեան եղած ուսումն
ամենեւին օգուտ չ'ըներ ու հաստատուն բան մը չիկրնար
ըլլալ, անոր համար պէտք է որ ուսման նիւթի մը մէջ
պակասութիւն ու անկատարութիւն մը տեսնուած ատեն
անիկայ շիտկելու եւ կատարելագործելու աշխատուի,
եւ անիկայ կատարուելէն ետքը՝ ուրիշ ուսման կամ սոր-
վելու նիւթի անցնուի, որ յառաջագիմութիւնը հաս-
տատուն ու կատարեալ ըլլայ: Միայն հիմնական գիտու-
թիւնը, այսինքն սորվուած բանը հաստատ ու հիմամբ
գիտնալն օգտակար կրնայ ըլլալ, իսկ վեր ի վերոյ կամ
հարեւանցի սորվիլն ու միայն կիսկատար հմտութիւն ու-
նենալը՝ միայն առ երեսօ օգուտ ու արտաքին պարծանք
մը կը բերէ: Օրինակի համար ըսենք. մայրենի լեզուին
ուսման մէջ եթէ կանոնները հիմամբ չսորվուելու ըլլան,
բառերուն բուն բնական (նկարագրական) միտքն ու ետ-
քը երկրորդական կամ բարոյական միտքը չսորվուելու
ըլլայ, քերականութիւնը վեր ի վերոյ սորվուած կ'ըլլայ,
եւ նոյն իսկ մայրենի լեզուին վրայ կատարեալ հմտու-
թիւն չ'ունեցուիր, եւ աղէկ պատրաստութիւն մը չի-
ստացուիր օտար լեզու մ'ալ հիմամբ սորվելու:

Ամենէն աւելի ցաւելու բան կ'ըլլայ, երբ որ վար-
պետը կամ դաստիարակը գիտութեան մէջ խորունկ
գացած չ'ըլլար, եւ իր աշակերտէն միայն քանի մը դաս
աւելի սորված կ'ըլլայ: Այն անանկ վարպետներ ալ՝ որ
իրենց կրթելու աշակերտէն շատ աւելի բան գիտեն, բայց
կամ հարեւանցի ու գաղջութեամբ կը սորվեցընեն եւ
կամ հազար ու մէկ դժուարին ճամբաներէ կ'երթան ու
անցարմար կարգ մը կը բռնեն: Շատերն ալ թէպէտ
գիտցածնին աղէկ սորվեցընելու կամք ու փափագ ունին,
բայց չեն կրնար աշակերտներուն սրտին մէջ սորվեցընե-
լու ուսման վրայ սէր զարթուցանել, իրենց անձին ու
պաշտօնին վայելուչ յարգանքն ու պատիւը անոնց մտքին

մէջ հաստատել, եւ տղան ան աստիճանի հմտութեան ու կատարելութեան հասցընել, որուն հասնելու էր՝ իր բնական կարողութեան ու յաջողակութեան ու անցուցած ժամանակին նայելով: Ասան ուրիշ վարպետներ ալ, որոնք կրթութեան ու դասատուութեան ատեն անանկ վարմունք մը կը ցուցընեն ու անանկ կը շարժին, որ աշակերտը յայտնի կը տեսնէ՝ թէ իր վարպետն իր կրթութեան մէջ ինչչափ ակամայ ու ձանձրութեամբ կը շարժի, եւ ինչպէս կրթութեան ու դասին լմընալուն կը փափագի ու կը սպասէ: Աւրիշ անկարգութիւն մ'ալ կայ՝ որ շատ անգամ բոլոր դասատուութեան ատենը միայն վարպետը կը խօսի, կը մեկնէ ու շատխօսութիւն կ'ընէ, որն որ՝ թէպէտ եւ կրթութեան կամ սորվեցուած բանին մէջ պակասութիւն մ'ալ չըլլայ, շատ անյարմար ու անպիտան ճամբայ է. մանաւանդ եթէ ան երկայն խօսքերուն մէջ պատշաճ կարգ ու կանոն մը չ'ըլլար, եւ խառնաշփոթութիւն ու նաեւ անհմտութիւն ալ դրսնուելու ըլլայ, ալ անկից ետքը աշակերտը չէ թէ միայն բան մը չխորովիր, հազա քաշած բռնութեան համար ձանձրութիւն ալ զգալով՝ սորվելու նիւթէն եւ ուսումնէն կը զգուի: Արդ ծնողք իրենց ընտրած վարպետին կամ դաստիարակին վրայ աս կերպ պակասութիւններ ու սխալներ տեսածնուն պէս՝ պէտք է որ ուրիշ աւելի յարմար ու հմուտ դաստիարակ մը փնտռեն, բայց ոչ երբեք աշակերտին առջեւը վարպետն արհամարհեն, ինչու որ ասով ընդհանրապէս ամէն վարպետներուն յարգն ու պատիւը կ'արհամարհուի ու կը կորսուի:

Առհասկան վարպետն իր աշակերտը միշտ իր խորհուրդներուն խորհրդակից կ'ընէ, կամ թէ ըսենք, իր աշակերտին հետ միշտ մտաւոր հաղորդակցութեան մէջ կը գտնուի, եւ անանկ կը վարուի որ աշակերտն անոր բաժներէն կամ տուած նշաններէն՝ անոր միտքը կ'իմանայ, ըսելիքը չըսած՝ կը հասկընայ, եւ յառաջութենէ բաժներէն՝ շիտակ հետեւութիւններ կը հանէ: Աս կերպով միայն կարգաւորեալ ու կանոնաւոր ճամբով մտածող մարդիկ ու տրամաբաններ կրնան շատնալ, որոնց մէկն աւելի կ'արժէ, կ'ըսէ իմաստուն մը, քան թէ հա-

զար ու բիւր ինք իրեն շարժող մեքենայի պէս վարպետական ճամբաներ սորվողներ ու բանեցրնողներ :

Յայտնի բան մըն է, որ տղոց ընդունակութիւնը միօրինակ ու միակերպ չէ, անոր համար շատ անգամ խիստ դիւրին բաներն ալ երկայն խօսքերով ու մեկնութիւններով տասը հեղ բացադրելու է ոմանց : Ընդհանրապէս խօսելով՝ ճշմարտապէս վարպետ գաւառիարակը շուտով կրնայ բուն միջոցն ու ճամբան գտնել՝ շատ պինդ գլուխներն ու գուլ միտքերն ալ բանալու, եւ առանց շատխօսութեան՝ գիտութեանց լոյսն անոնց մէջ խօթելու : Պէտք չէ որ ամէն անգամ միայն ականջը՝ տղուն միտքը մտնելու բանին կամ ուսման միակ ճամբան ըլլայ, պատկերաձեւ նկարներ, գաղափարներ, զանազան առարկաներ ցուցրնող ու աչքին առջեւ դնող ձեւեր ու օրինակներ, ինչպէս նաեւ աղիւսակներ ու այլ եւ այլ ստուերադիրներ, չէ թէ միայն մտաց զօրութեան՝ հապանաեւ յիշողութեան ալ կ'օգնեն, ու շատ անգամ կրթութիւնը զարմանալի կերպով մը կը դիւրինցրնեն :

Վարպետին բրած ամէն մէկ հարցումը պէտք է որ բացայայտ, կարճ ու ամփոփ ըլլայ, որով հոգեկան զօրութիւնները շատ աղէկ կ'արթննան ու կը բանին, մտադրութիւնն աւելի կը սառտկանայ ու խորհրդածութիւնը, այսինքն եղած հարցման կամ առջեւ դրուած նիւթին վրայ մտածութիւնն աւելի կը զբաղի : Պէտք է որ աշակերտը առած պատասխանը քանի մը հեղ կրկնէ, եւ եթէ սխալ մ'ընելու ըլլայ, նոյն սխալմունքին բուն պատճառը փնտռելու, գտնելու եւ բացատրելու է :

Թէ որ տղայ մը հասկըցածը կամ բմբռնածը խօսքով չիկրնար բացատրել, հասարակօրէն իբր յայտնի ապացոյց մը կրնայ սեպուիլ՝ որ վարպետին աւանդելու կամ սորվեցրնելու կերպին մէջ պակասութիւն կայ, եւ թէ աւելի վարպետը խօսեր է՝ քան թէ աշակերտը, այսինքն տղան ինք զինքը չէ կրթեր ու վարժութիւն չէ ստացեր հասկըցածը խօսքերով զգալի ընելու եւ ուրիշներուն հաղորդելու : Թէ որ տղան առջեւ դրուած հարցման ամենեւին պատասխան տալու չըլլայ, պէտք է աղէկ մը քննել ու հասկընալ որ աս բանիս պատճառն

արդեօք անգիտութիւնը կամ անկարգ վախկոտութիւնն է, թէ մաքին ցրուած բլլալը կամ անմտադրութիւնը: Աս պակասութիւններուն թէ մէկին ու թէ մէկալին ապահով դեղն ու ճարը կրնայ խոհական վարպետը ամէն մէկ տղուն բնական հանգամանաց ու բնաւորութեան համեմատ գտնել ու բանեցընել: Անգիտութիւնն ու անկարգ կամ անպիտան վախկոտութիւնը շիտկելու համար աւելի յարմար դեղ ու միջոց է քաղցր ներողամտութիւնը, համբերութիւնն ու բարեկամական կամ սիրալիր վարմունքը, քան թէ բարկութեամբ տղուն վրայ փրփրութիլը, մարմնաւոր պատիժ տալը, տխուր եւ տժգոհ կերպարանք ու վարմունք ցուցընելը: Իսկ մտաց ցրումը կամ անմտադրութիւնը շիտկելու ամենէն ապահով միջոցն ու ճամբան աս է՝ որ տղան իր ամէն գործքերուն ու վարմունքին մէջ հաստատուն ու միակերպ կարգ մը բռնելու եւ պահելու վարժի *:

Տղոց դատողական զօրութեան շատ մեծ օգուտներ կ'ընէ՝ ըմբռնմունքները կամ բանի մը բուն ինչ բլլալն որոշելու մէջ վարժութիւն ստանալը: Աս բանս աղէկ ու յաջողակի կատարելու համար պէտք է որ միշտ իրեն ներկայ կամ մօտ ու աւելի զգալի բլլող առարկաներէն սկսուի. ինչպէս, տղուն քիչ խօսքով բայց կատարեալ բացատրութեամբ պէտք է բսել տալ թէ ինչ է ծառ մը, խոտ մը, ծաղիկ մը, ինչ է սեղան մը, կառք մը, տուն մը. ինչ է ազահութիւնը, ծուլութիւնը, ինչ է գետ մը, մրրիկ մը, եւ այլն:

* Կեծանուն Գանդ փիլիսոփային համար կը պատմուի՝ որ իր երիտասարդութենէն վեր միտքը շուտ մը ցրուելու պակասութիւնն ունէր. անանկ որ եթէ մէկ գաղափարի կամ մտածութեան մէջ խորունկ ընկղմած ու բոլոր իր մտաց ուժն անոր վրայ հաստատած կեցած տտենը՝ ականջը փոքր ձայն մը հասնէր, կամ ճանճ մը իր մօտը կամ վրան գար, կը շփոթէր, միտքը կը ցրուէր, ու շատ աշխատելու էր որ իր առջի խորունկ մտածութեան դառնար ու մէջը մտնէր: Արդ՝ շատ հաւանական է որ աս պակասութիւնը կամ մոլութիւնը իր վրայ եկեր ու մնացեր է պղտիկութեան տտեն առած կրթութեան բարեկարգ եւ կատարեալ չրլալէն:

17. Արթուր թեան եւ ուսմանց մէջ դաստիարակին բռնելու
ընդհանուր կարգերը:

Հոս տեղս պատշաճ ու հարկաւոր կը սեպեմ գըլ-
խաւոր նիւթերու վրայ ընդհանուր կարգ մը յօրինել, ու
բոնք խոհեմ դաստիարակը՝ պայծառ, հանդարտ ու ա-
ռողջ օգով տնտեսակի մէջ իր աշակերտներուն տարիքին
ու ընդունակութեան առանձին հանդամանքներուն հա-
մեմատ, եւ օրուան ամէն ժամերուն վրայ պատշաճապէս
բաժնելով՝ կրնայ աւանդել ու սորվեցընել:

Ա եց տարիքէն մինչեւ եօթը տարիքի մէջ ըլլող
տղոց համար բաւական է բարոյական զգացմունքներ դար-
թուցանել, աղէկ ու շիտակ արտաբերութիւն ստանալու
հիմ գնել, կարգալու նախակրթութիւնը, մտածելու եւ
բերնուց սորվելու կրթութեան սկզբունքը, բերնուց համ-
րելու, գրելու, նաեւ գծագրելու սկզբնական կրթու-
թիւնը, քրիստոնէական վարդապետութեան առջի ու
գլխաւոր մասերէն մէկ քանին բերնուց սորվելը: Աս բա-
ներուն մէջ ասանկ տղաք օրը միայն երեք ժամ զբաղե-
ցընելու է, կանոնաւոր կարգով մը մէջ ընդ մէջ խաղ
խաղալ ու տան մէջ կամ տնէն դուրս ազատ օդի մէջ
շարժում ընել տալով: — Եօթը տարւոյնէ մինչեւ տասը
տարեկան տղոց համար բաւական է քրիստոնէական կրօ-
նին ուսմանց սկզբնական կրթութիւնը, որուն մէջ հարց-
մամբ ու պատասխանով աւելի յիշողութեան մէջ ան
սկզբունքները պէտք է հաստատելու նայիլ, քան թէ
անոնց բարձրագոյն ըմբռնմանց համար միտքը յոգնեցը-
նել. դարձեալ՝ կարգալու կամ գրավարժութեան, գրե-
լու կամ վայելչագրութեան, գծագրութեան ու համարո-
ղութեան շարունակութիւնը. հայերէն լեզուի քերական-
ութիւնը՝ հիմնական սկզբունքներովը, համառօտ շարա-
դրութիւններով ու առանձինն ուղղագրութեան միտ
գնելով. բնական պատմութեան՝ առանձինն մարդուն
պատմութեան կամ մարդակազմութեան քանի մը դիւ-
րին սկզբունքը: Աս տարիներուն մէջ օրըստօրական կըր-
թութիւնը կամ դասառութիւնը չորս ժամէն աւելի
պէտք չէ տեւել, եւ իւրաքանչիւր կրթութեան ժամուն

մէջի ատենը տղուն ֆիզիքական, բարոյական, մտաւորական ու մարմնաւոր զբաղմունքը, նաեւ հարկաւոր շարժումն ընելը աղէկ պէտք է կարգի դնել, եւ աս բանիս մէջ ամէն մէկ տղուն առողջութեան հանգամանքին մտադիր պէտք է ըլլալ, առողջութիւնը տկար ըլլողին ուսմունքն ու մտաւոր զբաղմունքը աւելի դիւրինցընելու եւ կարճեցընելու նայիլ: — Տասը տարւոնէ մինչեւ տասութրէք տարեկան տղոց սորվելու բաներն են, սուրբ գրոց պատմութիւնը բարոյական խրատներով կամ պատմութեան մէջի օրինակներէն պտուղ քաղելու գործնական միջոցները սորվելով, ուսողութեան դիւրին հրահանգք, բնական դիտութեան սկզբունքը, ծանօթութիւն այլեւայլ ազգերու, հայերէն քերականութեան մէջ աւելի կրթութիւն՝ երկայն շարադրութիւններով, տեղւոյն ու ժամանակին համեմատ օտար լեզու մը, աշխարհագրութիւն, պատմութիւն, մանաւանդ հին ազգաց պատմութիւնը, նաեւ հոգեբանութեան դիւրին մասերը: Այս ամենայն սորվելու համար օրը հինգ ժամ դասառութեան սահմանելը բաւական է:

Սորվելու նիւթերուն եւ ուսմանց մէջ անանկ կարգ դնելու է, որ մէյ մը հոգւոյն մէկ զօրութիւնը կամ կարողութիւնը գործէ ու կրթութի, մէյ մը՝ մէկալը, բայց զգուշանալու է որ փոփոխութիւնը շատ յաճախ չըլլայ, ինչու որ ասով տղոց միտքը կը ցրուի ու սորվելու սկսածը շուտով կը մոռնայ, որուն տղոց դիւրափոփոխ բնաւորութիւնն ու թեթեւամտութիւնը արդէն միտեալ է:

Նմիջապէս կերակրէն ետքը՝ ինչպէս նաեւ իրիկուան ուշ ատեն՝ դասառութիւն ու դասատուութիւն ընելը, վարպետներու ալ աշակերտներու ալ չափէ աւելի աշխատեցուցիչ ու յոգնեցուցիչ է, եւ իրենց առողջութեան վնաս կու տայ: Աւսում սորվելու համար ամենէն աղէկ ու պատշաճ ատենը՝ կէսօրէն առաջ է: — Իսկզբանանդ կէսօրէն առաջ ժամ մը ու կէսօրէն ետքն ալ ժամ մը դասառութեան համար բաւական է, բայց քանի որ ուսմանց մէջ յառաջ կ'երթըցուի, մինչեւ վեց ժամ դասառութեան ու սորվելու կրնայ որոշուիլ. սակայն աս վեց ժամին ալ աւելին կէսօրէն առաջ պէտք է դնել.

իսկ օրուան մնացած ժամերը թող տալու է որ ուսանող-
ներն իրենց առանձնական ջանքովն ուսման ու քիչ մ'ալ
հանգստի ու դրօսանքի մէջ անցընեն :

Ինչ ուսում կամ սորվելու նիւթ ու առարկայ որ
կը սկսուի, պէտք է կանոնաւոր կարգով յառաջ տանիլ,
տեսականը կամ խօսքով ու կանոններով աւանդուած
ու սորվեցուած բանը՝ գործնականի դարձընել, իբր թէ
փորձով ուսանողին մօքին մէջ հաստատել, բան մը ա-
ղէկ հասկընալէն ու սորվելէն ետքը՝ ուրիշ նոր բան մը
անոր ետեւէն բերել, եւ ամէն մէկ սորվելու բանն ուսա-
նողին անձնական կամ մասնաւոր հանգամանաց ու ետ-
քէն մտնելու վիճակին կարօտութեան ու հարկաւորու-
թեան մտադիր ըլլալով սկսիլ : Աս կտորիս մէջ ծնողաց
պարտքն ան է՝ որ դաստիարակութեան կամ ուսմանց
միջոցները (գիրք, եւ այլն.) ինչպէս ու որչափ որ հար-
կաւոր է՝ կրցածնուն չափ հոգան. ինչու որ եթէ կարո-
ղութիւն ունենալով՝ ասանկ բաներու մէջ անհոգութիւն
կամ չափազանց ճշգրտութիւն՝ չըսեմ ազահոտութիւն՝ ընե-
լու ըլլան, ետքը իրենց զաւիրներէն պարտուպատշաճ
շնորհակալութիւն ու երախտագիտութիւն չեն տեսներ.
որովհետեւ սորվելու ատենն անցնելէն ետքը, գլուխնին
պարապ ըլլալով՝ իրենց ծնողաց սնտուկները լեցուն
գտածնուն պէս, անոնք ինչպէս գործածելիքնին ամե-
նուն յայտնի ու փորձով ճանչցուած բան մըն է * :

* Յիշատի մարդ սրտին ցաւը չիկրնար ծածկել ու հանգարա
մտքով կենալ, երբ որ անանկ ծնողքներ ու գերդաստաններ
կը տեսնէ, որոնք ուրիշ ամէն բանի մէջ չէ թէ միայն չա-
փաւորն ու հարկաւորը, հապա տւելորդն ալ դնելու եւ գոր-
ծածելու ստակ ու միջոցներ կը գտնեն. տան պահարաններն
ու սնտուկները արծաթեղէններով, զարդարանքներով, տե-
սակ տեսակ զգեստներով ու գոհարներով լեցուն կ'ըլլան :
Իսկ իրենց տղոց կարգաւորեալ կրթութեան ու դաստիարա-
կութեան հարկաւոր եղող միջոցները հոգալու համար քիչ
մը ծախք ընելու ատեն, կարծեա թէ յետին կարօտութեան
մէջ գտնուողի պէս ամէն կերպ ճշգրտութիւնը կը ցուցընեն. աս
մախճանին համար քիչ մը ծախք ընելն իրենց չէ թէ մի-
այն ծանր, հապա տւելորդ կ'երեւայ : Բայց ասանկ ծնողաց
կամ տղոց տէր մարդկան այսպիսի չափազանց ճշգրտութիւնը
ամենէն աւելի ու ամենէն առաջ իրենց վնաս կը հասցընէ,
որովհետեւ անկատար կրթութեամբ մեծցած տղան՝ անանկ
ճշգրտութեամբ սնտուկներու մէջ պահուած ստակը քիչ ատե-
նուան մէջ նոյն իսկ պահողներուն աչքին առջեւ կը մտնէ ու
կը ցրուէ . . . . :

Վաստիարակին վարպետութիւնը մէկ բանի մէջ ալ աղէկ պիտ'որ երեւայ, այսինքն՝ քանի որ ուսանողին միտքն աւելի կը բացուի, անոր եռանդը բորբոքելու է՝ ամէն տեսակ ճշմարիտ ու բարի ու գեղեցիկ բաներու վրայ ծանօթութիւն ու յարգ ունենալու։ Անոր ազնուական զգացմունքը, մտաց փափուկ ախորժակն ու բանաստեղծական տաղանդն արթնցնէ՝ բարձրագոյն ճարտարութեամբ յօրինուած հին ու նոր առարկաներ սորվեցնելու, նկարներ ու շէնքեր ցուցնելու, ընտիր մատենագիրներու աղուոր ու վարպետական հատուածներ կարգացընելու, անոնց նմանելու ճամբան ու միջոցները ցուցնել, վերջապէս՝ յորդորէ ու կրթէ որ ինքն ալ իր մտքէն անոնց նման հատուածներ յօրինելու փութայ։ Բայց եթէ տղան առ կտորին մէջ շատ վարպետական փորձեր ընելու եւ յաջողակութիւն ցուցնելու ալ ըլլայ, պէտք չէ որ ծնողք իրենց զգացած ուրախութենէն շարժելով՝ զանիկայ չափէ աւելի գովեն։ որովհետեւ անով այդ յաջողակութիւնը ցուցնող տղուն սրտին մէջ գտնուած պարկեշտութեան կամ երկշտութեան կորսուելուն պատճառ կ'ըլլան, եւ անոր տեղը սրտին մէջ ինքնահաւանութեան եւ ուրիշները չհաւանելու մոլութեան սերմը կը ցանեն, որով անոր բարեբարութիւնը կ'աւրեն, որն որ ամէն գիտութենէ ու ճարտարութենէ վեր սեպելու է *։

Շատ զգուշութիւն ընելու է՝ նոյն իսկ արտաքոյ կարգի ու բարձր տաղանդի տէր ըլլող տղաքն ալ՝ իրենց ուժէն ու կարողութենէն աւելի չաշխատեցնելու, ինչու որ չափազանց մտաւոր գործունէութիւնը՝ մարմինը կը փճացնէ, եւ կամ մարդը ցնորական, ինքնահաւան, պարծեցող, շոգմոգ, շաղակրատ ու անհաւատ կ'ընէ. մանաւանդ եթէ մտածելու ըլլանք՝ որ այսպիսի դիպուածներու մէջ մտաւոր կրթութիւնը ոչ երբեք բարոյական կրթութեան հետ հաւասար կ'ըլլայ, եւ ասանկով տղուն

* Թէ որ Ներոն կայսրն իր խոհական վարժապետին Սենեկային խրատներուն ու սորվեցուցած սկզբունքներուն մէջ հաստատ մնար ու անարդ շողոքորթներու ձեռքը չկնար, որոնք զինքը սուտակասպասութեամբ համոզեցին՝ թէ ինք աշխարհքիս ամենէն կատարեալ մարդն է, յայտնի է՝ որ անանկ անօրէն եւ մարդկային ազգի թշնամի չէր ըլլար։

միտքը շատ ուսմունքով ու ծանօթութիւններով լե-
ցուելով՝ սիրտն ու բարքն անկիրթ կը մնայ * :

18. Դաստիարակութեան մէջ աս (8—15) տարւան տղոց
սորվելու գլխաւոր ուսմունքը :

Յարմար կերպով ու պատշաճ ժամանակով պա-
տանեկաց սրտին մէջ օրինաւոր պատուասիրութեան կայ-
ծը զարթուցանելն իմաստուն դաստիարակի մը առաջնոր-
դութեան տակ կրնայ ատենին աղէկ պտուղներ բերել ու
օգտակար ըլլալ . ինչու որ պատշաճաւոր պատուասիրու-
թիւնը կամ արժանաւոր պատուոյ բաղձալը զօրաւոր
գրգիռ մըն է մեծամեծ ու անուական եւ գովելի գործ-
քեր ընելու, միայն թէ օրինաւորին ու պատշաճականին
սահմանէն գուրս չելլէ : Աս վերջին կտորին աղէկ մտա-
դիր պէտք է ըլլալ խոհեմ դաստիարակը, եւ ուսում մը
սորվեցուցած ատենը՝ երիտասարդներուն փառասիրու-
թիւնը չափէ աւելի չգրգռելու համար՝ պէտք է որ աւելի
հեղ ու հանդարտ քան թէ զօրաւոր ու սաստիկ զգաց-
մունքներ զարթուցանելու նայի, հոգին շարժէ՝ քան թէ
բորբոքէ, ուստի եւ անանկ աղդեցութիւններ կամ տպաւ-
որութիւններ պատճառէ՝ որոնք կիրքերը չգրգռեն :

Մտքերնին աւելի ու օրէ օր արթնցող ու զար-
գացող պատանիներու համար շատ հարկաւոր ու ստի-
պողական բան է՝ աշխարհքիս պատմութեան հոգին ի-
րենց ծանօթ ընել . այսինքն՝ չէ թէ միայն աս կամ ան

Աս խօսքերով չենք ուզեր ըսել, որ ծնողք իրենց սրամիտ
զաւկրներուն դաստիարակութեան ատենը՝ խնայելով ուս-
մունք սորվեցընել տան, կամ մէկ քանի բան սորվեցընել տա-
լով գոհ ըլլան, հապա աս կ'ուզենք ըսել՝ որ տղոց միտքը
շատ շատ սորվելու նիւթերով քիչ ատենուան մէջ չծանրա-
րեանին . ինչպէս կը տեսնենք հիմակուան ատենս՝ որ շատ
ծնողք իրենց հինգ վեց տարւան զաւկրներուն՝ շատ սրամիտ
ու ընդունակ են ըսելով՝ քանի մը լեզու մէկանց եւ ուրիշ
բաներ ալ (երաժշտութիւն, գծագրութիւն) սորվեցընելու
ետեւէ կ'ըլլան, խեղճ տղան օրը տասը ժամի չափ աշխատ-
ցընելով, որպէս զի կարող ըլլան ըսել թէ իրենց եօթը
տարեկան տղան լեզուապէտ ու սորված է : Չենք կրնար ու-
րանալ՝ որ երբեմն աս կերպով իմաստուն երիտասարդներ
կրնան ելլել, որ տեսնողներուն զարմացում կը պատճառեն .
բայց մէկ երկու յաջող դիպուածները՝ հարիւրաւոր փնասնե-
րուն ու անյաջող դիպուածներուն դէմ չէ թէ միայն օրինակ
չեն ըլլար ու բան մը չեն արժեր, հապա նաեւ եպերելի են :

գիպուածքն ու անցքը կամ պատահմունքն իրենց պատ-
մել, հապա նաեւ իւրաքանչիւր գիպուածին ատենին ու
անոր մէջ գործող անձինքներուն նկարագիրը, որ է՝
ներքին հանգամանքն ու որպիսութիւնը բացայայտել,
եւ ցուցնել թէ աշխարհքիս մէջ հանդիպող աս կամ
ան գիպուածքէն կամ անցքէն, մի միայն երեւելի ու ա-
նուանի հզօր մարդու մը աս կամ ան գործելու կերպէն
ինչ հետեւութիւններ հարկաւորապէս դուրս ելան: Ընդ-
հանուր պատմութենէ ետքը միայն հայրենի կամ տոհ-
մային պատմութիւնը իբրեւ ամենէն աւելի հմտացուցիչ
ու յորդորիչ ուսում պէտք է սեպել ու սորվեցնել:

Հաս հարկաւոր եւ պիտանացու ուսում մըն է,
նաեւ տիեզերաբանութիւնը, այսինքն երկրի ու երկնից
կազմութեան ծանօթութիւնը, երկիրը իբրեւ երկնային
մարմին կամ մոլորակ ու մարդուս յատուկ բնակարանը,
եւ մարդուն անոր վրայ իր ամենակարող Արարչին ու ա-
մէն ստեղծուած բանաւոր ու անբան, գործարանաւոր
կամ կենդանի ու անգործարանաւոր կամ անկենդան ա-
րարածներու հետ ունեցած յարաբերութիւններն ուսա-
նողաց ծանօթ ընելով, անոնց միտքն ասոնց մէջ գործ-
նականապէս կրթել: Աս կտորիս մէջ նկարներով հրա-
հանգելը, զոր օրինակ գրքին մէջ սորված ուսումնին՝ աշ-
խարհագրական տախտակներով, կենդանեաց, տնկոց,
հանքերու, մեքենաներու եւ ուրիշ ասոնց նման պատ-
կերներով աւելի բացատրելը, պատանեաց ըմբռնումը
գիւրինցընելու եւ իրենց յիշողութեան օգնելու շատ
յարմար ու հարկաւոր է: Ինչպէս նաեւ ընդհանուր պատ-
մութիւն աւանդուած ատենը՝ ժամանակագրական աղիւ-
սակներով աշխարհքիս երեւելի գիպուածները շիտակ
կարգով առջեւնին դրուելու ըլլայ, պատմութեան ամէն
մէկ մասը մտքերնին աղէկ կը տպաւորուի: Նոյն իսկ
բնութեան առարկաները դիտելով՝ գիտութեան մէջ
յառաջ երթալու կրնայ վարժեցընել իմաստուն դաս-
տիարակն իր աշակերտները. ինչպէս, պայծառ ու անամպ
գիշերուան ատեն՝ աստեղազարդ երկինքին վայելու-
թիւնն ու փառաւորութիւնը դիտելը՝ սրտին մէջ ա-
նանկ զուարճութիւն ու փափագներ կը զարթուցանէ, որ

մարդ խօսքով չիկրնար բացատրել: Աս ասանկ բլլալով,
դիւրըմբռնելի ու հասարակ ժողովրդեան համար դրուած
աստղաբաշխութեան գիրք մը ուսանողաց շատ մեծ օգուտ
կ'ընէ, միտքը կրթելէն ու զուարճացընելէն զատ, զինքը
ճշմարիտ աստուած պաշտութեան ու աստուած սիրութեան
մէջ կը հաստատէ: Ասանկ օգտի պատճառ կ'ըլլայ նաեւ
աղէկ բնական պատմութեան գիրք մը, որն որ տղան իւ-
րեւ դիւրին ուսում սորվելու կը յօժարի, ու սորված-
բաներուն օրինակները նկարներու վրայ տեսնելէն զատ,
խմաստուն ու ժիր դաստիարակին առաջնորդութեամբը
բնութեան առարկաները դիտելով, զանազան կենդանի-
ները, տունկերն ու հանքերը, նաեւ պղտիկ կենդանի մը
պահելով, պարտեզի մէջ քանի մը տեսակ ծաղիկներ,
մէկ երկու ծառ խնամելով, աղուոր ճճիներ, թիթեռներ,
եւ այլն, ժողովելով ու կարգի դնելով, շէ թէ միայն
կը զուարճանայ, հապա կարեւոր ու օգտակար հմտու-
թիւններով միտքը կը կրթի, մանաւանդ երբ որ մտադիր
կ'ըլլայ թէ որ խոտի կամ ծառի վրայ աս կամ ան որդը
կը կենայ ու կը սնանի, եւ ինչպէս որդ մը զանազան տե-
սակ կեանք կ'ունենայ՝ մինչեւ որ թիթեռ կ'ըլլայ:

Մեծ յառաջագիմութեան պատճառ է եւ շատ
օգուտ ու դիւրութիւն կ'ըլլայ դաստիարակութեան ու
դաստիարակներու եթէ տեղ տեղ՝ երեւելի դպրոցներու
մէջ՝ բնական դիտութեան կամ ֆիզիքական գործիքներ
գտնուին: Բայց թէ եւ չգտնուին, քաջակիրթ դաստիա-
րակը կրնայ բնութեան գլխաւոր ու հասարակ երեւոյթ-
ներուն վրայ, ելեքարական, մագնիսական ու կալուանեան
երեւոյթներուն, շոգւոյ գործածութեան ու մեքենանե-
րու մէջ բրած ազդեցութեան վրայ, նաեւ շարժման,
ծանրութեան, ձգողութեան ու մերժելու պարզ ու դիւ-
րին օրէնքներուն վրայ մեկնութիւններ տալով իր աշա-
կերաններուն, եւ կարելի եղածին չափ՝ փոքր ֆիզիքական
փորձերով իրենց դիւրըմբռնելի ընելով, նաեւ ջրոյ, լու-
սոյ, օդին, ջերմութեան, եւ այլն, բնութեան վրայ դիւ-
րին խօսակցութիւններ ընելով, զանոնք հմտացընել եւ
ուսման օգուտն ու զուարճութիւնը յայտնի ցուցընել:
Աս կերպ հրահանգներուն մէջ դաստիարակը կրնայ նաեւ

խոշորացուցով փոքր կենդանիներու, ճճիներու, տնկերու եւ ծաղիկներու վրայ զննութիւններ ընելով, իր աշակերտներուն մօքին ու սրտին վրայ անանկ տպաւորութիւններ ու աղդեցութիւններ ընել, որ արարածոց սքանչելի կազմուածքին վրայ գրուած ամենէն ընտիր դրքերէն աւելի կը հմտացընեն ու կը կրթեն:

Վաստիարակութեան մէջ սորվուելու գլխաւոր բաներուն մէկն ալ զանազան ուսմունքներէն զատ՝ այլեւայլ լեզուներ են: Հոստեղս ամէն բանէն առաջ ծանուցանել հարկաւոր կ'երեւայ, որ լեզուաց ուսումը՝ միայն իբրեւ պարապ զուարճութիւն կամ պարծանք մը, եւ կամ վերին ու ստորին կարգի մարդիկն ու քաղաքացիքն իրարմէ որոշող հմտութիւն մը պէտք չէ սեպել. ապա թէ ոչ՝ սնտոի աշխատութիւն ու պարապ ժամավաճառութիւն կ'ըլլայ: Հապա ամէն մէկ լեզուին օգուտը ճանչնալով ու դիտելով՝ աւելի օգտակարն ու օգտակարէն առաջ աւելի հարկաւորը սորվեցընելու փոյթ ունենալ: Եւ աս բանս ըստ կարգի ու աւելի օգտիւ կատարելու համար առաջին ու գլխաւոր դիտելու բանն է՝ իւրաքանչիւր ազգի ու իւրաքանչիւր տեղւոյ մասնաւոր պարագաներն ու հարկաւորութիւնը: Ասոնցմէ զատ մեր ազգին քանի մը Եւրոպական տէրութեանց (Ռուսիայի, Աւստրիայի, Ալպերիայի ու Մոլտաւիայի) մէջ գտնուած մասերուն համար նախ առաջին հարկ կը համարիմ ծանուցանել, որ աս տէրութեանց գալոցական կարգերուն համաձայն՝ հին յունարէն ու լատիններէն լեզուները սորվեցընելը սովորութիւն եղած է: Ասոնց հետ հարկաւորապէս կը կապակցի հնագիտութեան ուսումը, որուն մէջ կ'իմացուի դիցաբանութիւն, իւրաքանչիւր հին ազգին սկսելուն տեղեկութիւնը, մատենագրաց ծանօթութիւնը, որ է գրականութեան պատմութիւնը: Եւ ասոնց ամէն մէկը կատարեալ հմտութեամբ սորվելու համար աշխարհքիս երկու աղդերուն՝ Յունաց ու Հռոմայեցւոյ կամ Վատիններուն լեզուաց ուսումը հարկաւոր կը սեպուի, անոնց հեղինակներուն վայելելութիւնը, ոճը, ոգին, որն որ թարգմանութիւններէն այնչափ ճիշդ չի՝ ճանչցուիր, ազէկ ու հիմնովին սորվելու համար: Ասոնցմէ

զատ նաեւ զանազան բարձր դիտութիւններ, բժշկական նութիւն, աստուածաբանութիւն, իրաւագիտութիւն, եւ այլն, սորվողներուն մասնաւորապէս հարկաւոր են աս լեզուները, չէ թէ միայն հին հեղինակներէն նոյն ուսմանց վրայ հմտութիւններ ժողվելու, հապա անոնց վճիռներն ու կարծիքները աւելի հաստատութեամբ ճանչնալու, քննելու եւ որոշելու համար * :

Իսկ Օսմանեան տէրութեան հպատակ բլլոյ ազգայիններնուս համար ուրիշ կարեւոր լեզու մը կը տեսնենք, որ է տաճկերէնը. որուն վրայ խօսիլն աւելորդ է, մէյ մը՝ որ տէրութեան առջեւը աւելի համարում ունենալու եւ անոր գործոց մէջ աւելի հաստատութեամբ յառաջ երթալու համար աս լեզուին կարեւոր բլլալուն վրայ ոչ ոք կը տարակուսի, եւ նոյն իսկ մայրենի լեզուէն ետքը կամ մայրենի լեզուին հետ խօսուիլն ու գործածուիլը՝ անոր հարկաւորութեան վկայութիւն մըն է : Բայց մենք հոստեղս մասնաւորապէս խօսիլ պատշաճ կը սեպենք ասոր համար որ ծնողաց ու դաստիարակներուն յայտնի ընենք թէ ազգային հայերէն լեզուին ուսումէն եւ անկապ հիմամբ սորվեցրնելէն ետքը, տաճկերէն լեզուն ալ հիմամբ ու քերականական ուսումով սորվեցրնելու փոյթ տանելու է : Կնչու որ եթէ աս լեզուն անփոյթ ընելով՝ ուրիշ արտաքին լեզուներու առաւել փոյթ տարուելու բլլայ, ազգիս երիտասարդները տէրութեան առջին ու անոր գործքերուն մէջ այնչափ յառաջագէժ չեն բլլար, մանաւանդ որ հպատակի մը իր տէրութեան վրայ աւելի սէր ու հաւատարմութիւն ունենալն աւելի յայտնի կ'ըլլայ, երբ որ իր մայրենի լեզուէն ետքը նոյն տէրութեան լեզուն ուրիշ ամէն լեզուներէն վեր ու կարեւոր դատելով՝ հիմամբ սորված կ'ըլլայ :

Մեր կարծիքը, որն որ կարծենք թէ ուղիղ կարգի

- Ս երկու լեզուաց ուսման համար գրածնիս՝ միայն յոյն ու լատին լեզուաց կարեւորութիւնն ու պատուականութիւնը ծանօթ ընելու համար գրեցինք. ապա թէ ոչ՝ ծնողք եւ դաստիարակները իւրաքանչիւր տեղւոյ ու տէրութեան օրինաց եւ ուսմանց կարգին պիտ'որ հետեւին աս կտորիս մէջ, եւ միայն աս լեզուաց ուսումն ազատ եղած ատեն՝ իրենց ուսանողաց զանոնք սորվեցրնելը կամ շտրվեցրնելը՝ իրենք ուրիշ պարագաներէն մտածելով պիտ'որ որոշեն :

ալ համաձայն է, եւ ամէն խորունկ մտածող ծնողաց ու դաստիարակներու ալ ընդունելի կ'ըլլայ, աս է՝ որ աղ-
գային մայրենի լեզուն ու տէրութեան լեզուն հիմամբ
սորվելէն ետքը, արտաքին լեզուաց մէջ գաղղիերէն լե-
զուն, որն որ հիմայ գրեթէ ընդհանուր լեզու մը եղած
է, ըստ կարգի սորվեցրնելը կարեւոր է: Բայց ասոր մէջ
ընդհանուր կարգ կամ կանոն մը չիկրնար դրուիլ, հապա
խաբանչիւր տեղւոյ կամ գաւառի ու ամէն մէկ տղուն
ընդունակութեան եւ առողջութեան հանգամանքին մաս-
նաւորապէս մտադիր ըլլալով, աս լեզուն ալ դպրոցներու
եւ առանձին կրթութեան մէջ սորվեցրնելու է: Ասոնք
ծանուցանելէն ետքը, լեզուներն ու ամենէն աւելի աղ-
գային լեզուն հիմամբ սորվելու վրայ խօսինք:

Ասանողաց մտքին պատշաճաւոր կրթութեան հա-
մար շատ յարմար ու հարկաւոր է մայրենի լեզուն կանոն-
ներն ու քերականութիւնը կամ դպրութիւնը կանոնաւ-
որ ու հաստատուն կարգով եւ աւելի գործնականապէս
աւանդել: Լեզուները ամէն մտաց բնութեանքներուն ու
ամէն մտածութեան կերպերուն շտեմարաններն ըլլալէն
ի դատ, նաեւ մարդկան մտածութիւններն իրարու հա-
ղորդելու գործիք, եւ աշխարհքիս ընկերական կարգին
ու կցորդութեան սերտ կապերն են: Բայց աս ասանկ
ըլլալու եւ յաջողակի յառաջ երթալու համար՝ հար-
կաւոր է որ առաջ մայրենի լեզուն հիմամբ սորվուի, եւ
անոր կերպ կերպ սճերը հասկընալով եւ անոնց մէջ աղէկ
վարժելով, աղգային գրականութեան որպիսութիւնը
պատշաճ հմտութեամբ ճանչցուի, որպէս զի արտաքին լե-
զուաց ուսումն ալ հաստատ ու օգտիւ ըլլայ: Հարկ չէ
մասնաւորապէս դրել որ աս կտորիս մէջ ամենէն աւելի
գիտուելու բանը՝ վարպետին կամ ուսուցչին եւ ուսման
գրքին որպիսութիւնն ու կատարելութիւնն է: Սորվե-
լու բաները չափէ աւելի ու բուն ժամանակէն առաջ
դժուարցրնելը, ինչպէս ասոր դէմ՝ վեր ի վերայ կամ
գիւրութեամբ անցնիլը, այն երկու մեծ սխալներն են՝
որոնց մէջ անհմուտ կամ կէս կրթեալ ուսուցիչները
կ'իյնան: Իրաւի գործնականապէս աշակերտները առաջ
տանիլն աւելի յարմար ու օգտակար ճանչցուած է, բայց

Հիմամբ սորվեցրնելու ճամբան աղէկ ճանչցող վարպետը
չէ թէ միայն հաստատուն տեսական կամ վարդապետա-
կան ուսումն անպիտան չիտեպեր, հապա մեծ ջանքով
բանին մասանց սկզբունքին ու լուծմունքի ու քննութեան
մտադիր կ'ըլլայ, ու իր աշակերտներուն միտքն ու յիշո-
ղութիւնը, լեզուն ու գրիչը միակերպ կը զբաղեցրնէ:
Մարդ երբ որ միտքը կը բերէ՝ թէ մեր հայերէն գրաբար
լեզուն աշխարհքիս կատարեալ լեզուներուն մէկն է, ու-
րուն բառերն ու ոճերը մարդկային մտաց ամէն խորհուրդ-
ները բացատրելու բաւական են, ան առեն կրնայ հաս-
կրնալ թէ յիշողութիւնն ինչչափ աշխատութիւն պիտ'որ
կրէ որ այն բառերուն ու ոճերուն պարունակած ըմբռն-
մունքներուն հարկաւորներն իրեն սեպհականէ, այս ինքն
իր մէջը ժողովէ. եւ թէ միտքը որչափ պիտ'որ յողնի ու
հրահանգի ան բառերուն յատուկ փոփոխմունքները,
համաձայնութիւնն ու դարձուածները եւ ոճերն ըմբռն-
նելու եւ ի գործ դնելու կամ գործածելու:

Համարողութիւնը կամ Թուարանութիւնը, Ու-
սողութիւնը (մաթեմատիկա) ու Նրկրաշափութիւնը յա-
տուկ գիտութիւններ են, եւ որովհետեւ մտաց զօրու-
թիւնները մէկտեղ կը բերեն ու միտքը (բանը) կը կրը-
թեն, անոր համար պէտք է անոնք պատշաճ կարգով
բանեցրնել ու գործածել: Բայց մեծ ուսող (մաթեմա-
տիկոս) ըլլալու համար հարկ չկայ շատ զօրաւոր խելք
ունենալ, ինչու որ շատ տկարամիտ մարդիկ տեսնուած
են, որոնք վարպետ թուարան կամ համարող էին: Եւ
թէ պէտ կարգաւորեալ ու կանոնաւոր համարողութիւնը
մարդուն միտքը չիտրեր, սակայն հիմակուան առենս ասիկայ
եւ բնագիտութիւնն ու մեքենաբանութիւնը՝ աշխարհ-
քիս վրայ կարգաւորեալ գործ տեսնելու կամ յաջողակ
ապրելու հիմերն են, ինչու որ հիմայ վաճառականութեան
ու արուեստներուն ասանկ արտաքոյ կարգի ծաղկած ա-
տենը համարողութիւնն ամէն բանէն վեր կը սեպուի:

19. Զգայական կարողութեան կամ զգացմանց
կրթութիւնը:

Մտաց կրթութեան հետ մէկտեղ ազնուական
զգացմանց մշակութիւնը կամ փոյթը աղէկ կրթութեան
երկու անիւներն են: Ուստի որչափ որ կարելի է՝ պէտք
է ջանալ որ զգացմունքը կամ զգայական համարումը
մտաց ու սրտին վրայ բարերար ու ախորժ ազդեցութիւն
ընող, եւ մեր հայեցումաճքին ու մաքուր փափագներուն
զուարճալի ու չափակցեալ եւ պատշաճական ըլլող բա-
ներուն, միանգամայն դեղեցիկ կամ վայելուչ եղած բա-
նին վրայ կանուխակեկ արթննայ, կարգի դրուի, եւ մաս-
նաւոր կանոններով կատարելագործի, որոնք սորվելու
համար յատուկ գիտութիւն մը կայ:

Պէտք չէ նոր յառաջ եկող պատանիներուն ձեռքն
ամէն կերպ բանաստեղծից գրքերը կարդալու տալ, որոնք
աւելի երեւակայութեան՝ քան թէ սրտին ու մտքին վրայ
ազդեցութիւն կ'ընեն, որովհետեւ ասոնք իրական աշ-
խարհքէն մարդը գաղափարական աշխարհքը կը դար-
ձընեն, այսինքն՝ մարդուն երեւակայութիւնը գրգռելով,
իրական բաները թող տալով՝ ցնորքներու կը զբաղեցը-
նեն, որոնցմէ ետ դառնալն ու իրական հաստատուն
մտածութիւններ ունենալը՝ շատ դժուար է: Բայց աս
ըսելով՝ չենք ուղեր խստիւ արգելուլ որ անոնց ձեռքն
անվնաս քերթումներ կամ իմաստալից յօրինումներ
չտրուին, մանաւանդ թէ օգտակար խորհուրդ կը սեպենք
ազնիւ բանաստեղծութեան քիչ մը ատեն որոշելը: Նաեւ
աղէկ կ'ըլլայ յարմար առթի մը համար բանաստեղծա-
կան յօրինում մը բերան առնել ու պատշաճ ձայնիւ
արտասանել տալ, որովհետեւ Արտասանութիւնը չէ թէ
միայն իր բնական, հապա մտաւորական օգուտն ունի, ին-
չու որ երկայն խօսք կամ յօրինում մը կանոնաւոր ճամ-
բով կամ ըստ կանոնաց արտասանելն ու ըսելը չէ թէ
միայն ֆիզիքական, հապա նաեւ մտաւորական օգուտ-
ներ ունի:

Ի՞նչ որ տղայ մը ազատական արուեստի մը յարմա-
րութիւն ու միանգամայն հակում ունի, պէտք է ջա-

նալ որ անոր վրայ հարկաւոր եղած կանոնաւոր հրահանգն
 բնդունի: Տղու մը յաջողակութեամբ ու աղէկ ճարտարու-
 թեամբ աղուոր գիր գրելը՝ անոր գծագրութեան կամ
 նկարչութեան յարմարութիւն ունենալը կը յայտնէ. եւ
 երբ որ տղայ մը խաղալու տուն կամ զբօսանքի մէջ
 գրչով, կապարեայ գրչով, կաւիճով, եւ այլն, զանազան
 ձեւեր ու նկարներ վայելուչ ու բնութեան համաձայն կը
 գծէ, նաեւ աչաց սրութիւն կամ առողջութիւն ու մի-
 անգամայն ձեռաց արագութիւն ունի, պէտք չէ անփոյթ
 ըլլալ ու այդ յարմարութիւնն ու յաջողակութիւնն ան-
 գործ թողուլ կամ արգելել, հապա իրեն սիրտ տալով՝
 աս բանս յառաջ տանելու յորդորիչ ըլլալ: Գծագրու-
 թիւնն ու նկարչութիւնը աղնուական զգացմունքը կըր-
 թելու մէջ շատ մեծ ազդեցութիւն ունին. վասն զի երբ
 որ տղաք քիչ մը հրահանգէն ետքը երկիր մը կամ վայ-
 ելուչ տեղ մը գծելու կամ նկարելու կը վարժին, անով
 իրենց պարապութեան կամ հանգստեան ժամերը զուար-
 ճութեամբ ու օգտիւ կ'անցընեն, նաեւ ապագային հա-
 մար յիշողութիւններնուն մէջ զանազան օգտակար տե-
 ղեկութիւններ կը ժողվեն: Աս կտորիս մէջ ալ երկու
 գիտելու բան կայ ծնողաց ու դաստիարակներու համար.
 մէյ մը աս արուեստին յարմարութիւն ունեցող ու սկիզբ
 բնող յաջողակ տղոց երբեմն երբեմն՝ ուր որ կրնայ գրտ-
 նուիլ՝ վարպետ նկարչաց ու անդրիագործներու վարպե-
 տական աշխատութիւններն ու նկարները տեսնելու ճամ-
 բայ ու միջոց գտնել, որ զանոնք տեսնելով ու գիտելով՝
 ճաշակնին կարգով աւելնայ ու հաստատուի: Արկրորդ՝
 պէտք է զգոյշ կենան որ չըլլայ թէ տղայ մը փոքր բան
 գծագրածին ու նկարածին պէս՝ անոր գործքը չափա-
 զանց գովութեամբ բարձրացընեն, ինչու որ ասով տղան
 յառաջ երթալու ջանք չ'ունենար. իր արտագրած ան-
 կատար գործքին վրայ պատշաճէն աւելի համարում
 կ'ունենայ, եւ սխալները գիտելու, շիտկելու եւ զինքը
 կատարելագործելու ջանք չ'ունենար. որով պղտիկուց աս
 կտորիս մէջ տուած յոյսը պարապի կ'ելլէ:

Մ Ա Ս Ն Ե Ր Ր Ո Ր Դ

Տասնոռից տարուկ վեր ըլլող տղոց կրթութիւնը :

Շ Ա Տ Հարկաւոր բան է՝ որ պատանի մը երիտա-
տարդութեան մօտեցած ատենը՝ կամաց կամաց ազատու-
թեան ճամբան մտնելու սկսի. բայց ոչ երբեք մեծերուն
դիտողութիւնը, զգուշութիւնը, հսկողութիւնը, կամ թէ
ըսենք՝ պահպանութիւնը անոր վրայէն վերցուի ու պա-
կաս ըլլայ: Մանաւանդ թէ բուն իսկ կենաց աս տարի-
ներուն մէջ՝ որ պատանեաց երեւակայութիւնն ու արիւնը
դիւրաւ կը տաքնայ, կիրքերը շուտութեամբ կը յարձա-
կին կամ կը գրգռին, եւ զգայական հեշտութիւններուն
խաւարին ու երկիւղալի լարիւրին թոսներուն մէջ կը տա-
նին, ուրիշ ատեններէն շատ աւելի հարկաւոր ու անտնօ-
րինելի բան մըն է, որ դիւրագրգիռ ու կրակոտ պատա-
նւոյն հայրը, եւ կամ անոր տեղը կենցաղագէտ մարդ մը,
իսկ օրիորդին մայրը կամ անոր պակսած ատեն՝ խոհեմ
տիկին մը վերակացութիւն ու հսկող խնամակալութիւն
ընէ: Աս կտորիս մէջ հօր ու մօր տեղը բռնող անձինք
կամ գաստիարակները եւ կառավարիչները՝ իրենց ձեռ-
քին տակ ըլլող պատանիներուն եւ օրիորդներուն ճշմա-
րիտ, անկեղծ ու գործունեաց բարեկամներն ըլլալու պար-
տական են. եւ որչափ որ աս տարիքն ըլլող պատանի-
ները, տարիքնին մեծնալով՝ դպրոցներու կապերէն եւ
ուսուցչաց պահպանութենէն դուրս ելլելու վրայ կ'ըլլան,
անոնց աւելի հաստատուն խնամքով՝ իբրեւ հասարակաց
գործքերու մէջ մտնելու սկսող ընկերութեան անդամ-
ներու պէս՝ պէտք է որ նային ու հոգ տանին:

20. Աս հասակի անձոնց դաստիարակութեան հան-
դամանքը:

Եթէ նորահաս երիտասարդ մը մինչեւ կարգուե-
լու ատեն անանկ ճիշդ կապանքի ու պահպանութեան
տակ մնալու եւ դորձելու ըլլայ, ինչպէս տղայութեան
կամ պատանեկութեան ատենն էր, իրեն մեծ ամօթ
ու պղտիկութիւն կը սեպէ, սիրտը դառնութեամբ կը
լեցուի, եւ առջեւը դրուած զբօսանքներէն ամենեւին
համ ու զուարճութիւն չիղգար: Ար սկսի իր հասակա-
կիցներուն վիճակին վրայ կարօտնալ, եւ կամ ինք իրեն
ու կամ անոնց հետ խորհրդի կը մտնէ՝ թէ զինքն ա-
նանկ կաշկանդած բռնող կապերն ինչպէս կրնայ կտորել
ու ազատութեան անուշ պտուղները լիուլի վայելել:
Աս պատճառիս համար շատերն իրենց ծնողաց հետ բա-
լորովին ու յայտնապէս կը թշնամանան, ու ազատու-
թեան պատրուակով՝ տան ու ընտանեաց բախտն ու խա-
ղաղութիւնը տակն ու վրայ ընելու պատճառ կը գտնեն:
Հասարակօրէն շատ երիտասարդներ ասանկ վիճակի մէջ
իրենք զիրենք կեղծաւորութեան ու խաբէութեան կու
տան, իրենց ծնողքը, խնամակալուններն ու դաստիա-
րակները կը խաբեն, որպէս զի անոնցմէ աս կերպով ընդ-
ունին ան բաները՝ որոնք շիտակ ճամբով չեն կրնար ընդ-
ունիլ: Երիտասարդ մը թէ որ շատ խիստ բռնուելու ըլ-
լայ, կեղծաւոր ձեւերով ծնողքը կը համոզէ թէ շատ
հարկաւոր բանի մը համար ստակի կարօտ է, եւ ան ստակն
առնելով՝ կ'երթայ դպրոցի կամ ուսման մէջ անցընելու
ատենը սրճանոցները եւ ուրիշ զբօսանքի տեղերը կը
վատնէ, կամ անանկ բաներու կը դորձածէ՝ որոնց վրայ
ծնողքն ու դաստիարակները ամենեւին կասկած չունին:

Չենք կրնար դիւրաւ որոշել՝ թէ արդեօք չափա-
զանց խստութիւնն ու կապանքը, թէ անչափ ազատու-
թիւնը մարդուն առջի կամ երիտասարդութեան տարի-
ներուն մէջ ապագայ տոհմերու, երկրի մը, ազգի մը, եւ
անով բոլոր աշխարհքիս աւելի վնասակար է. որովհետեւ
աս բանը՝ միայն ամէն մէկ անձին ու ամէն մէկ դերդաս-
տանին առանձին ու մասնաւոր հանգամանքներէն կա-

խում ունի, եւ անոնց համեմատ պէտք է որ որոշուի: Ամենէն աղէկն ու ապահովն աս է՝ որ երիտասարդներն անանկ կրթութիւն, որ իրենք իրենցմէ համոզուին ու հաստատ մտքերնին դնեն՝ թէ պէտք է որ իրենք իրենց չափ ու կապանք մը դնեն, իրենց փափագներն ու կամքը՝ որ չափ կարելի է՝ կարգաւորեն ու չափաւորեն, եւ աս բանս աւելի դիւրաւ կրնան ընել, եթէ պղտիկուց կամ տղայութեան ատեն իրենց անձանց վրայ տիրելն ու պատշաճ եւ վայելուչ եղած բանն առանց հակառակութեան յօժարութեամբ կատարելը սորված կ'ըլլան: Բայց իրենց անձանց վրայ աս տէրութիւնն ստանալը, կամ թէ իրենք զիրենք զսպելն ու չափի մէջ բռնելը սորվելու համար, պէտք է որ բանաւոր ու կանոնաւոր աղատութիւն մը ունենան: Եւ եթէ ան ատեն անմտական գործողութիւններ ընելու ըլլան, պէտք չէ ամենեւին մոռնալ աս պարագան՝ որ մարդ կեանքին աս հասակին յառաջանալու ատենը՝ որուն մէջ ընդունակութիւն ստանալու կը սկսի, իր մերձաւորին վնաս մը չհասցընելով՝ երբեմն ստիպողական վիճակի մը մէջ կը գտնուի, եւ շատ մեծ հակում կ'ունենայ՝ իր գործողութիւններուն ամէն մէկ պատճառը, որուն որ կարելի ըլլալը բացայայտ իր առջին կը դրուի՝ իբրեւ ճշմարիտ սեպելու եւ ճանչնալու: Եւ աս բանս աղէկ նկատելու է անոր յանգիմանութեան ընդունակ ըլլալն որոշելու ատենը:

21. Աս հասակի անձանց հետ վարուելու կերպը:

Վեռակիրթ, զգայական ու ինքնահաւան երիտասարդը մասնաւորապէս կենաց աս ժամանակը շատ հեղ յանգդնութիւն մը կ'ունենայ այն ամէն անձիւնքն արհամարհելու եւ պղտիկ սեպելու, որոնք նորածեւութեանց (մոտանելու) չեն հետեւիր, այնչափ բարակ վարմունք չեն ունենար եւ բարձր ու ազնուականութեան առնուով երեւելի եղած չեն: Ասոր համար շատ աղէկ ու հարկաւոր բան է՝ աս հասակի մէջ ըլլողներուն առջին ազգատոհմի ազնուականութեան, պատուաւոր աստիճաններու եւ հարստութեան վրայ մեծ համարում չդու-

ցընել, եւ զիրենք համադելու աշխատիլ որ այսպիսի բախտին պատահական բարիքները՝ ոչ ստոյգ յարգ ու արժէք մը ունին, եւ ոչ ալ ճշմարիտ արդիւնք ու առանձին իրաւունք մը կրնան տալ: Արշափ որ աս ճամբուն ու միջոցին աղէկ ու օգտակար բլլալուն վրայ համադուած ենք, այնչափ ալ ցաւով կը խոստովանինք որ հիմակուան ատենս շատերն աս բանիս մտադրութիւն չընելէն զատ՝ ասոր հակառակը կ'ընեն. որուն պտուղն ան կ'ըլլայ՝ որ ասանկ ծուռ կարծիքներով մեծցած երիտասարդը, իրմէ աղէկներուն ադ վերը յիշուած երեւակայական բարձրութիւնն ու տիտղոսները չունենալուն համար, զիրենք արհամարհած ու անպատիւ սեպած ատենը՝ ինք իր վարմունքովն ուրիշներուն առջին ծիծաղելի ու անտանելի կ'երեւայ *:

Եւ աս ցաւալի փորձերով տեսած ենք ու կը տեսնենք որ շատ հեղ ծնողք իրենց բարի վարքովը զաւկըններնուն բարի օրինակ ու բարի առաջնորդ չեն բլլար, ուստի եւ չեն կրնար այն շիտակ ճամբան ցուցընել, որուն վրայ նորահաս տղաք քալելով՝ իրենց ժամանակաւոր ու յաւիտենական երջանկութիւնը պիտ'որ հասնին: Ասոնք՝ իմաստուն մատենագրի մը ըսածին համաձայն՝ խեցեմորթին վրայ պատմուած առակը գործքով իրենց վրայ կը կատարեն: Առակը կ'ըսէ որ ծեր խեցեմորթն իր ձագին՝ ձեռքով առջելի ճամբան կը ցուցընէր, ըսելով թէ աս է շիտակ ճամբան, իսկ ինք ետ ետ կ'երթար, անանկ որ պզտիկ խեցեմորթը չէր կրնար յառաջ երթալ, ինչու որ կը տեսներ թէ ծերին ըսածն ըրածին կամ բռնած ճամբուն բոլորովին հակառակ էր: Ասանկ շատ ծնողք իրենց դեռաբոյս զաւկըններն իրենց յօժարութեան, հակման կամ բերմանց ու իրենց կիրքերուն մէջ կը թողուն, ինչպէս կողմնացոյց չունեցող նաւակ մը ժայռալից ծովուն խռու-

Օր մը պատուական եպիսկոպոս մը ընկերութեան մէջ համարձակութեամբ ըսաւ թէ իր հայրը խողարած էր: Հոն երիտասարդ ազնուական մ'ալ կար, որն որ եպիսկոպոսին անանկ անարդ հօրմէ ծնած ըլլալը լսելով, սկսաւ զանիկայ ծաղրել ու արհամարհել: Ան ատեն եպիսկոպոսը հանդարտութեամբ մը իրեն ըսաւ. թէ որ հրամանքիդ հայրը խողարած ըլլար, անտարակոյս հրամանքդ հիմայ խող կ'արածէիր:

վեալ ալեացը մէջ, եւ կը յուսան որ եթէ նաւարարն ապահով նաւահանգիստ մը հասնիլ կը բաղձայ, ինք իրմէ կրնայ իր բանը յաջողցնել:

Հետ ծնողք կատարելապէս դո՛հ ու հանգիստ կ'ըլլան, երբ որ կը տեսնեն թէ իրենց զաւկները բարակ ու ազնիւ վարմունք մը ստացեր են, այլեւայլ լեզուներ կը խօսին, եւ ժամանակին ու տեղւոյն պահանջած ինչ չափ բարակ ու գովելի շարժմունքով բարեկիրթ կ'երեւան: Ասասանկ ըլլալով, կը տեսնեն որ քիչ մը կարողութիւն ունեցող աները շատ իրիկուն մասնաւոր գիտաւորութիւններով իրենց բարեկամներն ու ազգականները զբօսանքի համար կը ժողվեն. որոնց մէջ երիտասարդք կամ մանկահասակ անձինք մէկտեղ կու գան նիւթի մը վրայ կը սկսին խօսիլ, սրտաշարժ երգեր կ'երգեն, զանազան ձեւերով իրարու շաքարեղէն ու խմելիք կը բաժնեն, կը կաքաւեն, երբեմն ալ աս խաղերու եւ զուարճալի զբաղմունքներու ատենը՝ մէկդի կը քաշուին, իրարու հետ առանձին խօսելու եւ զբօսելու համար: Իսկ աս միջոցին ծերագոյնք ու ծնողք կամ խաղի սեղանին քով մեծ մտադրութեամբ իրենց թուղթը կը խաղան, կամ իրենց դրացիներուն ու ճանչուորներուն պակասութեանց վրայ կը խօսին. երբեմն նաեւ վտանգաւոր ու համեատ սրտերու անախորժ խօսքերով ատեննին կ'անցընեն:

Աս կերպ վարմունքներով կ'անցնին նորահասակ պատանիներուն ու օրիորդներուն դաստիարակութեան վերջին ատենները, թող նոյն իսկ դաստիարակութեան ատեն եղած սխալները, որով անոնց սրտին մէջ ամէն դի մեծերու եւ պղտիկներու, աղքատներու եւ հարուստներու մէջ տարածուած զբօսանքի սէրը կը մտնէ կը հաստատուի: Ալ անկից ետքը աշխատութենէ փախչելով ու անձնգիւրութեան ետեւէ ըլլալով, ամէն կերպ պարտքերնին կատարելը մէկդի կը թողուն եւ վայելմանց ու զուարճութեան ետեւէ կ'ըլլան, զբօսանքն իրենց կենացը մի միայն նպատակը սեպելով, եւ դեռ տասնուհինգ տարւան եղած ատեննին՝ ամօթխածութիւնը կամ ամբշնալը բոլորովին մէկդի ձգած կ'ըլլան:

22. Աս հասակին մէջ հանդիպող վտանգները, մոլորելու
հնարքները խափանելու միջոցներ:

Տարիներն անցնելով ու հասակը կատարելու
թեան հասնելով, զգայականութիւնը՝ հոգեւոր, բարոյա-
կան ու մտաւոր մաքրութիւնը մեծ վտանգի մէջ կը ձգէ.
կրնամ ըսել որ ասոր բացած պատերազմն անդադար է
ու ամենեւին վերջ չունի, որուն սաստկանալուն կ'օգնեն
զգայականութիւնը գրգռող ու շարժող ներքին ու ար-
տաքին պատճառները: Ան ամէն բաները՝ որոնք զգայա-
կանութեան ուժը կ'աւելցնեն, երեւակայութիւնը կը
գրգռեն, բարոյականին կամ բարեբարութեան սկզբունքն
ու կանոնները կը խախտեն, բանականութեան ազդեցու-
թիւնը կը բթացնեն եւ կամ բարոյական բարի զգացումը
կը խղզեն, անոնք զգայական հեշտութեան ու վայել-
ման ցանկութիւնը կը բորբոքեն, ու անմեղութեան նու-
րածաղիկ տնկին վրայ կիզիչ ցանկութեան կայծակներն
ու կրակը կը թափեն . . . :

Երեւակայութիւնը եւ անով զգայական գրգռու-
նէրն արթնցընող պատճառներուն մէջ գլխաւորները կը
սեպուին տղոց աս ժամանակին համար անպարկեշտ գիր-
քեր կարդալ ու անվայել նկարներ տեսնել, մանաւ-
անդ երբ որ ասանկ գրգռած երեւակայութիւնն ու
զգայութիւնը՝ անպարկեշտ խօսքերով ու շար ընկերու-
թիւններով աւելի եւս կը գրգռի ու կը տաքնայ: Աս
բանիս ուրիշ տեսակ գրգռիչ մ'ալ օտար ազգաց մէջ
շատոնց կը գտնուէր, իսկ մեր աղջիկն մէջն ալ քանի մը
տարիէ ի վեր տարածուելու սկսած կ'երեւայ, այսինքն՝
վտանգաւոր վէպեր (Ռոմաններ) կարդալ, շէ թէ միայն
Եւրոպացւոց, մանաւանդ գաղղիներէն լեզուով գրուած-
ները, հապա տաճկերէն ու հայերէն թարգմանու-
թեամբ ալ, որոնք ժամանակիս երիտասարդները մեծ
փափագով մը կարդալու ետեւէ կ'ըլլան: Ամանք աս տե-
սակ գրքեր կարդալն արդարացին ել կ'ուզեն, ըսելով թէ
անոնց մէջ գործածուած քաղաքավարական խօսակցու-
թեան կերպը, գրուածքին զարդարունութիւնն ու բարակ
վարմունքի վրայ անոնց մէջ յիշուած խօսքերը, մարդուս

կրթութեան ու բարակնալու շատ կ'օգնեն: Աս խօս-
քերս ըսողները չեն մտածեր որ աս կերպ ընթերցուած-
ները մարդուն սիրտն աւելի մեղկ ու հեշտասէր կ'ընեն՝
քան թէ կը կրթեն, երեւակայութիւնը վտանգաւոր
պատկերներով կը լեցընեն, եւ հոգւոյն համար գրեթէ
այն մնասները կու տան, զորոնք ոգելից խմելիքներն ամէն
օր ու յաճախ գործածելը՝ ֆիզիքական կենաց կամ
մարմնոյն վրայ կը բերէ:

Եթէ աշուրներնուս առջին միայն մեր ազգային
գրքերն ու հայերէն լեզուով գրուած ու տպուած հեղի-
նակներն ունենայինք, կրնայինք ըսել որ մինչեւ հիմայ
խիստ քիչ գրուածներ կան՝ որոնք բարի վարուց ու բա-
րի սրտի եւ զգացմանց աւրուելուն պատճառ ըլլան: Բայց
իտալերէն ու մանաւանդ գաղղիերէն լեզուին ուսումն
ազգերնուս մէջ շատ տարածուած ըլլալուն եւ օրէ օր ալ
աւելի տարածուելուն, անոնց մէջ եղած շատ ու շատ
անպատշաճ, անվայել, անպարկեշտ ու գայթակղեցու-
ցիչ եւ մոլորեցուցիչ գրքերը, եւ յատկապէս բարի վարքն
աւրելու կամ վտանգի մէջ դնելու եւ մոլորեցընելու հա-
մար գրուած տետրակները, մատենիկներն ու մատեն-
ները պէտք է որ բարի ու զաւակասէր ծնողաց եւ դաս-
տիարակներուն մեծ վախ, մտմտութեամբ ու չափե աւելի զգու-
շութիւն ունենալու պատճառ ըլլան: Սակայն որովհետեւ
հիմակ օտար լեզուներ ու մանաւանդ գաղղիերէն սորվիլը՝
կրթութեան ու բարակ քաղաքավարութեան համար իբր
բոլորովին հարկաւոր միջոց սեպուելու սկսած է, ուստի
չենք կրնար խորհուրդ տալ որ աս լեզուաց ուսումը վեր-
ցուի, ուրեմն ուրիշ միջոցներ պէտք է որ փնտռենք աս
չարիքը՝ որչափ կարելի է՝ խափանելու համար: Առաջին
միջոցն ան է՝ որ ծնողք իրենցմէ կամ ուրիշ բարեպաշտ
ու իմաստուն անձի մը ձեռքով իրենց զաւակաց կարգա-
լու գրքերը քննելով՝ անանկ անոնց ձեռքը տան: Եր-
կրորդ՝ յաջող անձինք կամ վարպետներն ու դաստիա-
րակները տղոց լեզու սորվեցուցած ատեննին՝ միշտ պէտք
է որ ջանան անոնց միտքը համոզել, որ իրենց ազգին եւ
ուրիշ ազգաց ընտիր մատենագիրներն ու նախնական մա-
քուր ոճով շարադրած գրքերը ոչ միայն իրենց լեզուա-

գիտութեան մէջ յառաջ երթալը կը դիւրինցընեն, հա-
պա նաեւ թէ գրելու եւ թէ խօսելու մէջ հաստատուն,
այրական, ջղաւոր, հաճոյական ու կրթիչ ոճ մը ունենա-
լու շատ կ'օգնեն: Երբորդ՝ թէ ծնողք եւ թէ դաստիար-
ակաները եւ ուսուցիչները պէտք է որ համոզիչ ու հաս-
տատ խօսքերով նորակիրթ երիտասարդներուն առջին
դնեն ու հասկըցընեն՝ թէ իրական պատմութիւնները,
ինչպէս ազգային պատմութիւնը, երեւելի անձանց վար-
քերը, ժամանակներու երեւելի դիպուածոց պատմու-
թիւնները՝ որչափ աւելի յարգի են կեղծեալ պատմու-
թիւններէն, դարդարուն առասպելներէն, բանասերէն
ու անհիմ վէպերէն, եւ եթէ ասանք մտադրութեամբ
կարդացուելու ըլլան, որչափ զուարճութիւն ու օգուտ
կը պատճառեն, եւ թէ առանձնական կենաց, թէ քա-
ղաքային տնտեսութեան եւ թէ ընդհանրապէս մարդուն
կրթութեան համար ինչպիսի օգտակար դասեր կը մա-
տակարարեն: Աս միջոցներով կարելի չէ որ երիտասար-
դի մը սիրտը չվառի, եւ այն վեր ի վերոյ զուարճացընող
անպիտան վէպերն ու տետրակները ձեռքէ թող տա-
լով՝ այն օգտակար պատմական գրքերը մտադրութեամբ
ու սիրով կը կարդայ, եւ անոնց մէջ կարդացածներուն
վրայ իր կարողութեան համեմատ դատում ընելով՝ իր
կենաց համար մեծամեծ օգուտներ կը դանէ:

Մարդ գործ գործելէն ու զանազան հարկաւոր
զբաղմունքներէն դադրելու եւ պարապութեամբ ժամա-
նակ անցընելու սկսածին պէս, մարդկային ընկերութեան
ու հասարակութեան թշնամի կ'ըլլայ, որովհետեւ մար-
դուն ու մարդկային ընկերութեան ամենէն մեծ ու առա-
ջին օրէնքը՝ օգտակար զբաղմունք ունենալն ու գործելն
է: Ասոր համար մեծերուն գլխաւոր պարտքերէն մէկն
ալ աս է՝ որ երիտասարդները միշտ յորդորեն ու քաջա-
լերեն իրենց վիճակին ամէն պարտքերը ճիշդ ու աղէկ
կատարելու, եւ ամէն ատեն զբաղմունք ու գործք ունե-
նալու, անանկ որ ամենեւին ժամանակ ու անով առիթ
եւ պատճառ չունենան՝ մտքերնին պարապ ու գրգռիչ
խորհուրդներով զբաղեցընելու, կամ թէ ժամանակին
երկայնութեան վրայ ձանձրանալով դանդաւորելու, որն

որ աշխոյժ ու գործասէր երիտասարդն ան ատենն կը զգայ՝ երբ որ պարապ կենալու կամ պարապորդ մարդկան ընկերութեան մէջ գտնուելու կը պարտաւորի։ Երբեմն կը հանգիպի որ ուսումը լմնցընող երիտասարդ մը՝ պարապութեան մէջ մնացած ըլլալով, եւ ան պարապութենէն ձանձրութիւն իմանալով, անվնաս զբաղմունքի մը ձեռք կը զարնէ, ինչպէս երաժշտութեան, նկարչութեան, եւ այլն։ Բայց ասիկայ խիստ քիչերուն վրայ կը տեսնուի, եւ հասարակօրէն միշտ ստոյգ է որ երիտասարդի մը առանց զբաղմունքի մնալն՝ իրեն ամէն մոլութեանց սկիզբ կ'ըլլայ, զորոնք ի գործ դնելու՝ երիտասարդական սրտին պարապութենէ զգացած ձանձրութիւնն ու զբաղելութեան զրգիւր շատ կ'օգնեն ։

Աս բաներուն վրայ աղէկ խորհրդածութիւն ընելով, Եւրոպայի կրթեալ աղջաց մէջ տեսածներնէս՝ գրեթե խաւոր միջոց մը կը գտնենք, որն որ ուսմանց ու գպրոցի կապերէն եւ գաստիարակաց ձեռքէն ելլող պատանիներուն գատարկակեցութեան ու անկէց յառաջ եկող մոլութիւններուն բաւական արգելիչ կրնայ ըլլալ։ Ասանկներուն գիւրութիւնն ու միջոց տալու է՝ իրենց պարտք եղած գործքերը կատարելէն ետքը՝ պարապութեան ատենները ուրիշ ուսում կամ արուեստական զբաղում մը եւ կամ զուարճալի ու միանգամայն օգտակար գործք մը ունենալու, որուն նաեւ իրենք ալ մասնաւոր բաղձանք կամ բերում ունենան։ Աս զբաղմունքները կամ ուսումները՝ զանազան տեղերու, պատանեկաց յարմարութեան, ժամանակին ու ծնողաց վիճակին ներկելուն համաձայն կրնան ընտրուիլ. քանի մը դիւրին զբաղմունքը, ձկնորսութիւն, թռչնորսութիւն, հասարակ որսորդութիւն, զանազան բնութեան նիւթերուն, թռչուններու, ժժմունքներու, հանքային նիւթերու քաղուածք մը ընել ու կարգի դնել, խաւաքարտէ զանազան վարպետական

Վիկերոն կ'ըսէ որ «Հռոմայի մեծութիւնն ու փառաւորութիւնը՝ միշտ յառաջ կ'երթար ու կը ծաղկէր, քանի որ երիտասարդներուն գատարկակեցութիւնն ամէն կերպով արգելուած էր։ Հռոմայեցոց մէջ սրբազան օրէնք մըն էր որ պատանի մը տասը տարեկան ըլլալէն ետքը՝ փողոցներու վրայ պարապորդ ու անգործ ասդին անդին չպարտի։

ամաններ կամ ձեւեր շինել, ճախարակագործութեան
դիւրին գործուածքներ շինել, դիրք կազմել, փայտի վրայ
զանազան ձեւեր փորել, սառեւրագրութեան ու նկարչու-
թեան ետեւէ բլլալ, դիւրին երաժշտական գործիքներ
սորվիլ, երբեմն զանազան նիւթերու վրայ գրել՝ բայց
աւելի արձակ խօսքով քան թէ ոտանաւոր. վերջապէս
պարապութեան ատեն բանով մը զբաղիլ, որ նախ՝ միտքն
անզբաղ մնալով՝ վնասակար մտածութիւններ ունենալու
ատեն չգտնէ, երկրորդ՝ բան սորվելու ընթացքը շարու-
նակուի ու չմիջահասի, եւ երրորդ՝ նորահաս պատանի-
ներուն օրինաւոր պատուասիրութեան եռանդը՝ որն որ
բարի վախճանով եղած ատեն՝ մարդկային ընկերութեան
միշտ օգտակար է, բորբոքած մնայ ու չմարի:

Պատանեկաց համար ըսածներս՝ նորահաս օրիոր-
դաց համար ալ կ'իմացուի. նոյն կերպով ասոնց ալ հոգ
տանելու է որ միշտ զբաղմունք մը ունենան, պարապ
կենալու վտանգի մէջ չգտնուին: Արեւմտ ըսել որ աս-
ոնց համար աւելի հոգ տանելու է աս կտորիս մէջ՝
քան թէ պատանեկաց համար, որովհետեւ օրիորդ-
ներն իրենց փիղիքական ու հոգեկան վիճակին կամ տրա-
մագրութեան համեմատ եւ միանգամայն իրենց վիճակին
գործքերուն հանգամանաց նայելով, շատ դիւրաւ կրնան
մտքերնուն խորհուրդները սնուցանել ու վտանգաւոր
զգացմունքներուն հետեւիլ, որով եւ անանկ վտանգաւոր
ու անկարգ վիճակի մէջ կրնան իյնալ, որ իրենց մարմնոյն
ալ հոգւոյն ալ անհնարին չարեաց պատճառ կ'ըլլայ:
Անոց աս ատեններուն մէջ օրիորդաց դաստիարակու-
թեան համար շատ զգուշաւորութիւն ու մտադրութիւն
հարկաւոր է, որովհետեւ օրիորդ մը աս ատենները վայ-
ելուչ ու պատշաճ կարգին սահմանէն քիչ մը դուրս ե-
լածին պէս՝ զարհուրելի անկարգութիւններու լաբիւրին-
թոսի մէջ կ'երթայ:

Շատ հարկաւոր ու օգտակար բան կը սեպենք
պատանեաց աս ատեններուն համար որ իրենց յորդոր
տրուի մասնաւոր տեսրակ կամ գրքոյկ մը շինելու, իբր
օր-գէր մը, որուն մէջ իրենց կարգացած գրքերէն աղուոր
ու օգտակար հատուածներ հանելով՝ գրեն, նաեւ իրենց

ուսմանց ու կենցաղավարութեան մէջ տեսած ու լսած օգտակար, նշանաւոր ու յիշատակաց արժանի բաները նոյն գրքուկին մէջ անցընեն. դարձեալ անուանի ու մանաւանդ դասական մատենագիրներուն մէջ գտնուած երեւելի վճիռները կամ զօրաւոր խօսքերն ու վճռական պարբերութիւններն օրինակեն, եւ աշխատին զանոնք իրենց յիշողութեան մէջ աղէկ տպաւորել: Ինչու որ մարդուն հոգւոյն արտագրիչ զօրութիւնը շատ նիւթի կը կարօտի, որովհետեւ՝ բնախօսի մը գեղեցիկ օրինակին համեմատ՝ աս զօրութիւնն իբր քիմիական քուրայ մըն է, որն որ իր մէջը գտնուած բանը, այսինքն՝ տեսնուածը, լսուածը, կենաց մէջ փորձուածը (գլուխն եկածը), սորվածը՝ իրենց յատուկ հիւթովը կ'եփէ ու նոր հաստուած կամ բան մը կը հանէ:

Արեւակայութեան, արուեստական հանճարի կամ մտածող (նկատող) մտքին առջի պտուղները կամ հաստուածները՝ գրեթէ միշտ միայն անվանոյթ իռններ, այսինքն տեսածը, լսածն ու հասկըցածը՝ կրկնել, նորէն դուրս հանել մըն է: Բայց շարունակեալ ու ժրաջան կրթութեամբ եւ ուսմամբ կամաց կամաց յոռն, սկզբնական կամ աննկատելի յօրինուածը, իբր անձնական ու սեպհական հնարք երեւան կու գայ: Ով որ որոշուած ատենի մը մէջ յաջողակութեամբ, ազատութեամբ ու եռանդուն մտքով ուրիշներէն աւելի բան մը կ'ըմբռնէ, եւ ըմբռնածները՝ շուտով իրարու հետ կապակցելով՝ պայծառ ու յայտնի ճշմարտութիւններ կը գտնէ, անիկայ իրաւքնէ հանձնար ունի: Աս հանճարը՝ գայլախաղէն՝ կրակ, մութ ամպերուն խորունկ ծոցերէն՝ կայծակ դուրս ցատկելուն նման՝ ինք գինքը կը ցուցընէ, եւ շատ անգամ բիւրաւոր արգելքներու յաղթելով՝ իրեն ճամբայ կը բանայ յառաջ կ'երթայ *:

◦ Մեծամեծ ու երեւելի արանց վարքը մտադրութեամբ կարգանք, եւ կը տեսնենք թէ աշխարհքիս վրայ հանճարով, ուսմամբ ու երեւելի գրուածքներով եւ գործքերով անուանի ըլլող մարդիկ ինչպիսի դժուարութիւններու յաղթելով, ինչ ծանր ծանր նեղութիւններ կրելով, եւ ինչչափ երկայն ժամանակ աշխատութեանց փշոտ ճամբուն վրայ քաղելով, իրենց հանճարին պտուղները տուին, եւ անանկով փառաց տաճարին դուռը հասան ու անմահ անուն ժառանգեցին: Ա-

նազիր մը հանձարին վրայ ասանկ կը խօսի. Հանձարը, կ'ըսէ, շուտ ըմբռնում (յղութիւն) մը ունի, եւ անկից ետքը դիւրին ծնունդ մը, այսինքն՝ հանձարաւոր մարդը շուտով կ'ըմբռնէ ու կը դատէ, եւ մտածութիւնն ի գործ կը դնէ: Շատ անգամ պարզ տաղանդ կամ ձիրք մը հանձարաւորութիւն կ'անուանի, եւ աս բառը հիմա-կուան երիտասարդք երբեմն բնական զուարճախօսութեան կամ ճարպկութեամբ խօսելու ձիրքին համար անգամ չարաչար կը գործածեն: Բայց աղէկ գիտնալու է որ յատկապէս հանձար ըսածնիս՝ աշխարհքիս վրայ խիստ քիչ կը գտնուի, եւ երբ որ պատանւոյ մը վրայ ասանկ հանձարի հետքն ու սոցոյգ նշանները տեսնուելու ըլլայ, պէտք է անոր վրայ կրկին խնամքով ու արթուն հոգւղութեամբ զգուշութիւն ընել, ինչու որ ան գերագոյն ու կրնամ ընել աստուածային կայծը, որն որ անոր հոգւոյն մէջ կը գտնուի, որ եւ օր մը իբրեւ արեգակ՝ լոյս ու ջերմութիւն պիտ'որ տարածէ, կրնայ հասարակ կրակի դառնալ, եւ չէ թէ միայն իր ամանը խանգարել, հապա նա եւ իր բոլորտիքն ալ մեծամեծ վնասներ տարածել: Արովհետեւ բնութեան ամէնիմաստ Արարիչն անանկ կարգ մը դրած է, որ յատուկ հանձար կամ հանձարաւոր գլուխ ըսածնիս՝ աշխարհքիս վրայ խիստ քիչ գտնուի, անոր համար մարդուս զուր ու անօգուտ աշխատութիւն կ'ըլլայ՝ բռնութեամբ ու խստութեամբ ասանկներուն թիւը շատցընել ուզելը: Իրաւցրնէ աշխարհք ու ազգն ասանկ գլուխներու կամ մարդիկներու շատ կարօտութիւն ունի, որոնց միտքն ու սիրտը օրինաւոր կրթութիւն առնելով՝ թէ առանձինն ու թէ իրարու հետ՝ իրենց կարողութեան համաձայն գործելով, մարդկութեան մասնաւոր ու ընդհանուր օգուտը յառաջ տանելու միաբան ու ձեռք ձեռքի տուած աշխատին: Ամէն մէկ մարդ իր կարողութեան ու զօրութեան համեմատ՝ պէտք է որ կարգով ու կանոնով կրթուի, իր վիճակին,

սոնց մէջէն շատերուն համար աշխարհքիս վրայ կամ եւ ոչ մէկ եւ կամ շատ փոքր յիշատակարան մը կանգնուեցաւ: Բայց շատ աւելի աղէկ է՝ որ արդիւնքը կանգնուած յիշատակարանէն աւելի ըլլայ, քան թէ յիշատակարանն արդիւնքէն վեր սեպուի:

գտնուած ժամանակին ու տեղւոյն պէտք եղած գործ-
քի մը մէջ մտնելով՝ իր կրթութեան պտուղները տայ,
եւ միանգամայն ընդունակութիւն եւ յարմարութիւն
ստանայ՝ ձեռքէն եկած օգնութիւնը հասարակաց բա-
րւոյն ընելու * :

23. Ազգատոհմի հանգամանաց ազդեցութիւնը :

Ինչպէս որ ամէն մէկ տուն կամ ազգատոհմ իր
յատուկ կերպարանքը կամ գծագրութիւնն ունի, ա-
սանկ ալ իր յատուկ խառնուածքն ու սովորական յօ-
ժարութիւնները կամ բերմունքները կ'ունենայ : Ասոր
համար ծնողք իրենց զաւկրներուն աղէկ մտադրութիւն
ու հօկողութիւն ընելով՝ կրնան հասկընալ ու տեսնել
թէ անոնց վրայ արգելելու կամ շիտկելու, մէկգի ձգե-
լու կամ հաստատելու ինչ բան կայ, թէ անոնց աւելի
ազատութիւն տալ պէտք է, չէ՞ նէ՝ իրենց վրայ խստու-
թիւն բանեցընել, ինչու որ իրենք (ծնողք) հարկաւո-
րապէս կը յիշեն ու խղճմտանքնին ալ իրենց կ'ազդէ
թէ իրենք իրենց պղտիկութենէն վեր ինչ բանի մէջ
սխալած են, ինչ բանի մէջ աղէկ ճամբայ բռնած են,
որ բանի մէջ եւ երբ գծբախտ գտնուեր են : Եւ թէ-
պէտ իրենց զաւկրներն ուրիշ ժամանակի ու տեղւոյ պա-
րագաներու մէջ գտնուին, ուստի եւ իրենց գործքե-
րուն ու գործելու եղանակին մէջ իրենց ծնողաց (նոյն
հասակին մէջ եղած ատեննին) ունեցած զգածմունքը
չունենան. բայց սկզբնական շարժիչները՝ արմատին վրայ
ունեցած ազդեցութիւննին, բողբոջներուն վրայ ալ կ'ու-
նենան. ինչու որ սկզբնական հիւթերը նոյն են, ուստի

* Աս կտորիս վրայ Բաագորի մատենագիրը շատ աղուոր ու զօ-
րաւոր խօսք մը կ'ըսէ, որն որ հոս գնելը պատշաճ կը սե-
պեմ. «Հասարակաց գործքի մը մէջ մտնող մարդը, կ'ըսէ,
պէտք է որ իրեն անանօրինելի օրէնք մ'ընէ՝ իրեն յան-
ձնուած ամէն մէկ գործքն ու պաշտօնը ամէն զօրութեամբ
կատարելու, եւ ամէն մէկ գործողութիւնն իր բոլոր մտա-
դրութեան արժանի սեպէ. ինչու որ ամէն մէկ գործքը՝ հա-
սարակաց օգտին յարարերութիւն մը ունի, եւ ամէն մէկն ան
մեծ շղթային անդամն է, որն որ քաղաքային ընկերութեան
բոլորտիքը կը շրջապատէ : Ով որ խել մը փոքր գործքեր
կամ պաշտօններ հաւատարմութեամբ ու աղէկ կը կատա-
րէ, անիկա մեծ գործք մը կատարած կ'ըլլայ, նաեւ շարիք
մը խափանելը՝ բարիք մը ընելու շափ արդիւնաւոր է,, :

խմաստուն առաջնորդութիւնը՝ երիտասարդ ու նոր մեծ-
ցող անհատներն ազնուացրնելու եւ աղէկցրնելու մեծ
ազդեցութիւն կ'ընէ:

Մարմնոյն որպիսութիւնը, ապրելու կերպը, կրթ-
թութիւնը, խառնուածքն ու այլեւայլ պարագաները՝
մարդուն յօժարութիւններուն կամ բերմունքներուն
կ'օգնեն ան կամ ան բանն ուղելու կամ շուղելու, եւ աս
բանս կրից արթննալուն ու զօրանալուն առիթ կու
տայ, որոնց բնական ու անձնական սկիզբն ուսկից բլլալը
մտադիր ծնողք կամ դաստիարակները դիւրաւ կրնան ի-
մանալ: Ամէն կիրքերը կամաց կամաց կ'արթննան ու կը
յայտնուին, եւ ամէն մէկ գործադրութեամբ, կամ թէ
ըսենք՝ ամէն մէկ հեղ կատարուելով, կը զօրանան. ուս-
տի անոնց արթննալն արդելելու համար՝ մասնաւորապէս
հսկել պէտք է որ ցանկութեանց կատարումը սովորու-
թեան չդառնայ: Անսանձ կիրքերը՝ մարդն իր ցանկու-
թիւններուն գերի կ'ընեն, որով մարդ իր կատարելալ
կործանումն ու կորուստը կը գտնէ. իսկ թէ որ կիրքերը
բնական ու բարոյական միջոցներով չափաւորուելու եւ
մարդկութեան օգտակար կերպով խոհեմութեամբ կար-
գի դրուելու ըլլան, կրնան պիտանի ու անվնաս ըլլալ:
Չոր օրինակ, չափաւոր ու կարգաւորեալ պատուասիրու-
թիւնը՝ մարդը գիւցազն կ'ընէ, երկիւղը՝ մօլի ու գէշ
մարդը շարիք ընելէն ետ կը կեցրնէ, սէրը՝ մարդկային
ազգին աճելուն ու շատնալուն պատճառ կ'ըլլայ. ասանկ
խմացիւր ուրիշ կիրքերուն վրայ ալ: Երբ որ ծնողք կամ
դաստիարակները կ'ուղեն իրենց տղոց սրտէն կիրք մը բո-
լորովին խլել հանել, պէտք է նային որ անոնց մտադրու-
թիւնն ու փափագը ան կիրքին հետ կապակցութիւն
կամ յարաբերութիւն ունեցող առարկաներէն որչափ որ
կարելի է անուշ ու յարմար ճամբով մը մէկդի դարձր-
նեն, միտքն իրեն մասնաւորապէս հաճելի ըլլող նիւթով
մը զբաղեցրնեն, եւ ան ամէն պարագաներէն զգուշացր-
նեն, որոնցմով կիրքերը կ'արթննան ու կը գրգռին:

Տղոց կամ պատանեաց սիրտը բարերար ազդեցու-
թեամբ կրթելու համար՝ պէտք է աղէկ մտադիր ըլլալ
թէ իրենց խառնուածքը որ ու ինչպիսի գիպուածներու

կամ առիթներու մէջ կը յայտնուի: Միւսողնային կամ բարկացոտ խառնուածքը՝ որն որ սաստիկ զգայունութեամբ ու զօրաւոր ազդեցութեամբ յայտնի կ'ըլլայ, շատ մեծ զգուշութեամբ ու տեւական եւ երկայնամիտ խնամքով բարեխառնելու է, իսկ արիւննային խառնուածքը՝ որն որ միշտ աճող դրդութեամբ ու շատ բայց տկար ու կարճատեւ ազդեցութեամբ յայտնի կ'ըլլայ, պէտք է տկարացընել՝ առանց իր ցոյցներուն կամ գործքերուն մտադիր ըլլալու: Տկար զգայականութիւնն ու հանդարտ բայց երկարատեւ եւ զօրաւոր ազդեցութիւնը սեռամիտողնային խառնուածքի նշանակ են, որուն դէմ պէտք է միշտ ուժով ու յարատեւութեամբ աշխատիլ: իսկ տկար զգայականութիւնն ու միանգամայն տկար ազդեցութիւնը մատուցական խառնուածքի ցոյց է, որն որ պէտք է տեւողական ու ազդու կերպով արթնցընել:

Աս ամէն խառնուածքները կամ բնական յարմարութիւնները զգուշութեամբ դիտելով եւ կարգով ու կանոնով մշակելով ու բարեխառնելով, կրնան ծնողք ու դաստիարակք իրենց խնամաց յանձնուած պատանիները կամաց կամաց համոզել ու հաւանեցընել որ իրենց վարքն ու վարմունքը սորված ու առած բարի խրատներուն ու կանոններուն (սկզբունքներուն) յարմարցընեն, եւ առանկով աղէկ նկարագիր (բարք) մը ստանան, որով իրենց բռնելու ճամբան կամ գործելու կերպը զանազան դիպուածներու մէջ առաջուրնէ կրնայ ճանշցուիլ:

24. Առանձինն օրիորդաց կրթութեան հանգամանքը:

Իգական սեռը կամ կանանց բնաւորութիւնը թէ ֆիզիքական կամ բնական եւ թէ մտաւորական կամ բարոյական զօրութեան նկատմամբ արական սեռէն կամ էրիկ մարդկանէ շատ վար ու ետ կը մնայ. բայց կարծես թէ աս ստորնութիւնը ճանշնալով՝ աս կտորիս մէջ հաւասարակշռութիւն մը ստանալու կ'աշխատի, եւ շատ անգամ նաեւ իբր թէ վրէժխնդրութեան հոգիէ մը շարժելով՝ խորամանկութեան զէնքերը ձեռք կ'առնէ, եւ կը ջանայ որ անկարգ ճամբաներով հասնի ան բանին:

զորն որ շիտակ ճամբու վրայ քալելով՝ չիկրնար գտնել : Աս կտորիս մէջ նոյն իսկ տկարամիտ կանայք երբեմն ա-
նանկ կեղծաւորութիւն, խաբէութիւն ու խորամանկու-
թիւն կը բանեցընեն, որ խիստ սրատես էրիկ մարդիկը
կարող կ'ըլլան խաբել ու իրենց ուղածին պէս բանեցը-
նել : Արդ՝ որովհետեւ մասնաւորապէս շոյելով մեծցած
աղջիկները կ'աշխատին իրենց որդեսէր ծնողաց սրտին
վրայ տիրելու եւ ինչ որ շողոքորթութեամբ, արցունքով
ու կեղծաւորութեամբ կամ ստախօսութիւններով չեն
կրնար ձեռք բերել՝ չարաչար գողոցութեամբ կը ջանան
ստանալ, անոր համար այսպիսիներուն հայրերն ու մայ-
րերը պէտք է որ ամէն կերպով մտադիր ըլլան, եւ իրենց
գոտերաց նկարագիրը կամ բնաւորութիւնն աղէկ քննեն
ու հասկընան, անոնց յօժարութիւնները շատ հեղ զա-
նազան կերպով փորձեն, եւ ուր որ կը տեսնեն թէ անոնք
խաբէութիւն կամ ծածուկ շարութիւններ կը բանեցը-
նեն, իրենք ալ իբրեւ հոգեւոր բժիշկ՝ ամէն կերպ խոհա-
կան խստութիւնն ի գործ դնեն : Աս պակասութիւններն
աւելի ան աղջիկներուն վրայ կը տեսնուին՝ որոնց ծնողքը
կամ քովն ըլլողները առաջուրնէ շատ ներողամտու-
թիւն ու թուլութիւն ցուցրցած ըլլալով, անդգալաբար
իրենց կարօտութիւնները կամ ուղելու բաներնին ու
պահանջմունքնին շատցած են, ինչու որ սնտախառու-
թիւնը կամ սնտի պարծանքի ետեւէ ըլլալը, հաճոյ
ըլլալու եւ զանազան վայելմունք ունենալու բաղձանքը,
պղտիկ պղտիկ բաներ գողնալը, նորասիրութեան եռանդն
ու ասոնց նման ուրիշ անկարգութիւնները՝ ան սոսկալի
անդունդները կամ փոսերն են, որոնք երբեք չեն լե-
ցուիր, եւ մեծ զոհ մ'ընդունելէն (մէկ բաղձանքը կա-
տարուելէն) ետքը՝ աւելի մեծ զոհ կը պահանջեն : Աս
բանիս վրայ անոր համար աւելի մտադրութիւն ու զգու-
շութիւն ընելու է, որ հեղ մը իր ծնողաց, աղգականնե-
րուն ու դաստիարակներուն հետ ստախօսութեամբ ու
խաբէութեամբ վարուելու վարժող աղջիկը՝ կարգուելէն
ետքը իր երկանը հետ ալ նոյնպէս կը վարուի, եւ թէպէտ
հետը շատ մեծ օժիտ բերած ըլլայ, իր շար ու անարժան
բաղձանքները կատարելու համար բաւական չ'ըլլար :

Արդ՝ աղջիկ մը ասանկ պակասութիւններէն ու մոլութիւններէն պահելու եւ բժշկելու համար՝ պէտք է աւելի իր բարոյական զգածմունքը կամ բարքն ու կրօնական զգացումը կրթելու աշխատիլ, քան թէ միտքը, ինչու որ աւելի գիւրին է կանանց սիրտը շարժել՝ քան թէ անոնց միտքը բանով մը համոզել. որովհետեւ յայտնի փորձերը կը ցուցնեն որ ասանք հեղ մը շարժելէն (փղձկելէն) ու ամբշնալէն ետքը՝ կը սկսին զղջալ, եւ եւ թէ ասիկայ շատ հեղ կրկնուելու ըլլայ, իրենց անկարգութիւններն ալ շիտկելու յոյս կ'ըլլայ: Աս բանս կատարելը գլխաւորաբար մօր մը պաշտօնն է, որն որ ասիկա աւելի աղէկ կրնայ յաջողցնել՝ թէ որ իր խեղճացած կամ շոյելով մեծցած ու անկարգութեան մը վարժած դասերը իր վարմունքովը բարի օրինակ կու տայ. կամայ կամայ մեծ բնկերութիւններէն կամ այցելութիւններէն ու զրօսանքներէն ետ կը կենայ, աւելի տան մէջ նստելով՝ անոր կառավարութեան ու կարգին կանոնին աւելի միտ կը դնէ, աւելորդ ծախքերն ու կարօտութիւնները (պիտոյքը) կամայ կամայ կը քիչցնէ. իր պարտքերն աղէկ կատարելը միտքը բերելով ու իր տան բարեկարգութեան աւելնալը տեսնելով, իր կենացը զուարթութիւնն եւ ուրախութիւնը անոնցմով գտնելու կը նայի. պերճութեան կամ շքեղութեան, նորասիրութեան ու դատարկակեցութեան ետեւէ ըլլողներուն հետ տեսնուիլը բոլորովին կը կտրէ, եւ ինք զինքը կանանց ճշմարիտ զարդ ու պարծանք ըլլող առաքինութիւններուն կու տայ:

«Հեղութիւնը, կ'ըսէ Հեռիս անգղիացին, կանանց առաքինութեանց թագին վարդն է, անոր հետ իբրեւ քոյր միացած է համեստութիւնը. բայց աւելի՝ հազար անգամ աւելի գեղեցիկ ու պայծառ է անմեղութեան (անմեղ օրիորդի մը) երեսին վրայ ամօթխածութեան կարմրութիւնը՝ քան թէ առտուան լոյսը ծագած առտենը երկինքին արեւելքի կողման երեւն երեւցող կարմրութիւնը»։ Թէ որ աղջկան մը սրտին մէջ աղաւնւոյ միամտութեան ու հեղութեան տեղ՝ շարութիւնը կը տիրէ, ճշմարիտ սիրոյ բնդունակ չեկրնար ըլլալ, ոչ ինք կրնայ երջանիկ ըլլալ եւ ոչ ուրիշները բախտաւոր ընել:

Թէպէտ եւ հազար ու մէկ հմտութիւններ, ճարտարութիւններ ու կերպ կերպ ձիւքեր ունենայ: Ասանկ հմտական տեղեկութիւններն ու աղնուական եւ քիչ մը ատեն սիրտերը յափշտակող վարմունքը՝ անպիտան ու տղեղ զգեստի մը վրայ բանուած զարդարուն ասղնագործի կը նմանի, որով բանաւոր ու խելացի մարդու մը սիրտը բոլորովին չիկրնար շարժել ու շահիլ:

Աս կտորիս վրայ երկայն խօսակցութիւն ընելը առայժմ հարկաւոր չսեպելով, խելացի ու բարեպաշտ մայրերուն ու հմուտ դաստիարակներուն կամ դաստիարակութիւններուն խնամոցը յանձնելու պատշաճ կը դատենք իրենց մատաղ ու դեռակիրթ դասերաց ու աշակերտութիւններուն ընթացքին կամ կենաց, օրտին եւ մտքին աղէկ ու խնամստ առաջնորդներն ըլլալը: Ասանկ ճամբայ մը բռնուելու ըլլայ, եւ ազգին օրիորդներն ասանկ խնամստ հոգածութեամբ ու հաստատուն առաջնորդութեամբ կառավարուելու ըլլան, ան ատեն սէրը, ակնածութիւնը, երախտագիտութիւնն ու բարեպաշտութիւնը զօրիորդներն ամէն կերպով կը զգուշացընէ՝ առանց իրենց ծնողաց կամքին ու դիտութեան բան մը չընել, եւ ասիկայ իրենց բոլոր ապագայ կենացը համար շատ մեծ օգուտ ու ազգեցութիւն կրնայ ունենալ:

25. Ծնողաց վարմունքն իրենց զեռահասակ որդւոց հետ:

Թէ որ հայր մը առանց իր հայրական պատիւն ու մեծարանքը որդւոյն առջեւը պղտիկցընելու՝ իր բոլոր վարմունքը յառաջութեան անանկ բռնած ու կարգի դրած ըլլայ, որ որդին զանիկայ իր ամենէն մեծ ու մտերիմ բարեկամը սեպէ, ան ատեն իր ամէն ծանրակշիռ դորձքերուն մէջ զանիկա իրեն բոլոր դաղտնիքներուն դիտակ ու հաւատարիմ խորհրդատու կ'ընէ: Աս ասանկ եղած ատեն՝ խոհեմ հայրը պէտք է որ միտքն իր անցուցած կեանքին վրայ դարձընէ, եւ կարգաւ յիշէ՝ իբրեւ պատմութեան զրքի մը մէջ կարդալու պէս՝ թէ իր բոլոր ընթացքին մէջ, կամ թէ ըսենք՝ աս կենաց նաւագնացութեան մէջ, ինչպիսի ժայռերու, յորձանքներու, ան-

դունդներու, մէկ խօսքով՝ ինչպիսի վտանգաւոր վայր-
կեաններու հանդիպած է, որոնցմէ կամ առ ու ան կեր-
պով յաջողակի ազատեր ու անմիառ անցեր է, եւ կամ
դժբախտաբար քիչ շատ վնաս կրեր է։ Ասոնց յիշատա-
կութիւնը՝ իր զաւկին ճամբայ ցուցըցած ատեն՝ իրեն մեծ
օգնութիւն կ'ընէ։ Ասանկ խորհրդակցութեան ու հօր եւ
որդւոյ մէջ ընտանեկան խօսից պէտք է շատ հեղ մայրն
ալ մասնակից ընել, ինչու որ ասոր քաղցր ու հաշտեցու-
ցիչ վարմունքն ասանկ բաներու մէջ չէ թէ միայն բա-
րերար ազդեցութիւն ունի, հապա նաեւ շատ հարկաւոր
է, վասն զի կրնայ ըլլալ որ խիստ բարբր, ծանր խօսքերը
կամ բարկացոտ բնաւորութիւնը հօր մը սիրտը դրդուէ իր
որդւոյն դէմ անիրաւ վճիռ մը տալու։

Հաւելով պէտք է ըսել թէ շատ հեղ կը տես-
նենք որ իր ֆիզիքական ու հոգեկան կարողութենէն վեր
յանդգնող կամ ջանացող հայր մը, որն որ իր կողակցին
ու որդւոցը խիստ հարկաւոր պահանջմունքը մեծ դժուա-
րութեամբ կրնայ կատարել, իր զաւկրներուն դէմ ապա-
ժամ սպառնալիքը կամ վախ տուող խրատները յաճա-
խելով, անոնց առջին իր յարգը շատ կը կորսունցընէ,
որովհետեւ այն խստութիւններուն համար իր ետեւէն
արհամարհանօք կը վարուին եւ իր խօսքերն անպտուղ
կը թողուն։

Ասոր համար պէտք է աղէկ աշխատիլ որ երիտա-
սարդներուն մէկ դիպց անշափ թուլութիւն չցուցուի,
իսկ մէկալ կողմանէ տարապայման խստութիւն չբանե-
ցուի. հապա միջին ու խոհեմ ճամբով հաստատուն ըն-
թացք մը սորվեցուի։ Արեւնց թոյլ տալու է որ ընկերու-
թեանց կամ մարդկան մէջ մտնեն ու քաղաքավարու-
թեամբ վարուելով՝ դուռնուն, երբեմն անմիառ խաղ մը
խաղան, իրենց մտքին գաղափարներն ուրիշի հաղորդեն,
որ եթէ ծուռ գաղափար մը ունին՝ շիտկուի, սխալ կար-
ծիք մը ստացեր են՝ ուղղուի, իրենց մտաց ուժը բանեցը-
նեն, զգածմունքներնին բարեկարգեն, բանաւոր պա-
տուասիրութիւնը բորբոքեն, հոգեւոր ծուլութիւնը դար-
մանեն, չափազանց ուժգնութիւնը չափաւորեն, օրուան
դէպքերուն վրայ խօսին, եւ իրենց ժամանակուան պատ-

շած սովորութեանց քստ կարելւոյն յարմարին. եւ ասանկ բաներու մէջ իբր թէ իրենց կենաց համար դպրոց կամ վարժոց մը դռներն, որով աշխարհքիս մէջ ապագայ ժամանակներն ունենալու աստիճաններնուն՝ ինչպէս որ պէտք է՝ պատրաստուին:

Արթուած ու բարերար մարդկան հետ կենցաղավարելով՝ իր խորհուրդներն անոնց յայտնելը եւ անոնց խորհուրդները լսելը՝ միեւնոյն զուարճութիւնն ու հաճութիւնը կու տայ մարդու, որն որ մարդ բնութեան դեղեցկութիւնները նկատելով՝ կրնար ունենալ: Աս երկուքին տուած զուարճութիւնը միշտ նոր կը մնայ, ամենեւին չիձանձրացընէր, ամէն ատեն մարդուն սիրտը կը զուարթացընէ: Ասոր համար պէտք է որ երիտասարդները միշտ ընկերական հաղորդակցութեան մէջ ապրին, որով չէ թէ միայն ճարտարախօս (կարգով կանոնով խօսող), մարդասէր եւ ուրիշներուն ուրախակից ու կարեկից կ'ըլլան, հապա իրենց մտաւոր կրթութիւնը յառաջ տանելով ու կատարելագործելով, մեծ զուարճութիւն ու հաճութիւն կ'ունենան: Թէ որ պզտիկուց կամ տղայութեան ատենէն վայելուչ ու գովելի վարմունք ունենալու վարժած են, պատանեկութեան կամ երիտասարդութեան ատեն խոհական ու խելացի խօսակցութիւններուն սրտանց մտադիր կ'ըլլան, մանաւանդ թէ առանց ձանձրացուցիչ հարցմունքներ ընելու՝ այն խօսակցութեանց երբեմն մասնակից ալ կ'ըլլան, եւ անոնց մէջ ցուցրցած դատաստաննին կամ մտաւոր դատումնին, ինչպէս նաեւ իրենց գործողութիւնները յայտնապէս կը ցուցընեն՝ թէ իրենք ճշմարիտ բարեկամք մարդկութեան են. եւ ահա աս է ճշմարիտ կրթութեան կամ դաստիարակութեան յաջող հետեւանքը, որն որ մարդ գրքեր կարդալով չիկրնար սորվիլ:

Խոհական ծնողք ու դաստիարակները իրենց ձեռքին տակ ըլլող երիտասարդներուն անանկ ընկերական խաղեր խաղալու թոյլ կու տան, որոնք գիտեն թէ խաբող ու հրապուրող չեն, եւ ասանկ խաղերու մէջէն աւելի բնորելու է անանկները՝ որոնց մէջ մարդ իր միտքն ալ օգտի կրնայ կրթել:

26. Աս հասակի անձանց ուրիշներուն հետ վարուելուն մէջ կրթութիւնը :

Ամէն մէկուն իր անձնական կամ յատուկ ձիրքերը (կատարելութիւնները) ըստ պատշաճի յարգելը, ուրիշի ծառայութիւն կամ օգնութիւն ընելը, բնական կարեւորութիւնը կամ թէ բռնեք՝ ուրիշի ցաւակից կամ ուրախակից ըլլալու յարմարութիւնը՝ յարեկամութիւն կը պատճառեն ու կը ծնանին : Ճշմարիտ բարեկամութիւնը պարապ խօսքերու եւ խոստմունքներու վրայ հաստատուած չէ, հապա հարկաւոր եղած ատեն բան մը զոհելու, այսինքն՝ նեղութեան մէջ ըլլողին՝ գործքով օգնելու, վտանգի մէջ արիութիւն ցուցնելու, եւ ուրիշին մտմտութիւն ու հոգերը փարատելու համար ջանալու վրայ : Արդ՝ թէ որ երիտասարդք իրենց աս հասակին մէջ կը սկսին իրենց սովորութիւն ընել՝ որ շուտով ու առանց աղէկ մը մտածելու ուրիշի բարեկամ չըլլան, իրենց կենակցութեան մէջ զգուշաւոր ըլլան, եւ մտածմունքնին ու զգածմունքնին ուրիշներու հաղորդելու ատեն՝ բաւական մտադրութիւն ընեն, ալ անկից ետքը աս կտորիս մէջ ցաւելու եւ զղջալու դժուարաւ պատճառ կ'ունենան : Ալ որ շատ մարդկան բարեկամ ըլլալ կ'ուզէ, ամենեւին մէկու մը ճշմարիտ բարեկամ չ'ըլլար : որովհետեւ բարեկամութիւնը, բուն ճիշդ ու բարձր նշանակութեան նայելով, ներքին ու հոգեկան համակրութիւն ըլլալուն, մի եւ նոյն ատեն շատ մարդիկներու հետ շփոխար հաստատիլ : — Անանց մէջ հասարակօրէն ճշմարիտ բարեկամութիւն դժուարաւ կրընայ դանուիլ, եւ աս բանս աւելի եւս հաստատութեամբ կ'իմանանք՝ երբ որ մտածենք թէ կանանց համար ի բնութեան սահմանուած է՝ որ իրենց սէրն ու կեանքը բոլորովին իրենց էրկանը եւ ետքը զաւկրներնուն տան կամ զօհեն : Ծնողք երբ որ իրենց զաւկրներուն վրայ ան կամ ան անձի համար բարեկամութեան նշաններ կամ զգածմունքներ կը տեսնեն, պէտք է որ ան անձինքն աղէկ դիտեն, անոնց վրայ պակասութիւն մը տեսնելու ըլլան նէ՝ խոհեմութեամբ ուղղելու աշխատին, եւ եթէ հասկընալու ըլլան որ ան պակասութիւններն իրենց զաւկրներուն

վրայ փնտաակար ազգեցութիւն մը կրնան ընել, ատեն չկորսունցրցած ու առանց արտաքին պարագաները կամ թէ ըսենք օգուաները նկատելու՝ ան բարեկամութեան կապերը կամ կենսակցութիւնը քակելու նային:

Հիմակուան ատենիս սովորական եղած կրթութիւնը կամ քաղաքավարութիւնը մտաց գործունէութեան ու կրթութեան վեր ի վերոյ ու շատ անկատար ըլլալուն պատճառ կ'ըլլայ, որով եւ շատ պարապ կամ անզգայ սրտեր ու անպիտան ծանօթութիւններով լեցուած գլուխներ կը գտնուին: Աւստի Հիմակ ուրիշ ատեններէ աւելի հարկաւոր է երիտասարդներուն միտքը համոզել որ միայն հարազատ կրօնասիրութիւնը կամ բարեպաշտութիւնը, բարեբարութիւնն ու հաստատուն եւ հիմնական գիտութիւնը՝ կրնայ մարդու շնորհել այն անձնական յատուկ արժանաւորութիւնը՝ որն որ յատկապէս պատիւն կ'ըսուի. եւ որուն համար մարդ ինք իրեն կը համոզուի թէ իրաւընէ պատիւ է եւ ուրիշներն ալ անոր անանկ ըլլալը ճանչնալու կը պարտաւորին: Անկրթութիւնը, ինք զինքը մեծ ու պատուոյ արժանի սեպելը, արտաքին շքեղութիւնը, անառակ վարմունքը, ինչպէս նաեւ հարստութիւնն ու ցեղի ազնուութիւնը չեն կրնար մարդու ճշմարիտ պատիւ բերել: Իրաւի արիական համարձակութիւնը՝ մարդու պատուոյ արժանի կ'ընէ, բայց յատկապէս արի ու համարձակ ըսուելու համար պէտք է որ մարդ հասարակաց բարւոյն կամ ազնուական վախճանի մը համար ինք զինքը քաջութեամբ վտանգի մէջ դնէ. իսկ թէ որ մէկը չնչին կամ ոչինչ պատճառի համար ինք զինքն անխոհեմութեամբ վտանգի մէջ դնելու ըլլայ, յանգուգն կը սեպուի ու պատուոյ արժանի չէ:

Աս հասակին մէջ պատանեաց ու օրիորդաց զգեստն ալ իրենց վրայ բաւական մտաւոր կամ բարոյական ազդեցութիւն կ'ընէ: Երիտասարդաց մէջէն ոմանք անզգայ անտարբերութեամբ մը զգեստներու կարգաւորութեան ու մարմնոյ մաքրութեան ամենեւին հոգ չեն տանիր. իսկ ոմանք գլուխներնուն մազերը մեծ փութով կ'երկընցընեն ու կը շիտկեն, գեռաբոյս մօրութնին ու ընչացքնին կը զարդարեն, եւ արտաքոյ կարգի նորասիրութեան ետեւէ

բլլալով, ամենուն աչքն իրենց վրայ դարձնելու կ'աշխատին: Քայց խեղճերն ասանկ սնտոի հնարքներով ու նորակերպ ցոյցքերով զամէնքը զարմացրնել եւ երբեմն սուոր նուոր սիրտը շահիլ կարծած ատեննին՝ բան հասկըցող ու աղէկ կրթուած մարդկան առջին ծիծաղելի ու արհամարհելի կ'ըլլան:

( ) Երիտրդներն բնկերութեան կամ մարդկան մէջ ապրելու պարտաւորած բլլալով, իրենց բնութեան համաձայն՝ գրեթէ հարկ մը կը սեպեն նորասիրութեան ծամբան ամէն ճշդութեամբ բռնել: Աս կտորիս մէջ աստնք իրենց մտքին մէջ բուն աս գաղտուկ վախճանն ունին՝ որ բնութենէ ունեցած վայելչութիւննին ու արտաքին ձիրքերնին աւելցրնեն ու աւելի աչքի հաճոյական բնեն եւ ուրիշներուն սիրտն ու սէրը շահին: Շատերը կիրակի ու տօնի օրերը մետաքսեղէն զգեստներով կը զարդարուին ու դուրս կ'ելլեն, իսկ տան մէջ հասարակ հաստ զգեստներ հագնելու եւ անարդ ծառայութիւններ բնելու կը պարտաւորին: Շատերն ալ հարուստներուն ու իրենցմէ վեր բլլողներուն հետ հաւասար երեւալու համար՝ կերակուրնին չեն հոգար, անօթութեամբ կը շարշարուին, իրենց ուժէն աւելի կ'աշխատին, երբեմն նաեւ ծածուկ անկարգութիւններով ծար կը փնտռեն գեղեցիկ զգեստներ ու զարդեր գնելու: Ի՞նչ ցաւալի ու տրտմալի բան է, որ շատ աղջիկներ նորասիրութեան եռանդով ու փափագով իրենց բարի վարքը, անմեղութիւնն ու սրտերնուն եւ մտքերնուն հանգստութիւնը վտանգի մէջ կը դնեն. եւ աս սքանչելի ու պատուական գանձերը հեղ մը կորսուելէն ետքը, ալ ան օրիորդները կարդուած ատեննին՝ ինչ օժիտ կրնան բերել իրենց ամուսիններուն, եւ անոնցմէ ինչ բարիք պահանջելու կրնան համարձակիլ: Եւ թէպէտ ոմանք իրենց զարդասիրութեան ու նորասիրութեան միջոցներովը բախտաւոր գտնուին, էրիկ մարդկան հաճոյ բլլան ու անով աշխարհք մտնեն, սակայն փորձը հաստատութեամբ ցուցըցած է ու միշտ կը ցուցընէ որ այն էրիկ մարդիկ ասանկ օրիորդաց վարմունքին ու ախորժակին համաձայն վարմունք ու ախորժակ ունեցող, տկարամիտ, պարապ գլուխ, զգայութեանց

դերի ու հեշտասէր մարդիկ են, եւ իրենց ընթացքն ու
կեանքը՝ միայն արտաքին ցոյցներու եւ պարագաներու կը
յարմարցնեն: Բայց ո՞վ չի գիտեր որ ասանկ ամուսնու
թեանց մէջ գրեթէ անկարելի է որ ընտանեկան բարե-
բախտութիւն ու կարգաւորեալ տնտեսութիւն գտնուի,
եւ զաւկրներուն բանաւոր ու բարի կրթութիւնը յաջողի.
որովհետեւ այսպիսի ամուսնակցաց մէջ փոփոխ յարգու-
թիւն ու մեծարանք չի գտնուիր, ամէն բարոյական զգած-
մունքը զգայական կենաց կը դառնայ, եւ բոլոր կենաց
շէնքը դրսանց աղուոր ու փառաւոր ալ երեւայ՝ ներսանց
փուտ ատաղձով յարմարած ու խախուտ է, եւ երբ որ է
նէ՝ բոլորովին կործանելու վտանգի մէջ կը գտնուի:

27. Ապագայ վիճակը կամ կենաց պայմանի ընտրու- թիւնը:

Թէպէտ եւ բարի կրթութեամբ մեծցած երիտա-
սարդ մը պէտք է որ իր ապագայ վիճակն ինք ընտրէ,
եւ բարեկամական խորհրդակցութիւն կամ համոզիչ
խրատներ ան ատեն հարկաւոր են՝ երբ որ ասոնք առանց
երկար ու խորունկ մտածութեան, կրիւք կոյրնալով կամ
անհիմն փափագով, իրենց անձին ու աշխարհքի աղէկ
ծանօթութիւն չունենալով, վիճակ մը ընտրելու կը փու-
թան. բայց վիճակի ընտրութիւնը՝ մարդուն կենաց ամե-
նէն երեւելի ու գլխաւոր վայրկեանն է: Կնչու որ բուն
անոր մէջ կը գտնուի ան սերմը՝ ուսկից ատենին պիտ'որ
երեւան դայ ու դուրս ելլէ առողջ ու անուցիչ կամ ան-
օգուտ ու բոլորովին դառն պտուղը: Ասոր համար պէտք
չէ երիտասարդաց ու օրիորդաց բոլորովին ազատ թողուլ
իրենց ապագայ վիճակն ընտրելը. վասն զի թէ որ աս
ընտրութեան մէջ անյաջող ու դժբախտ գտնուելու
ըլլան, յայտնի կամ գաղտնի իրենց ծնողաց դէմ կը
տրանջեն ու յանցանքն անոնց վրայ կը ձգեն. որովհետեւ
ասոնք իրենց զաւկրներուն կենաց հանգամանքը, կրթու-
թեան չափն ու պայմանը եւ իրենց նկարագիրը կամ
բնաւորութիւնն աւելի աղէկ կը ճանչնան, ուստի եւ ի-
րենց պարտքն էր՝ անոնց վրայ աղէկ հող ու խնամք ու-

նենալ : Առանց հաստատուն մտածութեան ու անխոհեմութեամբ վիճակ մը բնորոշը՝ չէ թէ միայն իր անձին վնաս կ'ընէ, հապա նաեւ իր ազգականներուն ու տանկով բոլոր քաղաքային ընկերութեան կամ ազգին ալ : Ինչու որ հասարակաց ընդհանուր բարիքն ու երջանկութիւնը կը պահանջէ որ ամէն վիճակի ու կարգի մարդիկ այն աստիճանին ու կարգին հասնին ու անոր մէջ հաստատուին՝ որուն համար իբր թէ իրենց բնութիւնը զիրենք որոշած կ'երեւայ, եւ որուն մէջ իրենց պարտքերը ճշդութեամբ ու բոտ ամենայն հանգամանաց կրնան կատարել :

Փորձուած բան մըն է՝ որ ծնողք իրենց զաւկընէրուն համար մասնաւոր վիճակ մը սահմանելու մէջ շատ հեղ առանց հասուն ու հաստատ խորհրդակցութեան կամ մտածութեան կը գործեն, եւ միայն արտաքին պատճառներէն ու պարագաներէն շարժելով՝ բան մը կ'որոշեն կ'ընդունին կամ ետ կը ձգեն : Արբեմն մայրը կամ մօրաքոյրը, երբեմն կնքահայրը կամ դրացին ու երբեմն ընտանի բարեկամ մը կամ ինք զինքը գիտուն ու հմուտ ցուցնող անձ մը երկայն խօսքերով ու խրատներով հօր մը ականջներն ու գլուխը լեցրնելով, զանիկայ իր զաւկին ապագայ վիճակն որոշելու եւ ընտրելու մէջ կը սխալեցրնեն, առ երեւոյթ շահ մը՝ մեծ օգուտ կը կարծեցրնեն, չնչին արգելք մը՝ անյաղթելի խափանիչ կ'երեւցրնեն, բուն իրական գծուարութիւններն ու սահմանները՝ ոչնչի տեղ դնել կու տան, եւ անանկ վիճակ մը կամ կենաց կերպ մը անոր առջին կը դնեն՝ որուն այն երիտասարդին ոչ բնաւորութիւնը եւ ոչ կրթութեամբ յարմար ու համաձայն է, նաեւ ֆիզիքապէս ալ յարմարութիւն ու մարմնոյ կազմութիւն կամ ոյժ չունի :

Անտանիքի մը մէջ երիտասարդի մը համար ընտրուելու վիճակին վրայ խօսք ու խորհուրդ եղած ատեն, անոր աս կամ ան վիճակի փափագ ու յօժարութիւն ունենալը՝ որոշիչ պատճառ պէտք չէ բլլալ : Աւելի պէտք է անոր մինչեւ ան ատեն բռնած ընթացքէն ու ցուցրած փոյթէն եւ բրած գործքերէն մակաբերել ու որոշել՝ թէ իր կամքն անկից ետքը ամէն գծուարութիւն

ներու մէջ մինչեւ վերջը դործունեայ ու հաստատ պիտ'որ
կենայ: Չոր օրինակ երիտասարդ մը ուսմանքը լմնցընե-
լու ատենները միտքը դրած կ'ըլլայ որ բժշկութիւն սոր-
վի, բայց իր ջղացը դիւրագորգ ութիւնն ու իր երեւակայ-
ութեան հանգամանքը իրեն անկարելի կ'ընեն՝ վտան-
գաւոր ու ծանր հիւանդութեանց ու վիրաբուժական
դործողութեանց կամ հատմանց մէջ սրտին սոսկումն ու
զղուանքը յաղթել, ուստի եւ աւելի կ'ընտրէ իր կեան-
քէն երեք կամ չորս տարի կորսընցընել՝ քան թէ այն
ընթացքին կամ պաշտօնին մէջ մինչեւ ցվախճան յարա-
տելել: Ամանք ալ քահանայական վիճակը կ'ընտրեն՝ ա-
ռանց իրենք զիրենք աղէկ մը քննելու, թէ արդեօք
բաւական խոնարհութիւն ու անձնուրացութիւն ունին՝
որ առ բարձր ու գերադանց պաշտօնին ամէն պարտքերն
ու պահանջմունքները կարող ըլլան կատարել: Ասանկ
պէտք է իմանալ ուրիշ այսպիսի ծանր պարտքեր ունե-
ցող վիճակներուն կամ կենաց կերպերուն վրայ: Ասոնց
ամէն մէկն ընտրելէն առաջ պէտք է շատ աղէկ քննու-
թիւններ ընել ու մեծ խոհեմութիւն բանեցընել, ինչու
որ մարդ հեղ մը վիճակ մը ընտրելէն ետքը՝ անոր մէջ
յառաջ երթալը դժուարին սեպելով՝ անիկայ թող տա-
լու եւ ուրիշ նոր վիճակ մը ընտրելու ստիպուած ատեն,
չէ թէ միայն պարսպ տեղ ժամանակ, ստակ ու աշխա-
տութիւն կորսնցուցած կ'ըլլայ, հապա նաեւ սա միասն
ալ կ'ունենայ՝ որ նոր ընտրած վիճակին մէջ ալ փա-
փագելի վախճանի մը չիկրնար հասնիլ, եւ առ բանո՝ այս
ինքն ցանկալի վախճանին չհասնիլը՝ աւելի հաւանական
կրնայ ըլլալ, թէ որ մարդ ինք զինքն ու նոր ընտրած
վիճակին պարտքերը սուր աչքով կամ հասուն խորհրդով
ըստ ամենայն պարագայից քննած չ'ըլլար:

Ա իճակի փոփոխութիւնը կամ մէկ վիճակը թող
տալով՝ ուրիշ վիճակի անցնիլը, ամենեւին օգտակար ու
գովելի բան չէ, եւ չէ թէ միայն ժամանակի կորուստ է,
հապա մութի մէջ ասդին անդին խարխափելու կը նմա-
նի: Հանճարաւոր գլուխներն ամենէն աւելի իրենց ապա-
գայ վիճակն ընտրելու մէջ թեթեւութեամբ կը շարժին,
ուստի եւ իրենց անխոհեմութեամբն ու յանձնապա-

տանութեամբ շատ մեծ սխալներու մէջ կ'իյնան, եւ զանազան վտանգներու յաղթելու ուժ ու հաստատութիւն ալ ունենան, սակայն այդպիսի վտանգներու եւ պատերազմներու մէջ բոլորովին անվնաս ու անարատ չեն կրնար մնալ: Հասարակօրէն խօսելով՝ ասոնց իրենց առանձին կամքովն ու մտածութեամբ գտած ու բռնած ճամբան ու կենաց ընթացքը՝ միշտ օրինաց համաձայն չըլլալուն, ոչ երբեք ճշմարիտ երջանկութեան կրնայ հասցընել *:

Չենք կրնար ամենեւին ուրանալ՝ որ ամէն մէկ գիտութիւն մարդուն սրտին ու ոգւոյն վրայ յատուկ ազդեցութիւն մը կ'ընէ. զոր օրինակ իրաւագիտութիւնը հասարակօրէն անդգայ ու կռուասէր (վիճասէր) կ'ընէ. բժշկութիւնը կարեկից, մարդասէր ու (բուն արհեստին յաջողուիլն անստոյգ ըլլալուն) շատախօս կ'ընէ: Սոյնպէս ամէն մէկ մեքենական արհեստն ալ մարդուն բարուցը վրայ անտարակոյս իր ազդեցութիւնն ունի, անանկ որ վարժ ու հմուտ մարդ մը անձի մը վարմունքէն անոր դրաղմանց ինչ ըլլալը կրնայ մակարելել:

Ամէն մէկ վիճակ իր սփոփութիւնը կամ զուարճութիւնը եւ իր ծանրութիւնն ունի. եւ ով որ կ'ուզէ իր վիճակին ծանրութիւնը թեթեւութեամբ ու առանց յուսահատութեան կրել, մարմնական վայելմանց համար ունեցած յօժարութիւնն աւելցընելու չէ, ինչու որ անիկայ ամէն հեղ չիկրնար կատարել. վայելմունքը մինչեւ ամենէն սաստիկ աստիճանին հասցընելու պէտք չէ որ աշխատի, հապա ապագային համար ալ քանի մը աստիճան թողու եւ պահէ, ամէն գծուարին ու անհաճոյ բաներն իբր անփոփոխելի՝ ուստի եւ համբերութեամբ կրուելու բան մը սեպէ, եւ աս անցաւոր կեանքէն արտաքոյ կարգի

* Բենիամին Ֆրանքլինին վարքը կարգալով՝ կը տեսնենք որ աս մեծանուն մարդն իր վիճակը կամ կենաց կերպը շատ հեղ փոխեց, եւ սակայն շատ բանի մէջ օգտակար ու գովելի վախճաններու հասաւ. սոսիներն այլեւսյլ վիճակի մէջ յաջող ու բախտաւոր եղաւ: Բայց ինչպէս մատենագիր մը աղէկ կ'ըսէ, սոսպիսի յաջողութիւն կամ յաջող եւք մը ունենալու համար պէտք է նախ՝ Բենիամին Ֆրանքլին մը ըլլալ. եւ երկրորդ՝ աշխարհքի ու կենաց հանգամանքներուն անանկ յաջող ու յարմար կապակցութեան հանդիպելու է, ինչպէս որ ինք հանդիպեցաւ:

մեծ կամ բոլորովին հանդարտեցուցիչ սփոփութիւն ու զուարճութիւն փնտռելու չէ: Մարդ միայն առ կանոնները դնելով ու պահելով՝ կրնայ կատարել նոյն իսկ իր բնութեան մէջ գտնուող այն ցանկութիւնը կամ փափագը՝ որն որ միշտ կը ցանկայ որ հաճոյականը միշտ անհաճոյէն աւելի գտնուի, եւ ասանկով երջանկացուցիչ զուարթութեան մէջ ապրիլ:

Երիտասարդաց ապագայ վիճակն ընտրելու պատրաստութիւն մը տեսնելու զգուշաւոր դիտողութիւնը ծնողաց ու դաստիարակներուն առջի ու գլխաւոր խնամքներուն մէկը պէտք է ըլլալ: Բայց ասանկով ալ առ կտորիս մէջ հաստատուն բան մը որոշելը՝ դեռ միշտ շատ դժուար բան մըն է, ինչու որ առ բանս յաջողութեամբ կատարելու համար՝ ամէն մէկ երիտասարդին կամ ապագայ քաղաքացւոյն բնական (Ֆիզիքական), մտաւորական ու բարոյական հանգամանքները ինչպէս նաեւ աշխարհքիս բոլոր կարգերն ու պարագաները կարելի եղածին չափ ուղիղ կշռել ու քննել պէտք է: Աս կտորիս մէջ բան մը որոշելը հիմակ ուրիշ ատեններէ աւելի դժուար է, ինչու որ հիմայ շոգւոյն միջոցաւ (շոգենաւերով ու շոգեկառքերով) եւ հեռագրական գործիքներով ամէն բան սոսկալի շուտ ընթացք ուստի եւ փոփոխութիւն մը գտաւ, անանկ որ հիմայ շատ ու շատ բանի վրայ մէկ տարւան մէջ աւելի փոփոխութիւն ու տարբերութիւն կ'ըլլայ, քան թէ առջի ատենները քառորդ դարի կամ քսանուհինգ տարւան մէջ:

Աղէկ կրթուած անձ մը, որն որ իր ուսման ընթացքը յաջողութեամբ լմնցուցած եւ փիլիսոփայութեան կանոնաց համաձայն շիտակ մտածելու վարժած է, իր վիճակն ընտրելու մէջ միայն բանաւոր պատճառներով ու աշխարհքիս հանգամանքն ուղիղ դիտելով ու դատելով՝ բռնելու ընթացքը կ'որոշէ, իր ապագայ բարեբախտութեան հիմնիչ ըլլալու բաղձալով՝ ամէն բան ծանրութեամբ ու խոհեմութեամբ կը քննէ, եւ խոհեմ ու փորձառու մարդու մը խորհուրդներն ալ շնորհակալութեամբ իրեն օգնական կ'ընէ: Բայց կան շատ ծնողք, որոնք իրենց զաւակներն իրենցմէ քանի մը աստիճան վեր

ու առաջ տանելու կը բաղձան, եւ բոլոր ուժով կը ջանան որ իրենց ամէն յոյսերուն կատարումն այն նոր բախտախնդրին վրայ տեսնեն: Ասանկ աստիճանէն ու սովորութենէ վեր ելլելու ջանքին՝ բարի վախճան ունենալը միշտ տարակուսելի է, եւ կրնայ շատ հեղ գէշ վերջ մը ունենալ, ինչպէս տխուր փորձերը ցուցըցած են: Ասանկ դիպուածի մէջ ծնողք՝ բուն հարկաւոր եղած ատեն՝ իրենց զաւկրներուն օգնութիւն կամ առաջնորդութիւն չեն կրնար բնել, ինչու որ բուն իսկ իրենք անանկ ատեններ ուրիշ օգնութեան կարօտ են. անոր համար պէտք է որ անոնք շուտով ուրիշ առաջնորդութեան յանձնեն. սակայն ասոր մէջ ալ՝ թէ որ ուրիշ արգելք չգտնուելու ըլլայ՝ կը ստիպուին ի վախճանի ամէն դիպք վրայ եկող դժուարին պարագաներու պատճառով տեսնել ու խոստովանիլ որ չարաչար խաբուած են:

Աւրեմն ամենայն ինչ հաստատուած է աս բանին վրայ, որ մարդ ինք զինքն ու աշխարհքն աղէկ ճանչնայ. ուստի եւ ծնողք Աստուծոյ իրենց տուած սիրոյ պատուհները կամ աւանդները, մանաւանդ հիմակուան ժամանակները, պէտք է որ մարդկային ընկերութեան օգտակար ու պիտանացու բնելու ջանքով կրթեն, որ անոնց կեանքը բոլոր աշխարհքի ու մանաւանդ իրենց ազգին մէջ գովութեան արժանի ըլլայ:

Յ Ա Ի Ե Լ Ո Ւ Ս Ժ

Ժնոդաց ու տնակասն դաստիարակին յարաբերութիւն-
ներն ու պարտքերը իրարոս նկատմամբ:

1. Օրինաւոր ու կատարեալ դաստիարակութեան մէջ ծնողաց ամենէն մեծ գծուարութիւն պատճառող ու անոր համար շատ մեծ զգուշութիւն պահանջող հանգա-
մանքը՝ յարմար ու ըստ կարի կատարեալ դաստիարակ ու
կրթիչ մը գտնել ու ընտրելն է: Աս ընտրութեան մէջ
պէտք է որ ծնողք ամենայն ճշգութեամբ խոհեմու-
թիւն ի գործ դնեն, ամէն պարագաները հաստատուն
խորհրդածութեամբ քննեն ու ընտրուելու անձին վրայ
հաստատուն ու ապահով տեղեկութիւններ ունենան:
Հոս պէտք է որ դաստիարակ ըլլալու անձին բնաւորու-
թիւնը կամ նկարագիրն ու նոյն պաշտօնին անհրաժեշտ
կարեւոր ըլլող սեպհականութիւնները կամ հանգա-
մանքը ծնողաց կողմանէ ընտրութեան ատեն աղէկ նկա-
տուին: Իսկ նոյն դաստիարակին կողմանէ՝ իր աս մեծ
պաշտօնն ըստ ամենայն պահանջմանց աղէկ վաշտելու հա-
մար տան մը կամ գերդաստանի մը մէջ մտնելէն առաջ՝
նկատելու եւ գիտելու հարկաւոր հանգամանքն են. Ա.
դաստիարակութեան նկատմամբ ծնողաց ունեցած ըմ-
բռնումը կամ գաղափարները, Բ. իրենց բնաւորութիւնը,
Գ. տան մէջ սովորական եղած հասարակ կարգը, Դ.
բոլոր գերդաստանին հանգամանքը:

2. Ընտիր ու յարմար դաստիարակ սեպուելու հա-
մար բաւական չէ միայն նոյն պաշտօնին հասնելու ջանա-
քը, ինչպէս նաեւ ազգականներուն եւ բարեկամներուն
յանձնարարութիւնն ու բարեխօսութիւնը: Ծնողք պէտք
է որ դաստիարակ ըլլալու ետեւէ ըլլող անձին ջանքէն
ու իրեն համար եղած յանձնարարութենէն առիթ առ-
նուն՝ նոյն անձին հետ ծանօթութիւն ընելու եւ իր ա-
մէն կարեւոր հանգամանաց վրայ ճիշդ տեղեկութիւններ
առնելու: Երբեմն շատ ընտիր դաստիարակն ալ կրնայ
գերդաստանի մը համար այնչափ յարմար կրթիչ չսե-
պուիլ. ինչու որ կարելի է թէ իր կարծիքն ու մտածելու

կերպը՝ նոյն գերդաստանին մէջ ծնողաց եւ ուրիշ գրե-
խաւոր անձանց մտածելու կերպին բոլորովին կամ գոնե
ըստ առաւել մասին հակառակ ըլլայ: Այսպէս զգու-
շաւոր տեղեկութիւններն ուրիշ քանի մը մեծ օգուտնե-
րէն զատ առ օգուտն ալ ունին՝ որ ծնողք անոնցմով
գաստիարակին բուն բնաւորութիւնը, իսկ գաստիարակը՝
ծնողաց ու կրթութեւ լու տղուն բնաւորութիւնը կը ճանչ-
նան: Ասով երկու կողմանք ալ շատ անպատշաճութիւն-
ներէ ու անխորհուրդ ընթացքին վնասներէն ազատ կը
մնան, զորոնք իրօք պատահելէն ետքը՝ շիտկելը կամ
անհետ ընելն անկարգ անձնասիրութենէ կամ պատկա-
ռանքէն մեծ մեծ արգելքներ կը կրէ: Թէ որ հեղ մը
ամէն կարեւոր քննութիւնները թէ ծնողաց եւ թէ
գաստիարակին կողմանէ ի գործ դրուելէն ետքը՝ տան մը
մէջ գաստիարակ կամ ուսուցիչ դրուելուն պատշաճ ա-
տենին հոգ կը տարուի, անկից ետեւ ծնողք չեն ստիպիր
իրենց զաւակաց կրթիչները յաճախ կամ շուտով փո-
խելու. որուն շատ վնասակար գործ մ'ըլլալը առ մէկ
հանգամանքէն յայտնի կ'ըլլայ՝ որ ամէն մէկ գաստիարակ
իր առանձնական կամ անձնական տեսութիւնն ու սոր-
վեցրնելու եւ գաստիարակելու կերպն ունի: Արդ երկայն
խօսքերով ցուցրնել հարկ չկայ՝ թէ տղայ մը քիչ մը
ատեն մէկ ընթացքով ու ոճով, քիչ մը ատեն ուրիշ
կամ հակառակ ընթացքով կրթութեւ լու որ ըլլայ, որչափ
գծուարութիւններու կը հանդիպի, ինչչափ դանդաղ
յառաջ կ'երթայ, մանաւանդ թէ իր յառաջադիմու-
թեան մէջ որչափ կ'արգելուի: Սոյնպէս թէ որ գաս-
տիարակ մը՝ գերդաստանի մը ամէն (իրեն գիտնալու կա-
րեւոր ըլլող) հանգամանքը զգուշութեամբ չքննած ու
չիմացած՝ իբրեւ կրթիչ նոյն տան մէջ մտնելու ըլլայ,
եւ հոն իր յուսացածը չգտնէ, կամ թէ իր ընթացքը
հոն ըստ պատշաճի յառաջ տանելու անհնարին գծուա-
րութիւններ գտնէ, ի հարկէ (ըստ մարդկային տկարու-
թեան՝ անձնասիրութեան ու շահասիրութեան խոր-
հուրդներէն շարժելով) հոնկից դուրս ելլել (իր դեռ
նոր ձեռք բերած շահուն աղբիւրը թողուլ) չ'ուզեր, եւ
մէյ մը սկսած գործքն աղէկ գէշ՝ կը շարունակէ, առանց

խիղճ մը ունենալու կամ հոգ մ'ընելու՝ թէ իր խնամոց յանձնուած տղաք իր դաստիարակութեան օգուտը նոյն ատեն կը վայելեն ու ետքն ալ անոր շահը պիտ'որ տեսնեն, թէ չէ:

3. Ծնողք իրենց զաւակաց կրթութեան համար տնեւնուն մէջ դաստիարակ մը առած ատեննին՝ պէտք է որ իրեն հետ անանկ վարուին ու այնպիսի մեծարանք ցուցնեն՝ որ անով իր յարգն ու վարելու պաշտօնին բարձրութիւնն ու ազնուութիւնը բոլոր տան մէջ ու տնեցւոց եւ արտաքինոց առջեւը յայտնի ըլլայ ու ճանչցուի: Ամէն բանէն առաջ ասիկայ պէտք է հաստատ բռնել՝ որ կրթիչը կամ դաստիարակը վարձով բռնուած ծառայ մը կամ տան մէջ ստորին անձանց մէկը չէ, հապա տանտէրէն ու տիկինէն ետքը՝ իրրեւ ան գերդաստանին պատուելի անդամներուն մէկը՝ ամենէն աւելի պարտուպատշաճ մեծարանքն, ակնածութիւնն ու պատիւն ընդունելու իրաւունք ունի: Պէտք է յիշել միշտ՝ որ տան տղոց (որոնք գերդաստանին ու ազգատոհմին յաջորդները պիտ'որ ըլլան) գրեթէ բոլոր ապագայ բարիքն ու բախտը անոր ձեռաց ու խնամոց յանձնուած է. ուստի եւ ծնողք նոյն դաստիարակին վրայ ինչպիսի ու ինչչափ ակնածութիւն, սէր ու խնամք կ'ունենան, նոյնպիսի ու նոյնչափ սէր ու խնամք ունեցած կը սեպուին իրենց նոյն դաստիարակէն կրթուելու զաւակաց վրայ: Եթէ ծնողք հեղ մը կը սկսին իրենց զաւակաց դաստիարակին հետ անտարբերութեամբ վարուիլ ու իրեն պարտուպատշաճ երախտագիտութիւնն ու արդիւնաւորած յարգը չցուցնել, զաւակներն ալ անոնց օրինակին հետեւելով՝ կը սկսին իրենց դաստիարակին հետ նոյն կերպով վարուիլ, եւ ասոր հետեւանքն ու պտուղն ան կ'ըլլայ՝ որ օր մ'ալ իրենց ծնողաց պարտուպատշաճ ըլլող երախտագիտութիւնն ու մեծարանքը կը զանան: Ինչու որ ծնողք իրենց զաւակաց դաստիարակն ընտրելէն ու տան մէջ առնելէն ետքը՝ զանոնք իր խնամոցը կը յանձնեն, բոլորովին անոր ձեռքին տակ կը թողուն, եւ տղաք իրենց բոլոր ժամանակը կամ անոր մեծագոյն մասը դաստիարակին քովն ու ընկերութեան մէջ կ'ան-

ցընեն: Ա՛լ անկից ետքը միայն դաստիարակին ձեռքն է տղոց ապագան. ինք ղերենք կը կրթէ, կը սորվեցընէ, անոնց ուսմանց ու վարմանց վրայ կը հսկէ, ամէն բան կը կարգադրէ, բարին, իրաւացին եւ պարտուպատշաճն անոնց կը ցուցընէ, չարէն ու անպատշաճէն կը հեռացընէ ու վտանգներէն կը զգուշացընէ: Ասոնք են դաստիարակի մը՝ ուղիղ կարգաց, իր խղճմտանքին եւ յանձն առած պաշտօնին համեմատ կատարելու գործքերը: Արդ թէ որ ծնողք սա գործքերը յանձն առնող անձին, որ է իրենց զաւակաց դաստիարակին հետ առանց կարեւոր մեծարանաց ու երախտագիտութեան վարուելով, ուստի եւ ղինքն այնչափ մեծարելի ու կարեւոր անձ մը չսեպելով՝ անոր սիրտը կոտրեն, մտացը մէջ անպատշաճ խորհուրդներ սնուցանելու ստիպեն կամ գոնէ առիթ տան, ինքն ալ՝ ըստ մարդկային տկարութեան՝ (իբր անոնց ըրածին հատուցում մը ընելով) իր խնամոցը յանձնուած տղոց սրտին մէջ այն անպատշաճ զգածումները տնկելէն չիզգուշանար, զորոնք տանտիրոջ ու տանտիկնոջ իր վրայ ցուցըցած վարմունքը սրտին մէջ պատճառած են . . . : Աս մտածմունքներէն յորդորուելով ու զաւակաց բարիքն ու ապագան մտածելով, միանգամայն մարդկային ազնուական զգացմանց հետեւելով՝ բարեկիրթ ու խոհեմ ծնողք իրենց զաւակաց կրթութեան համար ընտիր, իմաստուն ու խնամատ դաստիարակ մը աներնուն մէջ առնելէն ետքը՝ զանիկայ իրենց սիրելի ու հաւատարիմ բարեկամաց կարգը կը դնեն ու իրեն հետ իբրեւ այսպիսի բարեկամի մը հետ վարուելէն զատ, իրեն հետ յաճախ կը խորհրդակցին, եւ իրենց բարեկամական վստահութեամբն անոր աշխատութեան մասնակից ըլլալով՝ իր ծանր ու դժուարին պաշտօնը չէ թէ միայն աւելի յօժարութեամբ կատարելու, այլ նաեւ դիւրինցընելու կ'օգնեն: Այսպիսի վարմանց պտուղն ան կ'ըլլայ՝ որ դաստիարակն իր աշակերտներուն կամ իր խնամոցը յանձնուած տղոց ծնողացն իր վրայ ցուցըցած սիրոյն, մեծարանաց ու վստահութեան օրէ օր աւելի արժանի ըլլալու, կամ մանաւանդ անոնց իր վրայ ունեցած բարի համարման ստուգիւ արժանի ըլլալը ցուցընելու համար

ջանքն ու փոյթը կը կրկնապատկէ, աւելի մեծ եռանդեամբ իր սաներուն կրթութիւնը եւ ուսումը յառաջ կը տանի, ամէն նոր դժուարութիւններուն համբերութեամբ յաղթելու կ'աշխատի, ու իր պաշտօնն ըստ ամենայն հանգամանաց անձանձրոյթ եւ յարատեւութեամբ մինչեւ ցփերջին տարին եւ օրը կատարելու շիգանդադիր:

4. Վաստիարակի մը տան մը մէջ մտնելու սկիզբը նշանաւոր վայրկեան մըն է ու շատ բան առ վայրկենէն կախում ունի: Առանձինն առ վայրկենին մէջ, կամ տան մը իրեն ծանօթ ըլլալու սկսած ատենը կը սկսին նոյն տան ամէն ընտանեաց ու բարեկամներուն քննող աչուրներն իր վրայ դառնալ, զինքը դիտել, քննել ու իր հանգամանաց վրայ դատաստան ընելու եւ վճիռ տալու պատրաստուիլ: Ասոր համար պէտք է որ դաստիարակն առ սկզբնական ու նշանաւոր քայլափոխին ատենը՝ իր զգեստին, կերպարանաց ու վարմանց մէջ խոհական մարդու մը վայլած հանգամանքով (բայց առանց կեղծաւորութեան ու շողոքորթիչ եւ բռնական ձեւերու) երեւնայ, ոչ արտաքոյ կարգի պարզամիտ ու վախկոտ, ոչ շատ համարձակ ու շուտափոյթ կամ անխորհուրդ ըլլայ: Ի սկզբան իրեն յանձնուած տղոց հետ քաղցրութեամբ ու բարեկամական կերպով, բայց միանգամայն մասնաւոր զգուշութեամբ ու ծանրութեամբ, իսկ տան մէջ ըլլող ուրիշ ամէն անձանց հետ քաղաքավարութեամբ, բայց ոչ ամենայն ընտանութեամբ ու համարձակութեամբ վարուելու ջանայ: Աչուրներն ու ականջները խոհեմութեամբ ու զգուշութեամբ զբաղեցընէ, որչափ որ կարելի է ու խոհեմութիւնը կը 'ներէ' ամէն բան լսելու, ամէն բան տեսնելու ջանայ. միայն իր լեզուն քիչ մը ատեն անգործ ու անզբաղ մնայ, այսինքն աւելի լռելու քան թէ խօսելու պատրաստ ըլլայ: — Առջի օրէն այսպիսի իմաստուն դիտողութեամբ ու շրջահայեցութեամբ աշխատի բոլոր տան կարգերուն կամ ընթացքին հանգամանաց վրայ որոշ ու ճիշդ գաղափար մը ստանալու, ծնողքը կամ տանտէրն ու տանտիկինը, տղաքը, ուրիշ ընտանիքը, ազգականները, բարեկամներն ու ծանօթները

դիտէ ու քննէ, եւ աս բրած ատենն իր յատուկ բնաւորութիւնն ու մտածելու կերպը կամ իր անձին հոգեկան հանգամանքն ու համոզումը յիշելով, իբր թէ ի խորհուրդ կոչելով, նայի թէ արդեօք պիտ'որ կարենայ նոյն տան մէջ իր պաշտօնին պարտքերը ճշդութեամբ ու հաւատարմութեամբ կատարել: — Ինչպէս ծնողք երկայն ու զգուշաւոր քննութիւններէ ետքը իրենց զաւակաց դաստիարակը կամ ուսուցիչը տան մէջ պիտ'որ առնուն, որպէս զի յայտ մասին անզգուշութեամբ վարուելով՝ չպարտաւորին իրենց անձանց ցաւովն ու զաւակաց փնասովը փոփոխութիւն մը բնել. այսպէս նաեւ դաստիարակն ալ յառաջագոյն ամենայն զգուշութիւնն ի գործ պիտ'որ դնէ՝ մինչեւ որ տան կամ գերդաստանի մը մէջ հաստատուի, որպէս զի ինքն ալ իր նախատինքովը կամ փնասովը շտիպի փոփոխութիւն մ'ընելու, այսինքն յանձն առած պաշտօնէն հրաժարելու: Այսպէս երկու կողմանէ ալ խոհեմութեամբ ու զգուշութեամբ սկսուելու եւ յառաջ երթըցուելու որ ըլլայ, քիչ ատեննուն մէջ դաստիարակին ու ծնողաց մէջ այն կարեւոր բարեկամական ու բնտանեկան կապն ինք իրմէ կը հաստատուի, անիկայ ալ իրարու վրայ փոփոխ վստահութիւն մը ծնանելով՝ երկու կողմն ալ (ծնողքն ու դաստիարակը) ամէն հնարքներով կը ջանան նոյնը հաստատուն պահել. եւ ասոր բարերար ազդեցութեամբը տղոց կրթութիւնը յաջողութեամբ յառաջ կ'երթայ ու բաղձացուած կատարելութեան կը հասնի:

5. Շատ ծնողք իրենց տան մէջ զաւակներնուն կրթութեան համար դաստիարակ մը բնորելու առնելու ատեննին՝ շատ անգամ միայն կը քննեն ու կը փնտռեն թէ արդեօք նոյն անձը շատ բան ու աղէկ սորված է, այլեւայլ լեզուներ գիտէ ու կը խօսի, իրենց ամէն պահանջածն ու բաղձացածը կատարելու պատրաստ է թէ չէ: Շատ դաստիարակներ ալ շատ անգամ տան մը մէջ մտնելը կամ անոր մէջ մնալը յանձն կ'առնուն՝ միայն բնդունելու վարձին (վճարման), նոյն պաշտօնին եւ ուրիշ պաշտօններու մէջ յառաջ երթալու, եւ ուրիշ այսպիսի անձնական ապագայ շահերու յոյսէն յորդորե-

լով: Եւ երբ որ իրենց աս յոյսին կատարուելուն նշան-
ները կը տեսնեն, ամենեւին հոգ մը չեն ըներ՝ թէ տան
անձինքը՝ մեծերն ու պղտիկները իրենց հետ ըստ պատ-
շաճի ու կարեւոր խնամքով ու մեծարանքով կը վա-
րուին, թէ չէ: որովհետեւ իրենք իրենց յուսացած ու
բաղձացած շահն ու վարձը անխափան ընդունին իրենց
նպատակ ըրած ըլլալով՝ կրած արհամարհանքնին կամ
տան մէջ վարձկան ծառայի մը հաւասար սեպուիլը բանի
տեղ չեն դներ:

6. Հատ ծնողք իրենց զաւակացը կըթուծեան
կամ ընդհանրապէս դաստիարակութեան վրայ կամ ա-
մենեւին գաղափար ու տեղեկութիւն չունենալնուն եւ
կամ ծուռ գաղափար ունենալնուն՝ դաստիարակին ինչ
ըլլալն ու անոր հետ վարուելու կերպը չեն գիտեր: Ասոր
համար այսպիսի ծնողք իրենց տան մէջ հասարակ ծա-
ռայ մը, խոհակեր մը, սենեկապետ մը, գործակալ մը
առնելու ատեննին աւելի հոգ, խնամք ու զգուշութիւն
կը բանեցընեն, քան թէ իրենց զաւակաց ուսուցիչ կամ
դաստիարակ ընտրելու ատեննին: Աս բանիս պատճա-
ռը՝ շիտակ նայուելու ըլլայ՝ կրնայ ըսուիլ թէ միայն ան
է՛ որ տան ուրիշ ամէն ծառաները կամ վարձկանները
ծնողաց կամ տանտիրոջ ու տանտիկնոջ անձնական պի-
տոյից կամ գիւրութեան ու ծառայութեան համար
կ'առնուին: Իսկ ուսուցիչը կամ դաստիարակը՝ միայն
զաւակաց պիտոյից համար: Աս ատանկ ըլլալով՝ թէպէտ
եւ դաստիարակը տան մէջ ուրիշ ծառաներէն կամ
վարձկաններէն քիչ մը աւելի վճարքով բռնուած անձ
մը (ծառայ մը) սեպուելու պէս կ'ըլլայ, ի վերայ այսր ա-
մենայնի շատ դաստիարակներ՝ իրենց պաշտօնին բարձրու-
թիւնն ու ազնուութիւնը չնկատելով ու իրենց դրամա-
կան շահուն միայն միտ դնելով՝ ծնողաց այսպիսի նուա-
սացուցիչ վարմունքն արհամարհելի լռութեամբ ու ան-
հոգութեամբ յանձն կ'առնուն ու գոհ կ'ըլլան:

7. Շշդութեամբ խօսելով՝ պէտք է ըսել որ միայն
դաստիարակին ձեռքն է թէ ծնողաց ու թէ զաւակաց
կամ կըթուելու տղոց մտքէն այն անարգական գաղա-
փարը դուրս հանել՝ որ ինք (դաստիարակը) վարձքով

բռնուած ծառայ, վարձկան մըն է: Եւ աս բանս կրնայ
ընել՝ երբ որ միշտ ու ամէն առթի մէջ իր անշահասիրու-
թիւնը յայտնի կը ցուցընէ եւ իր բոլոր վարմունքովը ա-
մենուն միտքը կը համոզէ՝ որ ինք ոչ ընդունած վարձքին
ու ոչ առած պարգեւներուն վրայ հոգ մը ունի, հապա
իւր բոլոր փոյթն ու ջանքն ան է՝ որ իր աշխատութիւնն
ու խնամքը ճանչցուի ու ըստ այնմ իրեն պարտուպատշաճ
ըլլող յարգն ու ազնուական մեծարանքը հատուցուի:
Ասոր համար երբ որ կը տեսնէ կ'իմանայ՝ որ տան մեծերն
իւր իրաւանց ու պարտուպատշաճ մեծարանաց միտ չեն
դներ եւ սակայն իբր իր աշխատութիւնը վարձատրե-
լու մտքով՝ իրեն դիւրութիւն մ'ընել, պարգեւ մը տալ
կ'ուզեն, ինք խոհական ծանրութեամբ այն պարգեւէն
կը հրաժարի: Բայց պատշաճ կերպով կը ցուցընէ՝ որ իր
բաղձացած մէկհատիկ վարձն ու ամենէն մեծ պարգեւը՝
ծնողաց իրեն հետ բարեկամական ընտանութեամբ վա-
րուիլը, իր վրայ վստահ ըլլալը, իր վրայ գոհ ըլլալնին ու-
րիշներուն ալ յայտնելը եւ զինքն ամէն տեղ պարտու-
պատշաճ մեծարանաց արժանի ցուցընելն է: Թէ որ դաս-
տիարակը՝ իր ամէն պարտքերը հաւատարմութեամբ կա-
տարելուն վրայ ապահով ըլլալով՝ այրական հաստատու-
թեամբ աս վերողբեալ ընթացքը կը բռնէ, անկէջ ետքը
ալ ծնողք՝ թէ որ միայն ազնուական զգացմունք ունե-
նան՝ կը հասկընան, կը համոզուին որ դաստիարակը՝
վարձկան ծառայ մը չէ, հապա մեծարանաց արժանի
անձ մըն է, եւ իրենք քանի որ իրեն աս պատշաճական
մեծարանքը չեն հատուցաներ, անոր տուած ուրիշ ամէն
վարձքերնին ու պարգեւնին՝ իր պաշտօնին վայլած
հատուցում չէ:

Տ. Աթէ դաստիարակը կ'ուզէ՝ որ իր աշակերտներն
իրեն հետ իրրեւ տան մէջ ըլլող վարձկան ծառաներէն
մէկուն հետ չվարուին, պէտք է որ ջանայ զանոնք այնպէս
կրթել՝ որ ամէն ծառաներուն հետ առ հասարակ վայ-
ելութեամբ վարուին, անոնց վրայ հրամայող տիրոջ
կերպով շքունանան, անոնցմէ ամէն ծառայական գործ-
քը քաղցրութեամբ պահանջեն կամ խնդրեն ու ամէն
գործքին կատարմանէն ետքը անոնց ըստ պատշաճի շնոր-

Հակալ բլլան : Թէ որ առ բանիս մէջ զանցառութիւն
կամ անհոգութիւն կ'ընէ, պէտք է որ ինք իրեն մեղա-
դիր բլլայ՝ երբ որ տան ծառաներն իրեն հետ սիրով ու
ըստ պատշաճի շէն վարուիր, եւ իր աշակերտներն ալ
զինքն իբր ուրիշ ծառաներէն աւելի վարձ առնող ծա-
ռայ մը կը սեպեն, զինքն անոնց կարգը կը դնեն ու իրեն
հետ իբրեւ այնպիսի անձի մը հետ կը վարուին : Այսպիսի
վարմանց հետեւութիւնն ալ ան կ'ըլլայ՝ որ տղաք նոյն
վարմանց մէջ վարժելով՝ պղտիկուց հրամայելու միտում
կը ստանան եւ ուրիշները բանի տեղ չդնելու եւ արհա-
մարհելու կը սովորին : Նախ առաջին տան ծառաներուն
վրայ դռնողնալու, իշխելու կը սկսին. ետքը իրենց ու-
սուցչին կամ դաստիարակին վրայ, վերջապէս իրենց
ծնողաց վրայ : Դեռ հնազանդիլ շարված՝ հրամայելու
եւ իշխելու փափագ կ'ունենան, եւ որովհետեւ միայն
հրամայելը եւ իրենց ուղածը կատարել տալը իրենց
գլխաւոր փափագն է, անոր համար իրենց կամացը գէմ
ըլլող եւ ոչ մէկ հրամանին կը հնազանդին :

Գ. Ծնողաց համար մեծ պակասութիւն ու ան-
կարգ վարմունք կը սեպուի՝ իրենց զաւակացը դաստիա-
րակները յաճախ ըստգտանելը, զանոնք պակասաւոր
ցուցնելն ու անոնց վրայ տրտնջելը : Դժբախտութեամբ
կը գտնուին անանկ ծնողք՝ որ երբ որ իրենց անհաճոյ
բան մը կը տեսնեն, երբ որ իրենց զաւակը վայրկեան մը
իրենց հաճոյիցը համաձայն չինատիր, չիկենար, չիքալեր,
երբ որ իրենց հաճոյ եղած ատենը չիխօսիր, չիլռեր,
զինքը զբօսանքի տանելու ատեննին՝ ուսման զբաղած
կ'ըլլայ, վերջապէս իրենց տխուր կամ սրտերնին
անհանգիստ եղած ատենը՝ կը խաղայ կը զբօսնու, այս
ամենայն մեծ պակասութիւններ սեպելով՝ տան դաս-
տիարակին վրայ բերաննին կը բանան, ինք պէտք է որ
ծանր ծանր տրտունջներ ու կշտամբանք լսէ : Այսպիսի
ծնողք հազիւ երկու երեք ամիսը մէյ մը իրենց զաւակ-
ներուն կրթութեան վրայ մտադիր ըլլալու հաճած ա-
տեննին՝ ամենեւին խիղճ շէն ընել ամէն փոքր պակասու-
թեան պատճառն ու յանցանքը խեղճ դաստիարակին
վրայ ձգել, անիկայ իր անհոգութեան պտուղը սեպել,

առանց նկատման իրեն տրտունջ ընել եւ գուցէ յան-
դիմանութիւն տալ : ան ալ՝ չէ թէ առանձին տեղ
մը, կամ՝ ինչպէս կ'ըսուի՝ գլուխ գլխի տուած, հապա-
յայտնի ու հրապարակաւ, նոյն իսկ զաւակաց եւ ընտա-
նեաց, երբեմն նաեւ ծառայից առջեւը : Այսպիսի վար-
մանն որչափ անպատշաճական, անկարգ ու վնասակար եւ
գաստիարակի մը վայլած նկատման ու պատուոյն հակա-
ռակ ըլլալը՝ այնպէս ծանուցուած հանգամանք մըն է՝ որ
անոր վրայ երկայն խօսիլը եւ ծնողքն անկից զգուշացը-
նելը աւելորդ կը սեպենք : Բայց երկու կողման օգտին
կամ զգուշութեան համար կ'ըսենք՝ թէ պէտք չէ որ
ծնողք որպիսի եւ իցէ փոքր կամ մեծ գործ մը՝ գաս-
տիարակին ներկայութեան պախարակեն ու արհամարհելի
ցուցնեն : Սակայն գաստիարակն ալ ծնողաց նկատմամբ
նոյնպէս վարուելու պարտական է : Երկու կողման, ծնո-
ղաց ու գաստիարակին համար պէտք է որ հաստատուն
օրէնք ու թէութիւն մը ըլլայ՝ ամէն բանի վրայ առան-
ձինն իրենց մէջ, գլուխ գլխի տուած խօսիլ ու խոր-
հրդակցիլ, ան ան բանին վրայ իրարու միտքը լուսաւորել .
մէկ կողմը մէկալ կողման համաձայնիլ ու զիջանիլ տա-
րակուսելի հանգամանաց մէջ, ուր որ տղաց օրինաւոր
կրթութեան աւելի մեծ օգուտ ծագիլը յայտնի կը տես-
նուի : Երբ որ ծնողք ու տնական գաստիարակը միեւնոյն
նպատակը դիտելով, իրարու հետ միշտ խօսքով, խոր-
հրդով ու գործքով կամ վարմունքով համամիտ կ'ըլլան
ու համաձայնութեամբ կը գործեն, գաստիարակութեան
կամ կրթութեան մէջ ամենեւին շփոթութիւն, արգելք
ու խափանում չիմտներ : Աս կարեւոր դաշնակաւորու-
թիւնը հաստատուն պահելու համար՝ պէտք է որ թէ
ծնողք ու թէ գաստիարակն ամէն արտաքին միջամտու-
թիւնը կամ օտար անձանց գաստիարակութեան մէջ
խառնուիլն ամէն ջանքով արգելուն : Այն, կրնան բա-
րեմիտ ու հմուտ բարեկամաց մէկ կամ մէկալ օգտակար
խորհուրդին ականջ դնել ու մտադիր ըլլալ, որովհետեւ
հմուտ ու իմաստուն անձանց խրատն ու խորհուրդը կրնայ
ըստ պարագայից օգուտ մը ունենալ, իրենց ժխտական
ու հաստատական դատաստանը ծնողաց ու գաստիարա-

կին միտքը մէկ կամ մէկալ կարեւոր հանգամանաց վրայ
զարթուցանել եւ լուսաւորել: Ի վերայ այսր ամենայնի
օտար անձանց դաստիարակութեան ընթացքին խառ-
նուիլը հասարակօրէն նոյնին յաջողելուն արգելք կ'ըլլայ:

10. Տնական դաստիարակին մէկ գլխաւոր պարտքն
ալ է՝ ամէն ջանքը բանեցընել որ տան տղաք թէպէտ
եւ ամէն անձանց հետ պատշաճ կերպով, մեծարանօք ու
վայելուչ քաղաքավարութեամբ վարուին, ուրիշներուն
պակասութեանց ու անկարգ գործքերուն վրայ չծիծաղին
ու կատակ չընեն, մէկու մը գէմ յանդուգ ու արհամար-
հոտ չըլլան, սակայն աս ամէն բաներու մէջ առանձինն
իրենց ծնողաց ամենայն զգուշութեամբ ու եռանդով վայ-
ելուչ ակնածութիւնն ու մեծարանքն ամէն առթի մէջ
ցուցընեն: Եթէ դաստիարակը տեսնէ որ իր աշակերտ-
ներն իրենց ծնողաց վրայ պակասութիւն կամ սխալ մը
նշմարած են, ինչպէս կիրք մը, բարկութիւն, ծառայից
գէմ խստութիւն, եւ այլն, ջանայ ամենայն խոհեմու-
թեամբ ու զգուշութեամբ անոնց միտքը սխալողին ուրիշ
բարի բարի հանգամանաց վրայ դարձընել, աշխատի
միշտ օրինաւոր պատճառ մը գտնել՝ նոյն վայրկենական
սխալմունքը նուազցընելու համար. սակայն ոչ երբեք
հնարքներ փնտռէ՝ ինք իրմէ ստգտանելի կամ պախա-
րակելի գործք մը գովելու կամ արդարացընելու: Ընդ-
հանրապէս ջանայ ու հոգ տանի տղոց մտքին ու սրտին
մէջ ծնողաց վրայ սէր ու մեծարանք զարթուցանելու
ու սնուցանելու: Թէպէտ եւ ծնողք շատ անգամ յանի-
րաւի ալ իրենց զաւկըները պակասաւոր ցուցընելու, ամ-
բաստանելու եւ պատժելու ըլլան, պէտք է որ դաստիա-
րակը զանոնք (ծնողքը) միշտ ջատագովելու աշխատի:
Իմաստուն դաստիարակ մը պէտք է որ միշտ յիշէ՝ թէ իր
պաշտօնին մէջ իրեն աւելի արգելիչ կրնան ըլլալ ան
ծնողք, որոնք իրենց զաւկըներուն վրայ չափազանց կամ
անկարգ սէր ունենալով ու անոնց հետ անչափ ներողա-
մտութեամբ վարուելով՝ անոնց իրական պակասութիւն-
ներն ալ անտես ընելու կամ նաեւ բարեքելու կը ջա-
նան, քան թէ ան ծնողք, որոնք՝ առանց ծնողական
սիրոյն վնաս մ'ընելու՝ զաւկըներնուն հետ խստութեամբ

կ'երթան ու երբեմն արդիւնաւորածներնէն աւելի պատ-
ժուելնին կ'ուզեն: Անոր համար երբ որ տղաք ծնողաց
խստութեան վրայ տժգոհութեան կամ տրտունջի նշան
մը ցուցնելու ըլլան, դաստիարակը ծնողաց բռնած ճամ-
բան արդարացընելու համար անոնց իրաւունքը պաշտպա-
նէ եւ ցուցնէ որ այն սէրը՝ զորն որ ամէն ծնողք իրենց
զաւակաց վրայ ունին, նոյն իսկ իրենց խիստ վարմանց մէջ
գլխաւոր գործողն է, ուստի եւ զաւակներն իրաւունք
չունին անոնց վրայ տրտունջ ընելու:

11. Տնական դաստիարակին ու ծնողաց մէջ տղոց
կրթութեան յաջողելուն համար եղած միաբան ու միո-
րինակ գործակցութիւնն ուրիշ մէկ կողմանէ ալ արդելք
կրելու եւ շփոթուելու վտանգի մէջ կրնայ իյնալ: Եր-
բեմն բարի ու իրենց զաւակաց օգուտը սրտանց բաղձա-
ցող ծնողք՝ տեսնելով անոնց իրենց դաստիարակին վրայ
ունեցած մեծ սէրը, սրտերնուն մէջ նախանձ մը կը ծնա-
նի, զդաստիարակն իրենցմէ աւելի երջանիկ կը սեպեն՝
որ իր աշակերտները զինքն այնչափ կը սիրեն ու անկից
վայրկեան մ'ալ չեն ուզեր բաժնուիլ: Աս նախանձը ծնո-
ղական սիրոյն պատուէն ու հետեւութիւնն ըլլալով, պէտք
է որ դաստիարակն անոր վրայ ամենեւին չայլայլի ու իր
վարմանց կերպն ու ընթացքը չփոխէ, մանաւանդ թէ այն
բարի նախանձն իբրեւ բոլորովին ներելի զգացում մը սե-
պելով, այսպիսի որդեւէր ծնողաց վրայ ունեցած բարի
համարման մէջ աւելի եւս հաստատուի: Արդէն յայտնի
բան մըն է՝ որ բարի ու խոհեմ ծնողք իրենց աս զգա-
ցումը կամ նախանձը շուտով ու դիւրաւ սրտերնէն կը
հեռացընեն, երբ որ հեղ մը կը սկսին ըստ պատշաճի
մտածել՝ որ իմաստունն ու բարի դաստիարակն իր նուիր-
ական պարտուցը համեմատ միշտ կը ջանայ իր սաներուն
սրտին մէջ որդիական սէրը մշակելու եւ օրէ օր աւելի
բորբոքելու: Այնպէս եւ կրնան իրենց զաւակաց պա-
տուական ու փորձ դաստիարակին վրայ ապահով ըլլալ՝
որ իր խնամոցը յանձնուած մատաղ սրտերուն մէջ ամէն
նուիրական ու կարեւոր զգացմունքը սնուցանելու չիղան-
դաղիր, իր աշակերտներուն անդադար կը յիշեցընէ այն
ամէն երախտիքն ու բարերարութիւնները, զորոնք իրենց

Ծնողաց սէրէն ու բարութենէն կ'ընդունին. ամէն օր իրենց միտքը կը բերէ՝ ծնողաց իրենց առողջութեան, հոգեւոր ու մարմնաւոր յառաջագիմութեան եւ հանգըստեան համար ունեցած մեծ հոգն ու խնամքը եւ երբեք անհոգ չ'ըլլար իրենց մտաց մէջ ծնողաց այսչափ սիրոյն, բարութեան ու խնամոց յիշատակները զարթուցանելով ու նորոգելով՝ իրենց սիրտը որդիական երախտագիտութեան զգածմունքով վառելու. ստոյգ գիտնալով որ երախտագէտ զաւակը նաեւ երախտագէտ աշակերտ կ'ըլլայ: Այս ամենայն մտածելով բարի ու իմաստուն ծնողք, իրենց զաւակացը՝ դաստիարակներնուն վրայ ունեցած սէրը եւ անոր բոլորովին յարած ըլլալը հանգարտ սրտով կը տեսնեն, նոյն դաստիարակին բարի բարի հանգամանքը յիշելով եւ անոր խոհական խնամոց վրայ ապահով ըլլալով, չէ թէ միայն սրտերնուն մէջ ծնած նախանձը շուտով մարելու կը ջանան, հապա նաեւ անոր վրայ համարումնին աւելցնելով, երկու կողման մէջ եղած սքանչելի դաշնակաւորութիւնն ու միաբանութիւնը մինչեւ ցլխածան հաստատուն պահելու կ'աշխատին:

Մինչեւ հոս գրածներնէս ի զատ՝ ծնողաց ու տնական դաստիարակին յարաբերութեանց ու իրարու նկատմամբ ունեցած պարտքերուն վրայ քանի մը ընդհանուր տեղեկութիւններ ալ կրնայինք գրել: Բայց մինչեւ հիմայ ըսածնիս բաւական սեպելով, աւելի եւս ընդարձակ տեղեկութիւններ ունենալու բաղձացողները մեր Ռաուալի ազգային Դաստիարակութեան անուամբ հանած մատենին կը խաւրենք, որն որ թէպէտ եւ առանձինն դաստիարակաց համար շատ կարեւոր է, սակայն ծնողաց ալ չէ թէ միայն օգտակար՝ հապա նաեւ կարեւոր կրնայ ըլլալ, մանաւանդ անոր Երրորդ Մասը:

Յ Ա Ն Կ

Մ Ա Ս Ն Ա Ռ Ա Զ Ի Ն

Մի կ'միևնէն վեց տարեկան տղոց կրթութիւնը:

Հոգեկան կրթութեան վախճանը:	1
Մարդուն վախճանը:	2
3. Հոգեկան կրթութեան սկսելու ժամանակը:	3
4. Ծնողաց տան մէջ ու ծնողքէն պիտ'որ սկսի կրթութիւնը:	4
5. Ո՛վ ու ինչպիսի մարդ պիտ'որ ըլլայ տղոց կրթիչը:	6
6. Ի՞նչ կերպով ու ճամբով տղուն սիրաւ շարժելու պէտք է սկսիլ:	8
7. Պզտիկ տղոց հետ վարուելու կերպն ու հանգամանքը:	12
8. Պզտիկ տղաքը դաստիարակելու համար դիտուելու գլխաւոր հանգամանքները:	17
9. Տղոց ներքին կամաց ու զգացմանց կրթութիւնը:	21
10. Տղոց մտաց կարողութիւններուն կրթութիւնը:	28

Մ Ա Ս Ն Ե Ր Կ Ր Ո Ր Պ

Վեց միևնէն տասնոռիկեզ տարեկան տղոց կրթութիւնը:

11. Աս 7—15 տարեկան տղոց դաստիարակութեան հանգամանքն ու պայմանները:	34
12. Աս ատենուան դաստիարակութեան պլլ եւ պլլ նիւթերը:	35
13. Արթութիւնն աղէկ գլուխ հանելու համար ծնողք ու դաստիարակք իրենց վարմանց մէջ ինչ ընթացք պիտի բռնեն:	39
14. Աս (7—15 տարեկան) տղոց հետ ինչպէս պէտք է վարուիլ:	44
15. Ի՞նչ կերպով եւ որ հասակի մէջ բարձրագոյն կրթութիւնը պէտք է հոգալ:	46

16.	Գաստիարակն ինչ հանգամանքներ պիտի ունենայ, ինչ ընթացք պիտի բռնէ իր ամէն մէկ աշակերտին հանգամանաց համեմատ։	49
17.	Կրթութեան եւ ուսմանց մէջ գաստիարակին բռնելու ընդհանուր կարգերը։	55
18.	Գաստիարակութեան մէջ աս (6—15) տարւան ընդ սորվելու գլխաւոր ուսմունքը։	59
19.	Զգոյական կարողութեան կամ զգացմանց կրթութիւնը։	66

Մ Ա Մ Ն Ե Ր Ր Ո Ր Դ

Տասնութիւնգ տարւունք վեր շնոր տղոց կրթութիւնը։

20.	Աս հասակի անձանց գաստիարակութեան հանգամանքը։	69
21.	Աս հասակի անձանց հետ վարուելու կերպը։	70
22.	Աս հասակին մէջ հանդիպող վտանգները, մոլորելու հնարքները խափանելու միջոցներ։	73
23.	Ազգատոհմի հանգամանաց ազդեցութիւնը։	80
24.	Առանձինն օրիորդաց կրթութեան հանգամանքը։	82
25.	Ծնողաց վարմունքն իրենց դեռահասակ որդւոց հետ։	85
26.	Աս հասակի անձանց ուրիշներուն հետ վարուելուն մէջ կրթութիւնը։	88
27.	Ապագայ վիճակը կամ կենաց պայմանի ընտրութիւնը։	91

Յ Ա Ի Ե Լ Ո Ի Ա Ժ

Ծնողաց ու անական գաստիարակին յարաբերութիւններն ու պարտքերը իրարու նկատմամբ։	97

